

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI (DİSİPLİNLERARASI) ANABİLİM DALI

**AHMET RAGİP'İN "ALTIN DÜYÛNAT MESELESİ" (1921)
ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGÜR ÇİFTÇİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ÖMER YAZAN

AKSARAY-2025

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI VE FİNANSI (DİSİPLİNLERARASI) ANABİLİM DALI

AHMET RAGIP'IN "ALTIN DÜYÛNAT MESELESİ" (1921)
ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGÜR ÇİFTÇİ

DANIŞMAN : DOÇ. DR. ÖMER YAZAN

JÜRİ ÜYESİ : PROF. DR. PINAR HAYALOĞLU

JÜRİ ÜYESİ : DOÇ. DR. MEHTERHAN FURKANI

AKSARAY-2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren (....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Özgür

Soyadı : ÇİFTÇİ

Bölümü : İslam İktisadı ve Finansı

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Ahmet Ragıp'ın "Altın Düyûnat Meselesi" Adlı Eserinin İncelenmesi

İngilizce Adı : An Analysis of Ahmet Ragıp's Work "The Golden Debt Issue"

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Özgür ÇİFTÇİ

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Özgür ÇİFTÇİ tarafından hazırlanan “Ahmet Ragıp’ın “Altın Düyûnat Meselesi” Adlı Eserinin İncelenmesi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Kabul</u>	<u>Ret</u>	<u>İmza</u>
Danışman: (Doç. Dr. Ömer YAZAN) (Muhasebe ve Finansman, Aksaray Üniversitesi)	☐	☐	
Üye: (Prof. Dr. Pınar HAYALOĞLU) (İktisat Teorisi, Gümüşhane Üniversitesi)	☐	☐	
Üye: (Doç.Dr. Mehterhan FURKANI) (Temel İslam Bilimleri, Aksaray Üniversitesi)	☐	☐	

Tez Savunma Tarihi: 27/05/2025

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Aybala ÇAYIR
İmza

TEŞEKKÜR SAYFASI

Bu tezin oluşmasında, çalışma süreci boyunca değerli zamanını bana ve tezime ayıran, eksiklerimi tamamlayan, bana her konuda yol gösteren, benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ömer YAZAN'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum. Akademik eğitim hayatımda bana rehberlik edip desteklerini esirgemeyen tüm hocalarıma teşekkür ediyorum. Benden desteklerini esirgemeyen anneme, babama, dostlarıma ve bana bu seçkin akademik ortamı kazandıran Aksaray Üniversitesi'ne teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak hayatın her alanında bana destek olan, varlığıyla beni güçlendiren eşim Cennet ÇİFTÇİ'ye ve biricik kızım Zeynep Meva ÇİFTÇİ'ye teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma, kamusal iç borçlanma konusunu tarihsel olarak değerlendirmeyi ve bu bağlamda özgün bir kaynak olan Ahmet Ragıp'ın "Altın Düyûnat Meselesi" (1921) adlı eserini tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve mali politikalarının etkisiyle kullanılan borçlanma araçları, borçlanmaların sosyo ekonomik etkileri bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde XVI. Yüzyıl ve XX. yüzyıl aralığında iltizam, malikane ve esham gibi iç borçlanma araçları ile sonrasında devleti dış borçlanmaya götüren nedenler tarihsel verilerin ışığında incelenmiştir. Bilhassa XIX. yüzyılda dış borçlanmaya başlanması ve bu borçların artması, Duyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasıyla iktisadi bağımsızlığın büyük ölçüde kaybedilmesi hususu değerlendirilmiştir. Ahmet Ragıp'ın "Altın Düyûnat Meselesi" (1921) adlı eseri, döneminde kamu iç borçlanması hususunda yapılan yanlışların eleştirildiği, altın karşılığı borçlanma mevzusunun şer'i, hukuki, iktisadi ve ahlaki boyutları ile değerlendirildiği, borcun ödenmesi hususunun İslam Hukuku perspektifinden ele alınması gibi yönleriyle önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda, çalışma kapsamında borçlanma konusuna inter disiplinler bir bakış açısı sunan bu eser de tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Osmanlı Ekonomisi, Borçlanma, Ahmet Ragıp, Altın Düyûnat Meselesi.

Bilim Kodu : 118313

Sayfa Adedi : 120

Yazar : Özgür ÇİFTÇİ

Danışman : Doç Dr. Ömer YAZAN

ABSTRACT

This study aims to evaluate the issue of public internal debt in general and to examine the original source, Ahmet Ragıp's "Altın D y nat Meselesi" (1921). The economic and financial policies of the Ottoman Empire, the debt instruments used, the socio-economic costs of debt, and these educational structures were created. The Ottoman Empire's use of internal debt instruments such as iltizam, malikane and esham between the 16th and 20th centuries, and the reasons for the state's later withdrawal into external debt were recorded. In particular, the beginning of external debt in the 19th century and the increase in these debts, and the great loss of independence with the accumulation of the D yun-u Umumiye Administration were evaluated. Ahmet Ragıp's "Altın D y nat Meselesi" (1921) is an important source in which the mistakes made in the period regarding public internal debt were criticized, the debt issue of the gold price was evaluated with its religious, legal, economic and physical dimensions, and the debt situation was addressed from the perspective of Islamic Law. In this context, this work, which offers an interdisciplinary perspective on the debt issue, is also analyzed within the scope of the study.

Keywords : Ottoman Economy, Borrowing, Ahmet Ragip, The Issue of gold borrowing.
Science Code : 118313
Number of Pages : 120
Author :  zg r  İFTCİ
Supervisor : Do. Dr.  mer YAZAN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR SAYFASI	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BORÇLANMANIN SOSYO-EKONOMİSİ	3
1.1. Osmanlı Devleti'nde Vatandaşın Mali Yükümlülükleri	3
1.2. XV. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti	4
1.3. XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti	6
1.4. XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti.....	8
1.5. XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Osmanlı Devleti	11
1.6. Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten Sebeplerin Ayrıntılı Tahlili	13
1.6.1. İç Faktörler	14
1.6.1.1. Bütçe Açıkları	14
1.6.1.2. Yabancı Devletlere Verilen Ticari İmtiyazlar.....	15
1.6.1.3. İsyenlar.....	15
1.6.1.4. Alınan borçların verimli kullanılmaması	15
1.6.2. Dış Faktörler.....	16
1.6.2.1. Savaşlar.....	16
1.6.2.2. Duyun-u Umumiye	16
İKİNCİ BÖLÜM	21
2. OSMANLI DEVLETİNDE İÇ BORÇLANMA	21
2.1. Osmanlı Devleti'nin İç Borçlanma Araçları	22

2.1.1. Tağış Yoluyula İç Borçlanma	23
2.1.2. İltizam ve Malikane Yöntemleri Yoluyula İç Borçlanma	24
2.1.3. Esham Yöntemi ile İç Borçlanma.....	26
2.1.4. Sarraflardan Alınan İç Borçlar	28
2.1.5. Sergi Çıkarılması Yolu ile İç Borçlanma	30
2.1.6. Banknot Çıkarılması Yolu ile İç Borçlanma	30
2.1.7. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Emisyonu Yapılmış Nakit Karşılıklı Borçlanma Uygulamaları	31
2.1.7.1. Kaime ve Türleri.....	31
2.2. Evrak-ı Nakdiyye'nin Borç İfasına Etkileri	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
3.1. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Bir Kamu İç Borçlanma Biçimi Olarak Altın Karşılığı Borçlanma	43
3.2. Çalışmanın Kapsamı, Yöntemi ve Önemi.....	43
3.3. Ahmet Ragıp'ın "Altın Düyûnat Meselesi" (1921) Adlı Eserinin Tahlili	44
3.3.1. Ahmet Ragıp'ın Kimliği ve Eseri.....	44
3.3.2. "Altın Düyûnat Meselesi" (1921) Adlı Eserin Tahlili.....	45
3.4. İslam Hukukuna Göre Borcun Ödenmesi ve Ahmed Ragıp'ın Görüşünün Değerlendirilmesi	67
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	70
KAYNAKÇA	73
EKLER.....	77
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	106

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1841-1919 Arası Bütçe Açıkları.....	14
Tablo 2. Duyun-u Umumiye'ye Kadar Alınan Dış Borçlar.....	16
Tablo 3. Duyun-u Umumiye'den Sonra Alınan Borçlar.....	18
Tablo 4. İstanbul Duhan Gümrüğü Mukataası Eshamının Yıllara Göre Geliri	27

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kaime-i nakdiyye-i mutebere yani diğer ismiyle Evrak-ı Nakdiyye'nin kısaltması olarak kullanılan kaimenin Sultan Abdülaziz dönemine ait 100 kuruşluk kaime örneği ...	32
Şekil 2. 1876-1878 Dönemine Ait Kaime Örneği (100 kuruş)	35
Şekil 3. 10.07.1915 itibariyle İhraç Edilen.....	37
Şekil 4. V. Mehmet Reşad Dönemi (1918) Tedavüle Çıkan Evrak-ı Nakdiyye örneği (100 lira)	37
Şekil 5. V. Mehmet Reşad Dönemi (1916) Evrak-ı Nakdiyye örneği (20 Kuruş)	37
Şekil 6. Mehmet Muzaffer'in Taklit Ettiği 100'lük Kaime	40

KISALTMALAR

DOI	:	Digital Object Identifier
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
URL	:	Uniform Resource Loader
YÖK	:	Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Devletlerin mali yapılarının şekillenmesinde etkisini gösteren borçlanma uygulamalarının tarihi süreci, yalnız ekonomiden kaynaklanmadığı aynı zamanda toplumsal ve siyasi yönleriyle de değerlendirilmeye tabi tutulması gereken çok yönlü bir olgudur. Bu bağlamda Osmanlı'dan günümüze kadar borçlanma uygulamalarının İslam İktisadı bakış açısından incelenmesi hem geçmişi anlamlandırmada hem de günümüzdeki borçlanma uygulamalarına ışık tutması açısından son derece önem arz etmektedir.

Tarih, sadece geçmişteki olayların kronolojik olarak sıralandığı bir bilim olmayıp; günümüzü ve geleceği şekillendirmesi açısından da oldukça önemlidir. Tarihi bilgilere ve olaylara tek ve kesin bir yaklaşımın imkansızlığı sebebiyle bu alandaki çalışmaların çeşitliliği onlar üzerinden varılacak muhtelif sonuçların önemini arttırmaktadır. Ek olarak ekonomik ve mali olayların tarihsel arka planının disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması, tarih bilimi yanında iktisat, hukuk, finans, siyaset bilimi ve din bilimleri gibi farklı perspektiflerden de konuların irdelenmesi bir gerekliliktir.

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan iç borçlanma, bilhassa Osmanlı İmparatorluğu örneğinde iç ve dış etkilerle şekillenen karmaşık olguların etkisinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Borcun ve borçlanmanın tarihi süreci ve gelişiminin sadece iktisadi değil aynı zamanda siyasi, askeri, hukuki, dini vb. sebeplerle de yakından ilişkisi vardır.

Osmanlı İmparatorluğu mali açığı kapatmak için öncelikle iç borçlanma araçlarından taşşış, iltizam, malikane ve esham gibi yöntemlere başvurmuş ve nihayetinde dış borçlanma araçlarına da yönelmiştir. Bu uygulamalar her dönem farklı etkiler ve sonuçlar çıkarmış, bazı iktisadi ve sosyal sorunlara da neden olmuştur.

Borçlanma meselesine İslam iktisadı açısından bakıldığında da konunun sadece iktisadi olarak görülemeyeceği; toplumsal denge ve ahlaki yapı ile de yakından ilişkili olduğu görülmektedir. İslam'da faizin haram olarak kabulü, devletin ve bireylerin borçlarının keyfiyeti hususunda önem arz eden bir çerçeve oluşturmaktadır. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğu'nda borçlanma meselesi İslam İktisadı kapsamında da değerlendirilmesi gereken önemli bir konu olarak açığa çıkmaktadır.

Bu alışma Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle son dönemin önemli bir i borçlanma yöntemi olan altın karşılığında borçlanma meselesine disiplinlerarası bir bakış açısıyla yaklaşmayı amaçlamıştır. Altın karşılığında i borçlanma konusunda 1921 yılında Ahmet Ragıp tarafından hazırlanan “Altın Dynat Meselesi” adlı eser çok yönlü yaklaşımı açısından dikkate değerdır. Zira bu eser, dönemin iktisadi ve mali yapısına eleştirel bir perspektif sunması ile birlikte İşlam borçlar hukukuna göre borçların nasıl ödenmesi gerektiğı tartışmaları açısından özgün bir kaynak özelliğı de taşımaktadır. Eserde, bilhassa altınla borçlanmada ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sonuçlar, ahlaki sorumluluklar ve günümüzde İşlam iktisadi ve finansı kapsamında değerdendirebilecek hususlara yer verilmiştir. Ahmet Ragıp'ın ele aldığı bu konular sadece kendi döneminde değil günümüzde de yaşanan sosyal ve iktisadi olgulardan faiz, borç ve etik tartışmalarına da ışık tutabilecek niteliktedir.

Bu alışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'ne genel hatlarıyla sosyo-ekonomik açıdan bir bakış sunulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde i borçlanma konusu ele alınmış, borçlanma araçları ve uygulamaları üzerinde durulmuş; i ve dış borçlanma politikalarının detaylarına yer verilmiştir. nc bölümde ise, Ahmet Ragıp'ın “Altın Dynat Meselesi” (1921) adlı eseri üzerinden, altın karşılığı borçlanma sorunu ve İşlam hukuku bağlamında borç ödeme ilkeleri değerdendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE BORÇLANMANIN SOSYO-EKONOMİSİ

Kamusal borçlanma, Osmanlı Devleti'ni olduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti'ni de devraldığı borçların geri ödenmesi ve benzer gereklilikler ve yöntemlerle yeni kamusal borçların oluşması ve ödenmesi yönleriyle ilgilendiren, başvuru olan yol ve yöntemler gibi muhtelif yönlerle etkileri günümüze kadar hissedilen önemli bir konudur. Bu çalışma kapsamında konunun tarihsel arka planına katkı sağlayacağı düşüncesiyle Osmanlı Devleti'nde vatandaşın mali yükümlülükleri ana hatlarıyla ele alınmış, XV. ve XX. yüzyıl aralığındaki yaklaşık beş asra genel bir bakış sunulduktan sonra borçlanmaya götüren iç ve dış faktörler irdelenmeye çalışılmıştır.

1.1. Osmanlı Devleti'nde Vatandaşın Mali Yükümlülükleri

Osmanlı Devleti'nin temel gelir kalemlerini oluşturan vatandaşın mali yükümlülükleri Tanzimat dönemine kadar örfi ve şer'i olmak üzere ikiye ayrılabilir. Genel olarak şer'i yükümlülükler zekât, haraç, öşür ve cizye gibi kamusal kesintiler olup bunlardan türetilen diğer benzer yükümlülükler de şer'i yükümlülük kapsamında incelenmektedir. II. Beyazıt'ın son zamanlarından itibaren örfi yükümlülüklerin de ön plana çıktığı, bunların da tekalif-i adiyeye veya mutade ve tekalif-i şakka olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Tekalif-i adiyeye yükümlülüğünün devletin savaş gibi zaruri hallerde gelir elde etmek için koyduğu, kimi zaman belli bir süre kimi zaman da sürekli alınan bir vergi çeşidi olduğu görülmektedir. Bunun yanında herhangi bir zaruret olmasa da zaman zaman alınan vergi türleri de olduğu görülmekte olup bunlara da tekalif-i şakka denilmiştir (Karamursal, 2000, 164).

Osmanlı Devleti'nin şer'i yükümlülükler çerçevesinde elde ettiği diğer gelirler şöyledir (Yurtseven, 2014, 153; Becermen, 2008, 25-82): Adet-i ağnam vergisi, ondalık ağnam

vergisi, selamet akçesi, geçit vergisi, toprak bastı parası, ağıl vergisi, çift parası, otlak, yaylak ve kışlak vergisi, ağnam bacı, kasaphane bacı, salhane bacı, serhane bacı, kellehane bacı, paçahane bacı, kelle, ayak ve ciğer parası, dem, balta, serçin, dercin, zephiye vergileriyle mürde bacı, camus, manda, öküz, inek, at, ester, merkep vergileri, resm-i hınzır ve resm-i canavar, yave ve kaçgun vergisi, maden vergisi, emlaki emiriye vergisi, emlaki mazbuta, rüsum-u mütenevvia, hasılatı mütenevvia, beytülmal hasılatı da sayılabilir.

Örfi yükümlülüklerden elde edilen gelirlerin bazıları ise şunlardır (Karamursal, 2000, 181-191; Yurtseven, 2014, 156): İmdadiye, imdadiye-i hazariye, iane-i cihadiye, mukabele akçesi, avarız akçesi, sürsat, nüzul zahiresi, kürekçi bedeli, harcı ferman, harç-ı evamir, tebşire-i mutade, harç-ı baha, kudumiye, cevaiz, hediye baha, kaftan baha, iane-i hükkamiye, bedeli mübaşiriye, küddamiye, kethüdaıyye, kelamiye, katibiye, avalid-i hademe, harç-ı bab, harç-ı defter, ihzariye, mühziriye, harç-ı hademe, harç-ı mahkeme, harç-ı kitabet, yazıcı akçesi, kaydiye harcı, ilam harcı, ahz-ı vekalet harcı, tahsildariye, daire masrafı, beygir masrafı, mürur ve ubur masrafı ve devir masrafı, harç-ı reddiye, derbent resmi, selametlik, bağ, yasak, yol resmi, müruriye, tırtıl resmi, resmi meks, izn-i sefine, öşr-ü diyet, sarrafiye, akçebaşı, güzeşte, senelik nema, güherçile, kömür, kereste, kendir bedeli, sekban, topçular ve kumbaracılar, sefine, kayık masrafı, avalid-i mutade, şatran, katib-i emlak, maaş-ı maliye, ceb-i hümayun akçesi, Babıali tamirâtı, devair tefrişatı, tevziat, ianat, semerat, tayyarat.

Bu vergilerin yanında ticaretten alınan gümrük vergileri gibi muhtelif vergilerin de Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kalemlerinden olduğu görülmektedir (Karamursal, 2000, 191-198).

1.2. XV. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti

Klasik Dönem Osmanlı ekonomisinde elde edilen zaferler ve kazanılan topraklarla birlikte mali bunalım genel olarak uzun süreli hissedilmemiştir. Duraklama, gerileme ve özellikle çöküş dönemlerinde ise uzun veya zaferle sonuçlanmayan savaşıardan dolayı hazinenin zor durumda kaldığı, gelir-gider dengesini sağlamak için iltizam, tağşiş, müsadere gibi alternatif işlemlere ve yeni vergilere başvurulduğu görülmektedir (Belin, 1999, 493).

Osmanlı Devleti kurulmadan önce Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikta sistemini kullandığı bilinmektedir. Bu sistemde fethedilen toprakların belirli bir kısmının vergi

gelirleri çoğunluğu ordu mensubu olan kamu görevlilerine devredilerek askeri hizmetlerin sağlanması amaçlanmıştır. Ticaret kervanlarının kullandığı yollar üzerinde kervansaraylar yapılarak kara ticaretinin güvenliğini önemli ölçüde sağlanmaya çalışıldığı da görülmektedir. Yeni limanlar kurarak deniz ticaretinin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Osmanlı Devleti kuruluş döneminde uzun yıllar Doğu Roma İmparatorluğu ile iktisadi ve sosyal ilişki içinde olmuştur. Bu ilişki devletin Roma imparatorluğunun kültüründen de belirli bir seviyede etkilenmesine neden olmuştur. Gerek Doğu Roma gerekse Selçuklu'da benzer uygulamaları olan toprağa bağlı asker sınıfı bulundurma uygulaması olan tımarın Osmanlılar tarafından da uzun yıllar kullanıldığı görülmektedir (Pamuk, 2015, 19-20).

Klasik dönemde Osmanlı devletinin en büyük ve önemli gelirleri toprağa ve tarıma dayalı olarak sağlanmıştır. Tımar sisteminin tarımsal üretimde hiç şüphesiz önemli bir yeri vardır. Tımar sistemi klasik dönemde en önemli askeri ihtiyaçlardan olan süvari güçlerinin Osmanlı vilâyetlerinden tahsisat yapılarak sağlanması şeklinde değerlendirilir (İnalçık, 2012, 41/168). Vatandaşın (reaya) gerek bu sistem dahilinde gerekse buna ek olarak ödediği bazı vergiler şu şekilde sıralanabilir:

- Toprağa ve haneye bağlı vergiler,
- Üretim üzerinden alınan vergiler,
- Angaryalar,
- Olağanüstü vergiler.

Osmanlı Devleti geniş sınırlarının her bölgesinde geçerli olan bir yükümlülük sistemini uygulamakta bazı dönemler zorlanmıştır. Bazı bölgelerde fetih öncesinde tam özel mülkiyet sahiplerinden sadece yıllık vergilerin toplandığı görülmektedir. Ayrıca dönem dönem farklı reaya tiplerinin de ortaya çıktığı ve yine dönem dönem toprak işleyen kesimden alınan vergilerde değişiklik yapıldığı da gözlemlenmektedir. Tarım dışı faaliyetlerle uğraşan kentli nüfusun bir bölümünün birlikte üretim ve ticaret yapmak üzere kurduğu örgütler loncalardır. Örgütlenme gücünden dolayı loncaya bağlı olmayan tüccara devlet tarafından ticaret yasağı uygulanması sağlanarak bir bakıma bu loncalar sektörel bir yaptırım gücü haline de dönüşmüştür. Loncaların genel amacının üretim-tüketim dengesini korumak için gerekli düzenlemeleri yapmak olduğu değerlendirilebilir. Devlet açısından ise kentlerdeki üretim ve ticaretin vergilendirilmesinde loncalar büyük bir öneme sahiptir (Pamuk, 2015, 44-63).

Loncaların görevleri arasında üretilen veya satılan mallarda kalitenin denetlenmesi de vardır. Ayrıca fiyatlar da kadılar aracılığıyla denetlenerek (narh) ani fiyat iniş çıkışlarının engellenmeye çalışıldığı görülür (Kallek, 2006, 32/287). Mevcut haline benzer bir biçimde bankalar ve bankacılık sisteminin Osmanlı Devleti'nde ancak son dönemlerde örnekleri izlenebilir. Osmanlı Devleti'nde genel olarak faiz esaslı bir borç sisteminin XVII. yüzyıla kadar görülmediği, bunda da riba'nın yasak görüldüğü İslam hukukunun etkili olduğu düşünülebilir. Faiz esaslı bir sistem yerine vakıflar aracılığıyla önemli kamusal ve bireysel ihtiyaçların karşılandığı farklı bir sistemin varlığı görülür. Nitekim vakıfların bir tür kredi finansman unsuru oldukları da değerlendirilebilir. Faiz/riba'ya tartışmaları içinde sıklıkla değinilen para vakıfları buna örnek olarak gösterilebilir. Öyle ki klasik dönemin önemli simalarından Şeyhülislam Ebûssuûd Efendi tarafından para vakfı ve uygulamalarına toplumun faydası düşünülerek cevaz verildiği anlaşılmaktadır (Pamuk, 2015, 75-84).

1.3. XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti

Fiyat değişimleri ve satın alma gücündeki azalışın genel olarak XVI. yüzyıldan itibaren gelecek 100-150 yıllık dönemde önemli bir iktisadi unsur olarak açığa çıktığı söylenebilir. Bu dönemde muhtelif sebeplerden dolayı fiyatların aşırı arttığı da gözlenmiştir. Paranın dolaşım hızı ve miktarı yanında üretim miktarındaki değişim de fiyatlar üzerinde etken olmuştur. Amerika kıtasının keşfiyle birlikte Avrupa'ya ciddi oranda altın ve gümüşün gelmesiyle piyasada para fazlalığı oluşmuş bu da fiyatları artırmıştır. Başka bir yönden bakıldığında ise mali buhran dönemlerinde taşış işlemine girilerek paranın değerinin azaltıldığı ve nicelik olarak para artışı sağlanması sebebiyle de fiyatların hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren dünyada gözlenen nüfus artışı da toplam talebin artışı nedeniyle fiyat artışını etkilemiştir. Nitekim ciddi seviyede bozulan arz-talep dengesi Avrupa'dan başlamak üzere kapitalist iktisadi sistemlerin doğuşuna da zemin hazırlamıştır (Pamuk, 2015, 105-107).

Devletlerin, bütçe açıklarını kapatmak için zaman zaman taşış işlemine başvurduğu görülmektedir. Böylelikle piyasada değeri düşük olsa da daha fazla para varolmuş ve devlet bir tür iç borçlanma ile bütçe açıklarını hafifletmeye çalışmıştır. Ancak taşışlar kısa vadede kazanç gibi görünse de uzun vadede bir enflasyon hatta bir devalüasyona sebep olmuştur. Örneğin, 1585'li yıllarda taşışın bir sonucu olarak enflasyon artmış ve fiyatlar iki katına çıkmıştır. Öyle ki aylıkları taşıştan sonraki yeni paralarla ödenen yeniçeriler,

fiyatlar karşısında eriyen maaşlarının hesabını sormak için Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın cezalandırılarak kellesini istemiş ve dönemin padişahı kayıtsız kalamayıp isteklerini yerine getirmek zorunda kalmıştır (Gümüş vd., 2021, 37).

1585 yılında yapılan tağşiş Osmanlı Devleti için ekonomi alanında artık parlak dönemin sona erdiğini göstermektedir. Bu tağşişler ile devletin mali bunalımının gittikçe arttığı anlaşılmaktadır. Bu mali bunalımın ardındaki sebep sadece iktisadi olmayıp askeri, teknolojik, demografik ve muhtelif nedenleri de içinde barındırması bu mali bunalımın gittikçe artmasına neden olmuştur. Bu nedenleri kısaca açıklamak gerekirse; mali buhranda olan devlet, ordusunu teknolojik gelişmeler karşısında yenileyememiş, girişilen savaşlar zaferle sonuçlanmamış ve devlete ganimet gelmemiş, zaferler yerini artık galibiyetlerle bitmeyen uzun ve yorucu savaşlara bırakmıştır. Bu durumun ise fazla mali külfeti artırdığı görülmektedir. Artan nüfusla birlikte de toplam talep ve buna bağlı olarak tüketim artmış, devlet mali açıdan güç duruma düşmüştür (Pamuk, 2015, 119-120).

Osmanlı Devleti mali bunalımlardan kurtulmak için birçok yola başvurmuştur. Bunlardan biri olarak iltizam düzeni ele alınabilir. İltizam, devlete ait vergi gelirinin özel bir şahsa belirli bir yıllık bedel karşılığında devredilmesi anlamındadır. İltizam sahibi şahıslara mültezim denir (Genç, 2000, 22/154). İltizamını açık artırma usulüyle kazanan mültezim, tasarruf ettiği topraklardan devletin toplayacağı vergiyi belirli bir kısmını peşin diğer kısmını vadeli olarak ödemektedir.

İltizam sisteminin yayılması tarım arazilerinin ekilmemesi, kentlere göç, tarımsal üretimin gerilemesi ve nihayetinde devletin gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Kentlerdeki nüfusun artmasıyla birlikte de iâşe sorunları başta olmak üzere pek çok iktisadi ve sosyal sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Pamuk, 2015, 128).

İktisadi sebeplerden dolayı toprağını terk eden reaya, XVI. yüzyılın sonlarına doğru Celali eylemlerinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu eylemlerin köylülerin haklarını savunmak ve şartlarını iyileştirmek için öncülük etmek gibi bir faaliyetin içine girmekten öte, zorbalık ve eşkıyalık hareketleri olarak kaldıkları görülmektedir (İlgürel, 1993, 7/255).

İlgili dönemde tarımsal alanda aristokratik bir sınıf bulunmadığı için ağırlaşan şartlar ve baskılara rağmen bu eylemler genel nitelikli köylü ayaklanmalarına dönüşmemiştir. İktisadi açıdan XVI. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupalı rakiplerinden önemli seviyede geri kalmadığı değerlendirilse de XVII. yüzyıldan itibaren Avrupada

gözlenen teknolojik ilerlemeler aydınlanma ve sanayi devrimi gibi etkenlerin aralarındaki mesafeyi giderek arttığı söylenebilir (Pamuk, 2015, 74).

1.4. XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti

XVI. yüzyılda görülen kapitalizmin etkisiyle hızlanan iktisadi büyümenin XVII. yüzyıl ve XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yavaşlayarak durgunluk dönemine geçtiği görülmektedir. Böylelikle demografik yapının, üretimin ve ticaretin genişlemesi de yavaşlamıştır. Ancak İngiliz tarihçi Hobsbawm XVI. yüzyılda kapitalizmin yeterince gelişmediği görüşündedir. Ona göre feodal yapının dönüşmesi, iş gücünün sanayiye geçmesi ve pazarın oluşması gerekiyordu. Bu görüşe göre kapitalizme geçişi engelleyen veya geciktiren olgu teknolojinin gelişmemesi değil toplumsal yapının o ölçüde değişmemesidir (Pamuk, 2015, 133-134).

Anadolu'da ise Celali İsyanları döneminde en çok dikkat çeken unsur, merkezi devlet gücünün önemli bir şekilde azalması ve doldurulamamasıdır (İlgürel, 1993, 7/255). Atanan valilerin sık sık ayaklanmaya kalkıştığı, İstanbul'da oluşan hastalıklar (tifo, kolera, veba vb.) ve iâşe sorunları gibi meselelerin toplumsal ve siyasi krizlere sebep olduğu görülmektedir. Savaşların getirdiği ağır yükler ve merkezi devletin gücünün azalması XVII. yüzyılda ayaklanmaları tetiklemiştir. Buna bir örnek de sekban bölüklerinin İstanbul'a yürümeleridir. Bu durum devleti içinden çıkılmaz bir noktaya götürdüğü için başta sekban bölükleriyle anlaşmak zorunda kalınmış, savaşın getirdiği ağır yükler ortadan kalkınca da anlaşma geçerliliğini kaybetmiştir. Merkezi otoriteye olan güvensizlik, tarım, zanaat ve ticareti de olumsuz anlamda etkilemiştir (Pamuk, 2015, 140-141).

Taht değişikliklerinin ekonomik sıkıntıyı artırdığı, her tahta çıkan sultandan yüklü cülus bahşişi dağıtması istendiği, bazı örneklerde bu cülus bahşişinin, devletin aşağı yukarı bir yıllık gelirine denk olduğu iddia edilmektedir (Belin, 1999, 494).

İltizam sistemi XVII. yüzyılda genişlemiş ancak bu sistemde vergiyi veren üreticilerin tımar düzenine göre daha ağır koşullara maruz kaldığı görülmüştür. İltizam sisteminde genel olarak mukataa sahiplerinin süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Sistem iç borçlanma türleri arasında değerlendirilmektedir. Yüzyılın sonlarına doğru girilen savaşlar devletin mali buhranını artırmış ve yeni kaynak arayışlarına girişilmiştir. İltizam sisteminin genişletilerek süresi üç yıldan kayd-ı hayat şartıyla ölene kadar olan mukataalar verilmiştir. Böylece malikane sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Malikane sisteminde ihaleyi kazanan

kişiler, önden belli bir kısmını peşin olarak ödemektedir. Bu peşin ödemeye muaccele adı verilmektedir. Malikane sistemine girişte peşin para çok yüksek olduğu için açık artırmaya katılabileceklerin sayısı oldukça azdır. Bunun sonucunda bu kişilerin kendi aralarında anlaşarak hazineye daha az ödeme yaptıkları da görülmüştür. Ek olarak parası çok olduğu için malikaneyi açık artırmada alan ancak taşrada vergi toplayabilecek gücü olmayan malikane sahipleri, bunları mali gücü yüksek kişilere pay edip hiyerarşik bir toplumsal düzene kapı aralanmıştır (Genç, 2003, 27/516).

Malikane sahiplerinin arkasında, mukataaların açık artırılmasını kazandıklarında peşin olarak ödenmeyi bekleyen muaccele veren sarraflar bulunuyordu. Bu sarraflar vergi toplanırken örgütlenmeyi de sağlıyorlardı. İltizam ve malikane sahipleri ile sarraflar mudaraba usulü denen İslam hukunda tanımlanan bir tür iş ortaklığı etrafında bir araya geldiler. Riskin azalması için normalde bir veya birkaç malikane almak için yeterli sermayesi olan yatırımcıların onlarca farklı alana yatırım yaparak kendilerini güvence altına aldıkları da görülmüyordu. XVII. ve XVIII. yüzyılda vergi toplama işinde merkezi devletin başarısız olduğu söylenebilir. Vergi ile ayakta duran devletlerin vergi tahsilinde zorlanması dahili ve harici etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır. Neyse ki XIX. yüzyıldan itibaren askeri ve teknolojik gelişme ile güç dengeleri devlet lehine çevrilecek böylelikle malikane sistemi terk edilerek iltizam sistemi daha etkin kullanılacak ve vergi tahsilatı artırılacaktır. XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ve halk mali bunalım yaşamış ve bu bunalım uzun dönemli olmuştur. İltizamın artmasıyla mültezimler en kısa sürede en fazla kar elde edebilmek için üretimin temel unsuru olan köylülere baskıları artırmış, bunun neticesinde köylü borçlanma ihtiyacıyla tefecilerin eline düşmüştür. Böylelikle zirai faaliyet kısıtlanmış ve ilgili yüzyıllarda üretim düşmüştür (Pamuk, 2015, 150-156).

XVII. yüzyılda merkezi devletin gücünü kaybetmeye başlaması loncalar merkezli denetleme mekanizmasının da işlevsizleşmesini beraberinde getirmiştir. Devletin iç işlerinde yaşadığı sorunların yanında savaş dönemlerinin de getirdiği olumsuzluklar sebebiyle mali bunalım ciddi seviyelere ulaşmıştır. Aynı zamanda devlet, ihtiyaçlarını karşılamak için ek gelir arayışı içerisine girmiştir. XVII. yüzyılda padişahın bazen kendisine ait olan iç hazineden nakit, altın, gümüş aktardığı dahi görülmektedir. XVIII. yüzyılın başlarında ise iç hazine oldukça tüketilmiş durumdadır. Ama bu yöntem de oluşan ve büyüyen askeri harcamalar karşısında yetersiz kalmıştır. Ek olarak müsadere ile kamu görevinden alınan kişilerin mal varlığına el konulmuştur. Ancak bu uygulama da savaş

harcamalarını önemli bir destek sunmamıştır. Mali bunalım gittikçe derinleşirken devlet, başka bir yönetme başvurmuş ve iç borçlanmaya gitmiştir. 1774 yılında Osmanlı-Rus savaşının bitimiyle esham adı verilen bir iç borçlanma düzeni başlatılmıştır. Önceki iltizam ve malikane usulüne benzeyen esham, mukataaların daha küçük parçalara (paylara/hisselere) bölünerek kayd-ı hayat şartıyla muaccelle adı verilen peşin olarak ödenen bir bedel karşılığında şahıslara (özel kişilere) satılması sistemidir (Genç, 1995, 11/376). Malikane ve iltizam sisteminde ödenen peşin para tutarının fazlalığından dolayı sisteme ancak büyük sermayedarlar katılabilmektedir. Esham sistemine geçilmesi ile birlikte paylar çok küçük parçalara bölündüğünden orta ve küçük ölçekli yatırımcıların da katılımıyla sistemin genişlediği görülmektedir. Ayrıca iç borçlanma dışında refaha ulaşabilmek için dış borçlanma mevzusu XVIII. yüzyılda dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak Avrupa devletlerinden borç almak yerine müslüman bir devletten borç alınabileceğini söylenerek Fas ile borç girişiminde bulunulmuş; ancak girişimler olumsuz sonuçlanmıştır (Pamuk, 2015, 161-170).

Devletin XVII. yüzyıldaki mali istikrarsızlıklarından dolayı enflasyon artarak tedavülde olan akçe değerini kaybetmiş, akçenin yerini ise XVIII. yüzyıldan sonra gümüş kuruş almıştır. Ancak II. Mahmut'un saltanatının ilk yıllarında kuruşun içindeki gümüş miktarı 5,9 gram seviyesinde iken mali buhran nedeniyle 1832 yılına gelindiğinde gümüş miktarı 0,5 grama kadar düşürülerek tağşiş yapıldığı görülmektedir. Tağşiş, bu yıllar arasında bazen hızlı bazen de yavaş bir biçimde yapılarak paranın değeri önemli oranda azaltılmıştır. 1844 yılına gelindiğinde gümüş miktarı tekrar arttırılmış ve 1 gram olmuştur. Böylelikle II. Mahmut tahta çıktığından 1844 yılına kadar kuruş içindeki gümüş miktarı %83 oranında azalmıştır. Osmanlı-Rus savaşının ekonomiye kattığı bir diğer esham çeşidi ise Cihadiye Eshamı'dır. Bu eshamlar Osmanlı tarihindeki savaş gerekçeli bonoların ilk örneklerindendir (Erdem, 2006, 18-19).

Tağşişlerin sonucu olarak iç piyasada hızlı bir şekilde enflasyon artmıştır. Saray mutfağının kayıtlarından elde edilen bilgilere göre 1780 ila 1850 yılları arasında gıda fiyatları 12 ila 15 kat artış sergilemiştir. Fiyat artışlarının tağşişten sonra daha hızlı arttığı görülmektedir. Tağşişlerin yapılmasının sebebi kısa vadede gelir oluşturmaktır. Ancak uzun vadede iktisadi sisteme zarar vermiştir. Çünkü bu sistemle devlet gelirlerini önce arttırırken, oluşan enflasyon sebebiyle uzun vadede gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca tekrarlanan tağşiş, halkın kendi parasına olan güveninin kaybolmasına ve yabancı paralara kaymasına da neden olmuştur. Nitekim II. Mahmut döneminden itibaren hızlı

tağış ve enflasyondan dolayı yabancı sikkelere doğru ciddi bir eğilim oluşmuştur. Güvenini yitiren halk artık iç piyasa araçlarından esham gibi iç borçlanma yöntemlerinden elini çekmiştir. Tağış kalpazanlığı da artırmış, uygulama genel itibariyle devlete faydadan çok zarar sağlamıştır (Pamuk, 2015, 172-173).

Devlet mali bunalımla boğuşurken Galata bankerlerinden önemli meblağlarda borç alınmıştır. Bu kişiler ilişkileri sayesinde devlet için dolaylı olarak Avrupa piyasalarından kısa vadeli borçlar da temin etmişlerdir (Erdem, 2006, 18).

Genel olarak kamu mali bunalımında devletin taşradaki otoritesinin zayıflamasının ve toplanan verginin güçlü yerel unsurların elinde kalmasının etkisi olmuştur. Buna rağmen XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı ekonomisi belirli ölçüde kendi kendine yetebilmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarında uzun süreli barış dönemi ile birlikte gelir-gider dengesi yeniden oluşmuş ve tağışlar durma noktasına gelmiştir. Ancak XIX. yüzyıl Sanayi Devrimi akabinde Avrupa, Osmanlı ekonomisini ele geçirmeye başlamıştır (Pamuk, 2015, 179-180).

1.5. XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla gelene dek ekonomide geleneksel yapısını sürdürmüştür. Ancak XIX. yüzyıl sosyo-ekonomik olarak ayrı bir dönem niteliğindedir. XIX. yüzyıldan I. Dünya Savaşı sonuna kadar Avrupa'nın siyasi, askeri ve ekonomik ağırlığı üstün gelmiştir. Bu dönemde iktisadi düzen kapitalizme açılmıştır. İç ve dışta yaşanan gelişmelerle birlikte iktisadi yapılar, kurumlar ve toplumsal unsurlar dönüşmüştür. XIX. yüzyılın başında ordu da önemli yenilikler başlatılmıştır. Nizam-ı Cedid fikri III. Selim'in canına mal olmuştur. II. Mahmut ekonominin, sosyal hayatın ve askeriye'nin yeniden organizasyonu için yapısal reformların gerçekleşmesi gerektiğini böylelikle merkezi otoritenin yeniden gelişeceğini düşünmüştür. Mısır valiliğini ele geçiren Mehmet Ali Paşa da bölgesinde reformcu politikalarıyla güç elde etmiş, hatta Osmanlı'yı Kütahya ve Nizip'te ardarda yenilgiye uğratmıştır. Bu olaylar II. Mahmut ve ardıllarına yapısal reformların hayati önemini göstermiştir (Pamuk, 2015, 191-199).

Çeşitli bölgelerde ayanların ellerindeki toprakların bir bölümüne el konularak üreticilere dağıtılmıştır. Sipahilerin 2.500 kadar tımarına el konularak iltizam sistemine aktarılmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanlarından itibaren eğitim, hukuk ve yargısal reformlar

uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle özel mülkiyet hakkının devlet güvencesi ile korunmaya başladığı görülmektedir. Taşrada güçlenen yerel unsurların gücünü kaybetmesi ve verginin bizzat devlet memurları eliyle toplanmasına çalışılmıştır. Ancak bu alanda yetersiz kalınca iltizam sistemine devam edilerek verginin yerel unsurlardan alınması bir süre daha kabullenilmiştir (Sağlam, 2011, 62-80).

Osmanlı yöneticilerinin, ekonominin dışa açılması ile Avrupa'dan gelecek siyasi ve mali desteğe odaklandıkları görülmektedir. Kısa süreli çıkar bakımından dış ticaret üzerindeki tekelleri ve engelleri kaldıran düzenlemeler gümrük vergilerine nazaran çok daha önemli olmuştur (Pamuk, 2015, 205-206).

Avrupa'da kapitalizm sınıfsal ayrımı derinleştirmekte iken Osmanlı Devleti halen devletin mali temelini oluşturan köylü veya küçük üretici ile arasındaki ilişkiden dolayı sınıfsal uçurumlardan korunabilmiştir (Genç, 2000, 22/155).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yaşanan mali krizler genel olarak merkezi devletin güçsüzlüğünden kaynaklanmıştır. Yani bu dönemde devlet vergiyi yeterli düzeyde toplayamamıştır. Mali krizi ortadan kaldırmak için ise aralıklarla Galata bankerlerinden borç alınmış, bazen de taşşış gibi uygulamalara gidilmiştir. XIX. yüzyılda ise ek gelir sağlamak için piyasaya kağıt paralar sürülmüştür. 1840 yılında ilk örnekleri görülebilen bu kağıt paralar kaime adında taşımakta olup ve bir tür kamu borç senedi görünümündedir (Pamuk, 2015, 229).

Yeni para sistemi ile ekonomide olumlu etki oluşturularak mali bunalımın hafifletileceği düşünülmüştür. Ancak kağıt paraların uluslararası geçerliliği olamamış ve ekonomiye beklenen olumlu etkiyi sunamamıştır. İlgili dönemde Avrupa Devletleri Rusya'nın güneye doğru yayılmasından oldukça rahatsızdır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nden Rusya'nın yayılmasını durdurması beklenmiş, reformlar konusundaki baskı için bu da bir argüman olmuştur. İç borçlanma ile istediğini elde edemeyen ve mali bunalımdan kurtulamayan devlet artık dış borçlanma konusundaki direncini yitirmiştir. Osmanlı Devleti için ekonomik olarak yeni bir dönem başlamış ve borçlanma yoluyla dış bağımlılık hızla artmıştır (Çöğür, 2012, 94).

Tanzimat'tan sonra iltizam sistemi daha etkin kullanılarak daha fazla vergi geliri elde edilmesine çalışılmıştır. Nitekim kamu gelirlerinin yavaş yavaş arttığı da görülmüştür. Kırım Savaşı ile birlikte harcamalar ve gelir-gider dengesinin tekrar bozulmuş ve oluşan mali açık Avrupa'dan dış borçlanma ile kapatılmak istenmiştir. Çok yüksek faizler ile ve

büyük miktarlarda alınan borçlar ile cari açıkların kapatılması, donanmanın yenilenmesi, düzenli maaş ödemeleri yapılabilmesi amaçlanırken önemli bir kısım mali kaynak da saray yapımı vb. gibi işlemler için de kullanılmıştır. Bu süreçte kamusal gelirleri arttıracak ciddi bir önlem alınmadığı görülmektedir (Pamuk, 2015, 230-231).

Avrupa devletleri dış borçlanma yoluyla finansal açığı olan devletler üzerinden nüfuz kurmuşlardır. Osmanlı Devleti de bu örneklerdendir. İngiltere ve Fransa en fazla borçlanılan devletler olarak öne çıkmıştır. 1808-1830 yılları arasında tağşişten kaynaklı altın sikkelerde 35 defa; gümüş sikkelerde ise 37 defa değer değişimi yapılmıştır. Böylelikle enflasyon ciddi bir şekilde artmış, para değer kaybetmiş ve bir İngiliz lirası 104 kuruşa kadar yükselmiştir.¹ 1840'lı yıllara gelindiğinde ise mali bunalımdan çıkış yollarından biri olarak kağıt para politikası izlenmiştir (Kıray, 1995, 24-26).

Osmanlı Devleti, 1876 yılında dış borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmiş, 1881 yılında Fransa, İngiltere, Avusturya ve Almanya'dan katılan temsilciler ile Muharrem Kararnamesi olarak adlandırılan bir anlaşma imzalanmıştır. Böylelikle Deyun-u Umumiye resmi olarak kurulmuş, tuz ve tütün, damga resmi, balıkçıdan ve alkolden alınan vergiler, ham ipekten toplanan öşür ile Doğu Vilayetlerinin ödediği yıllık vergiler gibi bazı kamu gelirleri borçlar karşılığında bu kuruma teslim edilmiştir (Pamuk, 2015, 232).

Sonuç olarak büyük ölçüde askeri harcamalar ve toprak kayıplarından kaynaklı bütçe açıklarını kapatmak için öncelikle iç borçlanmaya başvurulduğu, iltizam, malikane, esham, tağşiş, kaime ve iç borçlanma senetlerinin ihracı vb. yöntemleri ile mali buhrandan kurtulmaya çalışılmıştır. Ancak iç borçlanma araçları yetersiz kalmış ve devlet dış borçlanma yoluna gitmiş, bu ise artık ekonomik çöküşünü hızlandırmıştır (Alper - Anbar, 2010, 47).

1.6. Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten Sebeplerin Ayrıntılı Tahlili

Devlet, iç borçlanmalarla gelir-gider dengesini genel çerçevede sağlayamayınca dış borçlanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni dış borçlanmaya iten sebepleri iki başlıkta incelemek mümkündür.

¹ 1808 yılında bir İngiliz lirası 23 kuruştur.

1.6.1. İç Faktörler

Bütçe açıkları, kapitülasyonlar, iç isyanlar, alınan borçların verimli kullanılamaması Osmanlı Devleti'ni dış borçlanmaya iten iç faktörlerin bazılarıdır.

1.6.1.1. Bütçe Açıkları

Artan kamu harcamaları, merkezi devletin zayıflığı ve vergilerin yerel unsurlarla paylaşılması bütçe açıklarını arttırmıştır. Aşağıda Tablo 1'de devletin 1841-1919 yılları arasındaki gelir, gider ve bütçe açıkları ile bütçe açıklarının gelirlerine oranı sunulmuştur.

Tablo 1. 1841-1919 Arası Bütçe Açıkları (Değerler Osmanlı Lirası Cinsindendir.)

YIL	GELİR	GİDER	BÜTÇE AÇIĞI	BÜTÇE AÇIKLARININ GELİRLERİNE ORANI
1841-1842	5.629.110	5.670.740	-41.630	%0.7
1849-1850	7.100.000	7.989.980	-889.980	%12.5
1859-1860	11.613.760	13.671.982	-2.058.222	%17.7
1869-1870	17.751.445	20.360.840	-2.609.395	%14.7
1875-1876	23.882.940	28.929.095	-5.046.155	%21.1
1877-1878	20.070.965	46.282.240	-26.212.275	%130.5
1880-1881	16.155.840	21.950.009	-5.794.169	%35.8
1884-1885	15.769.030	21.534.266	-5.765.236	%36.5
1889-1890	17.795.457	21.153.991	-3.358.534	%18.8
1894-1895	18.656.631	20.410.965	-1.754.334	%9.4
1899-1900	18.829.323	20.176.480	-1.347.157	%7.1
1904-1905	20.258.177	21.231.954	-973.777	%4.8
1909-1910	25.078.962	30.539.545	-5.460.583	%21.7
1911-1912	28.477.391	36.233.184	-7.755.793	%27.2
1914-1915	32.606.990	34.012.003	-1.405.013	%4.3
1916-1917	25.012.572	39.724.720	-14.712.148	%58.8
1918-1919	34.028.698	51.969.712	-17.941.014	%52.7

Kaynak: (Gümüş, 2022, 416).

Tablo 1'de 1841-1919 döneminde bütçe açıklarının çok yüksek bir artış sergilediği, belirli dönemlerde önceki yıllara göre azalmış veya daha az artmış olmakla birlikte ilk kağıt para örneklerinin görülmesinden I. Dünya Savaşı sonuna kadarki bu dönemde bütçe açıklarının katbekat arttığı dikkat çekmektedir. İlk ciddi artışın 1841-1849 döneminde olması ayrıca üzerinden durulması gereken bir husustur.

1.6.1.2. Yabancı Devletlere Verilen Ticari İmtiyazlar

Mısır'da baş gösteren Kavalalı krizi devletin Rusya'dan yardım istemesine sebep olmuştur. Akabinde başta İngiltere ve Fransa ile yapılan 1838 yılı ticaret anlaşmaları ve takiben pek çok Avrupa ülkesi ile de benzer şartları taşıyan ticari anlaşmaların imzalanması ile bu devletlerin kazandığı ticari imtiyazlarla devletin gümrük gelirleri önemli ölçüde düşmüş, yerli üretim ise çok ciddi yaralar almıştır (Dikmen, 2010, 139-140).

1.6.1.3. İsyanlar

Osmanlı Devleti genellikle mali buhranlardan kaynaklanan iç isyanlarla dönemler itibariyle karşı karşıya kalmıştır. İsyanlar ise mali buhranın daha da artmasına neden olmuştur. Vergi toplayan iltizam ve malikane sahiplerinin kazançlarını artırmak için yaptığı uygulamalar da üreticilerin zaman zaman isyan etmelerine neden olmuştur. Devlet bazen de cülus bahşişi veya maaşların verilememesi gibi durumlarda ya da kısa sürede enflasyonun artmasıyla sabit gelirli memurların maaşlarının erimesinden kaynaklanan iç isyanlarla da karşı karşıya kalmıştır. Ek olarak dış kaynaklı etkenlerin de belirli seviyede amil olduğu, yerel grupların devletin aleyhinde kışkırtılması faaliyetleri de bu dönemde dikkat çekmektedir (Gümü, 2022, 418).

1.6.1.4. Alınan borçların verimli kullanılmaması

Devlet, aldığı borçları her zaman verimli bir biçimde kullanamamıştır. Alınan borçlarla üretimi, istihdamı ve kamu gelirlerini artıracak, bireysel refahı yükseltecek uygulamalar yapılamamış, genellikle bütçe açıklarını kapatmak için kullanılmıştır. Bazen ödeyemediği borcu kapatmak için tekrar borç aldığı da görülmektedir. İç isyanların bastırılması, savaşlar sonucunda ödenmesi beklenen tazminatlar gibi diğer harcamalar da borçların verimli alanlarda kullanılmasını engellemiştir (Akdemir - Yeşilyurt, 2017, 396-399).

1.6.2. Dış Faktörler

Savaşlar, Osmanlı Devleti'ni dış borçlanmaya iten dış faktörlerin en önemlilerindedir. Bu süreçte Duyun-u Umumiye'nin faaliyetleri de devletin dış borçlarını kapatma çabasına destek olamamıştır.

1.6.2.1. Savaşlar

Osmanlı Devleti'nde kamu harcamalarının çoğunluğu askeri harcamalarla ilgili olduğu görülmektedir. Mühimmat temini, askerlerin iâşesi ve maaşlar genel itibariyle devletin en büyük gider kalemleri olmuştur. Orduda reform gerçekleştirme çabaları da bütçeden ciddi kaynak çıkışına neden olmuştur (Pamuk, 2017, 127).

Devlet, kaybettiği toprakları geri almak için ciddi çaba harcamıştır (Gümüş, 2022, 419). 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından devlet ilk kez tazminat ödemek zorunda kalmıştır (Alper - Anbar, 2010, 34). Savaşların finansmanı, tazminatlar ve yıkımların onarılması devlet bütçesinde çok ciddi harcamalara sebep olmuştur (Akar, 2001, 100). Savaşlar devleti dış borçlanmaya sevkeden en önemli amillerden olmuştur (Gümüş, 2022, 420).

1.6.2.2. Duyun-u Umumiye

Başta başkent İstanbul'un, diğer vilayetlerin ve ordunun iâşesi, ticaretin özellikle de uzun mesafeli ticaretin sağlanması, para politikasındaki dengenin sağlanması gibi meseleler Osmanlı ekonomi politikalarında etkili olmuştur (Pamuk, 2015, 86).

1853-1856 Kırım Savaşı'nın maliyeti ile birlikte ilk doğrudan dış borçlanma yapılmış ve takip eden yıllarda artarak sürmüştür. Nitekim Tablo 2, Kırım Savaşı yıllarından 1877 yılına kadar alınan dış borçları listelemektedir.

Tablo 2. 1854-1877 Yılları Arasında Alınan Dış Borçlar

YIL	BORÇLANMA NEDENİ	İTİBARI DEĞER	FAİZ ORANI	EMİSYON KURU	EFEKTİF FAİZ ORANI	HAZİNEYE GİREN
1854	Kırım savaşı giderlerinin	3 milyon sterlin	%6	%80	%7.9	2.29 milyon sterlin

	karşılanması					
1855	Kırım savaşı giderlerinin karşılanması	5 milyon sterlin	%4	%102.6	%4	5.13 milyon sterlin
1858	Kağıt paranın tedavülden çekilmesi	5 milyon sterlin	%6	%76	%8.7	3.44 milyon sterlin
1860	Mires istikrazı ve onaylanmayan borç	16 milyon sterlin	---	%53.25	---	---
1860	İç ve Dış borç ödemeleri için	2 milyon sterlin	%6	%62.5	%9.8	1.23 milyon sterlin
1862	Kağıt paranın piyasadan çekilmesi için	8 milyon sterlin	%6	%68	%9.4	5.15 milyon sterlin
1863	İstanbul bankerlerine olan borcun ödenmesi ve değeri bozuk madeni paraların tedavülden kaldırılması için	8 milyon sterlin	%6	%71	%9.7	4.79 milyon sterlin
1865	İç ve Dış borç ödemeleri ve bütçe açığını kapatmak için	6 milyon sterlin	%6	%66	%9.7	3.7 milyon sterlin
1865	İç ve Dış borçların uzun vadeli borçlanmaya dönüştürülmesi	32.9 milyon sterlin	%5	%60	%8.3	19.8 milyon sterlin
1869	Bütçe açığının kapatılması ve dış borç ödemeleri için	22 milyon sterlin	%6	%57	%11.5	11.56 milyon sterlin
1870	Rumeli demiryolu yapımı için	31.68 milyon sterlin	%3	%32.125	%10	9.54 milyon sterlin
1871	Bütçe açığının kapatılması ve dış borç taksit ödemeleri için	5.7 milyon sterlin	%6	%73	%8.5	4.05 milyon sterlin
1872	Bütçe açığının kapatılması ve dış borç taksit ödemeleri için	4.82 milyon sterlin	%9	%98.5	%9.3	4.65 milyon sterlin
1873	dış borç taksit ödemeleri için	20.23 milyon sterlin	%5	%54	%11.5	10.96 milyon sterlin
1873	Bütçe açığını kapatmak için	27.78 milyon sterlin	%6	%54	%11.5	14.44 milyon sterlin
1874	dış borç taksit ödemeleri için	40 milyon sterlin	%5	%40	%12.3	15.09 milyon sterlin
1877	Rusya ile savaş sırasındaki harcamalar için	5 milyon sterlin	%5	%52	%9.6	2.6 milyon sterlin

Kaynak: Kıray (1995, 205-221); Karamursal (2000, 92-113); Gümüş (2022, 424)'dan türetilmiştir.

Yukarıdaki Tablo 2, devletin 1853-1877 yılları arasında aldığı borçları, gerekçeleri, değerleri ve faiz oranları ile birlikte bütünsel olarak sunmaktadır. Bu tablo, çeyrek asırlık bir zaman aralığında dahi devletin nasıl bir hızla dış borç sarmalına girdiğini açıklıkça göstermektedir.

Tabloya göre devlet, ilk olarak savaş giderlerinin sağlanması için borçlanmış ve onu bütçe açıklarını kapatmaya çalışması ve dış borçlar için tekrar dış borçlanmaya gidilmesi takip etmiştir. Böylelikle tabloya göre borçlanma yatırım alanlarında kullanılmadığı veya çok sınırlı kullanıldığı görülmektedir.

Dış borçlanma uzun vadede refah kaybına neden olmuştur. Alınan borçlar verimli kullanılamamış ve devlet borç batağına sürüklenmiştir (Gümüş, 2022, 427).

Aşağıda Tablo 3'te Duyun-u Umumiye İdaresi kurulduktan sonra alınan dış borçların tablosu sunulmuştur.

Tablo 3. Duyun-u Umumiye'den Sonra Alınan Borçlar

YIL	BORÇLANMA NEDENİ	İTİBARI DEĞER	FAİZ ORANI	EMİSYON KURU	EFEKTİF FAİZ ORANI	HAZİNEYE GİREN
1886	Kısa vadeli borçları uzun vadeli borca dönüştürülmesi	5.91 milyon sterlin	%5	%100	%5	5.79 milyon sterlin
1888	Almanya'dan askeri malzeme alımı	1.47 milyon sterlin	%5	%70	%7.4	1 milyon sterlin
1890	Galata bankerlerine olan tahvil borcunun tebdili, İç ve dalgalı borçların ödenmesi	7.8 milyon sterlin	%4	%88	%4.7	3.9 milyon sterlin
1891	Milli savunma borçlanması	6.33 milyon sterlin	%4	%90	%4.5	1.27 milyon sterlin
1893	Bütçe açığını kapatmak için Tömbeki borçlanması	0.9 milyon sterlin	%4	%70	%5.7	0.61 milyon sterlin
1894	Şark demiryolu borçlanması	1.6 milyon sterlin	%4	%73.5	%5.6	1.4 milyon sterlin
1894	Borçların konversiyonu	8.2 milyon sterlin	%3.5	%91	%45	0.36 milyon sterlin
1896	Girit isyanı ve doğudaki Ermenistan ilişkili güvenlik giderleri	2.98 milyon sterlin	%5	%84	%6	2.47 milyon sterlin

1902	Tahvil değişimi	7.8 milyon sterlin	%4	%80	%5.1	1.471 milyon sterlin
1903	Bağdat demiryolu boręlanması	2.36 milyon sterlin	%4	%80	%5.1	1.2 milyon sterlin
1903	Balık avı boręlanması ödenmemiş tahvillerinin konversiyonu	29.76 milyon sterlin	%4	%100	%4	2.43 milyon sterlin
1904	Hazineni ihtiyaçları için	2.5 milyon sterlin	%4	%80	%5.1	1.96 milyon sterlin
1905	Bir bölümü Osmanlı bankası boręlarının ödenmesinde kullanılmıştır	4.82 milyon sterlin	%4	%80	%5.6	2.33 milyon sterlin
1905	Almanya'dan askeri teğhizat alımı için	2.4 milyon sterlin	%4	%81	%5	1.9 milyon sterlin
1906	Tahvillerin dönüştürölmesi için	8.67 milyon sterlin	%4	%87	%4.7	1.24 milyon sterlin
1908	Bağdat demiryolu boręlanması	9.1 milyon sterlin	%4	%100	%4	8.9 milyon sterlin
1908	Askeri ihtiyaç, ıslahat, vadesi gelen boręların ödenmesi ve bütęe açıklarının kapatılması için	4.28 milyon sterlin	%4	%82.5	%4.8	3.5 milyon sterlin
1909	Bütęe açıklarının finansmanı	6.36 milyon sterlin	%4	%86	%4.8	5.31 milyon sterlin
1910	Soma-Bandırma demiryolunun yapımı	1.57 milyon sterlin	%4	%89	%4.6	1.35 milyon sterlin
1911	El-Hudeyde-San'a Demiryolu ve ek hat yapımı için	0.91 milyon sterlin	%4	%84	%4.9	0.75 milyon sterlin
1911	Bütęe açıklarını kapatmak için	6.4 milyon sterlin	%4	%81.5	%4.9	5.21 milyon sterlin
1913	Konya ovası sulaması	0.75 milyon sterlin	%5	%100	%5	0.75 milyon sterlin
1913	Rıhtım yapımı ve donanma tophanesinin geliştirilmesi için	13.5 milyon sterlin	%5.5	%100	%5.5	1.35 milyon sterlin
1914	Trablusgarp ve Balkan savaşlarının yarattığı maliyetler sonucu biriken boręların konsolidasyonu	20 milyon sterlin	%5	%88.75	%5.6	17.75 milyon sterlin

Kaynak: Kıray (1995, 205-221); Karamursal (2000, 92-115); Gümüş (2022, 424)'dan türetilmiştir.

Tablo 2 ve 3'te görüldüğü üzere Duyun-u Umumiye kurulmadan önce ve kurulduktan sonra alınan borçların büyük bir bölümü bütçe açıklarının kapatılması, savaş maliyetleri, demiryolu yapımı, kağıt paranın piyasaya sürülmesi ve toplanması ve Duyun-u Umumiye'ye gelinceye kadar alınan borçların Duyun-u Umumiye kurulduktan sonra yapılandırılması gibi amaçlarla kullanılmıştır.

Zaferle sonuçlanmayan savaşlar reform ihtiyacı, Islahat ve Tanzimat fermanları, orduda yapılan bir kısım yenilikler gibi gelişmeler söz konusu olsa da ilgili dönemde ekonomide mali bunalımın devam ettiği görülmektedir (Belin, 1999, 494-497).

Devlet, merkezi otoriteyi sağlamak, güçlenen yerel unsurlarla vergi gelirini paylaşmamak, ayaklanmaları bastırmak ve toplumsal iyileştirme ve uluslararası ticareti sağlamak amacıyla XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren reform çalışmaları yapmaya çalışmıştır. İlgili dönemde kamu harcamaları %300 oranında artmıştır. Bu harcamaların büyük çoğunluğunun ise ordunun reformunda ve savaş giderlerinde kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı maliyesi Rus ve Mısır savaşları, Yunanistan ve Sırbistan'ın ayrılması, Rumeli'de elden çıkan topraklar ve kaybedilen savaşların maliyetleri sonucu ciddi gelir kayıpları ile karşı karşıya kalmıştır. Maliyeyi yeniden yapılandırmak ve gelirleri tek merkezde toplama çalışmaları da yürütülmüştür. 1844 yılına gelindiğinde piyasadaki paranın değerini koruma amaçlı Avrupa'nın önerileriyle para reformu olarak da adlandırılan Tashih-i Sikke ya da Tahsis-i Ayar Kanunu çıkarılmıştır. Böylelikle paranın kontrolü sağlanması amaçlandığı görülmektedir. II. Mahmut döneminde uygulanan politikalar bütçe açıklarının kapatılmasını engelleyememiştir. Abdülmecid döneminde, büyüyen bütçe açıklarını kapatmak için piyasaya kağıt para sürülmüştür. Ancak kaime-i muteberi-i nakdiye adındaki bu kağıt para, el yazması olduğu için kalpazanlar tarafından kolayca taklit edilebilmiştir. Kaime, Galata Bankerleri tarafından para olarak görülmemiş ve halk gündelik hayatta bu parayı kullanmamıştır. Bu durum enflasyon artışına hızlandırmıştır (Açıkgöz, 2010, 373-382).

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİNDE İÇ BORÇLANMA

Osmanlı Devleti kurulduğu yıllardan itibaren madeni para kullanımını akçe (1327-1688), kuruş-para (1687-1879) ve lira-kuruş (1879 ve Cumhuriyetten sonra da kullanıldı) olarak ayırma tabi tutmak mümkündür. Devletin standart bir para sisteminin olmaması, para kullanımının ve çeşitliliğinin süreci karmaşık bir noktaya getirdiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk akçe Orhan Gazi tarafından bastırılmıştır (Karakoç, 2021, 6). Akçenin, gümüşten yapıldığı için “beyaz, parlak, temiz” manalarında kullanılan ak kökünden türetildiği iddia edilir² (Sahillioğlu, 1989, 2/224).

Osmanlı Devleti şeri ve örfi hukuk sistemini hukuki işlemlerinde temel olarak kabul etmiş ve bunların alanları genel olarak ayrılmıştır. Devlet yönetiminde şeri hükümlerin büyük oranda etkin olduğu söylenebilir. İslam, aktif yaşam konusunda bir rehber niteliğinde olduğu için ekonomi ile ilgili de bazı uygulamaları vardır. Böylelikle İslam hukukunun kamu ekonomisine de etkileri olmaktadır. İslam'ın alışverişte yani ticarete yapılmasını emrettiği ve yasakladığı birçok hükmü barındıran ayet ve hadisler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları yöneticilere, bazıları ise şahıslara ve halka yöneliktir. Aldatmak, faiz (riba), karaborsacılık, yetim malını haksız yere yemek, çaresizlerin malını ucuza kapatmak, bir malı teslim almadan satışının yapılması vb. birçok alanda olduğu gibi pek çok ticari eylem yasağı inananların bu kurallara uymalarını telkin etmiş ve motive etmiştir. Devlete ise ekonomide istikrarı ve güveni sağlamanın görevi yüklemiştir. Örneğin para sahtekarlığını yasaklamıştır. Hud Suresinde, Hz. Şuayb (a.s)'ın devrinde de olduğu gibi bazı kişiler madeni paranın etrafını kesip sayarak borç verdikten sonra halktan borcunu alırken tartarak alması ve birçok parayı sahte diye düşük fiyattan alması uygulamasının

² Genel olarak İslam devletlerinde dirhem, gümüş sikkelere; dinar veya miskal ise altın sikkelere denilir ve kullanılırdı (Sahillioğlu, 1989, 2/224).

yerilmesi bu yasağın somut delillerindendir³ (Kur'an Yolu Meali, 2021, el-Bakara 2/188-275-276-278-279-280).

İslam borç-alacak ilişkilerinde faize (riba') bulaşmadan, toplumu para üzerinden para kazancını artırmayı yasaklayan bir sistemin kurulmasıyla birlikte alacaklıyı da mağdur etmeden alacağının ifa edilmesi sistemini esas almıştır. Öyle ki alacaklı mağdur olursa bir daha borç vermeyip sistemin kilitlenmesine ya da yasak olan yerlerden temin etme yoluna başvurabilir. Bunun için her iki tarafın mağdur olmamasını sağlama amacıyla hem borçluyu hem de alacaklıyı koruyan bir sistem tavsiye edilmiştir (Karakoç, 2021, 8-13).

2.1. Osmanlı Devleti'nin İç Borçlanma Araçları

Devletlerin hem kendi içinde hem de uluslararası ticarete kullanacakları bir para sisteminin olması kaçınılmaz bir zarurettir. Osmanlı Devleti de bu ihtiyaca karşılık verebilmek için muhtelif uygulamalar denemiş, farklı bölgelerde darphaneler kurarak ortak bir para sistemini esas almaya çalışmış, lakin tam olarak başarılı olamamıştır.

Osmanlı Devleti ekonomiyi düzeltmek ve otoritesini sarsmamak için dönem dönem bazı farklı yollara başvurmuştur. Tağşiş ilk uygulamalardandır. Bastırılan madeni parada kullanılan altın ve gümüş madenlerinin oranı azaltılarak bakır gibi farklı madenler karıştırılmış ve paranın değeri düşürülmüştür. Devlet tağşişin yanında mali ihtiyaçlarını karşılamak için Galata bankerlerinden de borçlar almıştır.

Osmanlı Devleti, Tanzimat sonrasında para yerine geçen kaimeler de bastırmıştır. Son dönem kaime örneklerinde görüldüğü üzere kaime sahibi Osmanlı Bankasına giderek bu kıymetli evrakı bozdurup parasal karşılığı aldığından bu tür kağıt paraların daha çok günümüzdeki hazine bonusu, devlet tahvili gibi kamu borçlanma belgelerine benzediği söylenebilir.

Önceki bölümde kısmen bahsedilmekle birlikte Osmanlı Devleti'nin iç borçlanma araçları olarak kullandığı sistem ve belgelere çalışmanın bu kısmında daha ayrıntılı olarak bakılacaktır.

³ Konuyla ilgili diğer ayetler: en-Nisâ 4/29-161, el-A'raf 7/85, et-Tevbe 9/34, Hûd 11/84-86, en-Neml 27/45-49, el-Cuma 62/11, el-Mutaffifin 83/1-3

2.1.1. Tağış Yolıyla İç Borçlanma

Tağış, bir tür kamu iç borçlanması olarak öne çıkan ilk uygulamalardan olup bütçe açıklarının kapatılmasında ve mali buhranın atlatılmasında ciddi bir fayda sağlayamamıştır. Örneğin II. Mahmut döneminde hızlı tağışlar yapılmıştır. Bu tağışların oluşma dönemleri; toplumsal ve siyasal mahiyetine, asker ve kentli kesimin muhalefetine karşı devletin duyarlı olduğu bir dönemdir. 1808 yılında II. Mahmut tahta çıktığında kuruşun içindeki gümüş madeni 5.9 gram gelmekte iken zaman içinde bu oran azaltılmıştır. 1844 yılına gelindiğinde Osmanlı kuruşunun içerdiği gümüş madeni %83 azaltılmış durumdadır. 1788 yılında 1 Venedik dükası 5.5 kuruşa, 1 sterlin 11 kuruşa denk gelirken 1844 yılına gelindiğinde 50-52 kuruş 1 dükaya, 110 kuruş ise 1 sterline denk gelerek kuruşun değeri 10 kat azalmıştır. Yine vakıf defterleri ve saray mutfağının hesap defterlerine bakıldığında bu süreçte gıda fiyatlarının da yaklaşık 10 katına çıktığı görülmektedir. Bu dönemde tağışların hızlanmasında savaş harcamaları ile ödenecek savaş tazminatları ön plana çıkmaktadır (Pamuk, 2007, 123-125).

Tağışların Osmanlı Devleti'ne kısmen fayda sağladığı yönler de söz konusudur. Öncelikle bu işlem devlete kısa vadede gelir sağlayan bir mali politika aracı olarak görülmüştür. Devlet tağış sayesinde ödemesi gereken parayı daha az maliyetle karşılamıştır. Fakat diğer yandan devlete ödenmesi gereken vergi de düşük değerli paralar ile sağlandığından orta ve uzun vadede gelir, reel olarak azalmıştır. Nitekim tağış enflasyonu da artırmıştır. Buna müdahale etmek için ise ya yine tağış yapılmış ya da vergiler artırılmıştır. Bu olay içinden çıkılması güç sarmala neden olmuştur (Erdem, 2006, 17-18).

Vatandaş tağışın tekrar yapılacağını düşünmesi durumunda parasının değerini korumak için yatırımını yabancı paralara yönlendirecek, hem devlet tağış yaparak kısa vadede gelir elde edemeyecek hem de kuruş daha fazla değer kaybına uğrayacaktır. Tağışların yapılması kalpazanları da harekete geçirdiği için bu kişiler kamu gelirlerine ortak olacaklardır. Tağışların yapılmasına devam edileceği düşüncesi, devletin iç piyasalardan borç alamamasına ya da yüksek faizlerle borç almasına da neden olacaktır. Bu durumlar göz önüne alındığında sabit veya düşük gelirli vatandaşlar (esnaf, tüccar, memur, ulema ve asker sınıfı) tağış yapılmasını istemediğinden olası isyanların çıkmaması için tağışa belirli bir seviyenin ötesinde başvurulamamıştır. Devlet, bu gruplar içerisinde en tehlikeli ve reformların önündeki en temel engel gördüğü Yeniçeri Ocağı'nı 1826 yılında (Vaka-i Hayriye) ortadan kaldırmıştır. Ocağın kapatılmasının hemen akabinde devlet tarihteki en

büyük tağşiş uygulamasını başlatacak ve 4 yıl içinde kuruşun içindeki gümüş madeni %79 düşürülecektir (Alper - Anbar, 2010, 37-40; Pamuk, 2007, 129,130).

Tağşiş uygulaması devlete mali olarak ek bir gelir sağlamıştır (Erdem, 2006, 12). Net olarak belirlenmesi zor olsa da tahminen devlete, toplam devlet gelirinin %10'undan fazla gelir artışı sağladığı değerlendirilmektedir. 1844 yılında Tashih-i Sikke düzenlemesi ile 1 altın lira 100 gümüş kuruş sabit değerinden piyasaya sürülmüştür. 1844 yılından itibaren tağşişlere son verilmiş 1922 yılına kadar paranın standardı korunmaya çalışıldığı görülmektedir (Açıkgöz, 2010, 39).

Tağşiş uygulamasının sona ermesi ile devlet bütçe açıklarıyla mücadele için farklı enstrümanlara başvurmuştur. 1853-1856 Kırım Savaşı sırasında bütçe açıklarını kapatmak için dış borçlanmaya gidilmiş, 1860'lı yıllara gelindiğinde dış borçlanma hayli artmış, 1870'li yılların ortalarına gelindiğinde ise devlet borçlarını ödemeyecek duruma gelmiştir. Bu süreç 1881 yılında “Düvelimuazzama” da denilen yabancı devletlerin alacaklarını takip etmek ve ekonomik çıkarlarını gözetmek için Duyun-u Umumiye'nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Bu idareye vergi kaynaklarının bir bölümünün denetimi de verilmiştir (Pamuk, 2007, 130).

2.1.2. İltizam ve Malikane Yöntemleri Yoluyla İç Borçlanma

Devletlerin tarih boyunca vergi toplama işini ya memurları aracılığıyla yaptığı ya da bu işi özel şahıs veya kurumlara devrettiği görülmektedir. Özel şahıs veya kurumların devletin herhangi bir vergi gelirini belirli bir yıl ve miktar karşılığında toplaması anlamına gelen iltizam, (Genç, 2000, 22/154) Osmanlı Devleti'nin sıklıkla başvurduğu yöntemlerden biridir. Osmanlı Devleti'nin kendi memurları aracılığıyla topladıkları vergi yönetimine ise “*emanet*” adı verilmiştir. Devlet her iki yöntemi de uzun süre kullanmıştır. Ancak iltizam, emanet yöntemine nazaran daha çok tercih edilmiştir. Bu kararın ve uygulamanın mali bütçe ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü iltizam, hem verginin belirli bir kısmının erkenden peşin olarak tahsil edilmesini sağlıyor hem de memurların sayısının artmasını engelliyordu. Bu durum, mali ihtiyaçların ivedilikle karşılanması anlamına geliyor; ayrıca fazla memur alınmaması ile mali bütçeye katkıda bulunuyordu.

İltizam, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren sürekli kullanılmaya başlanmış olup devletin mali sisteminde mukataa bölümleri için söz konusudur. Mukataa kelimesi terim olarak

devletin hazinesine ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş mali birim anlamına gelmektedir (Genç, 2020, 31/129). Mukataa birimlerine müzayedeler kurularak iltizam uygulanmıştır. Bu müzayedede en fazla ödemeyi yapan iltizam sahibi olmakta ve kendisine mültezim denilmekteydi. İltizamın bedelinin bir bölümü peşin olarak başta alınır ve bir kefil gösterilirdi. Ayrıca vergi tahsilinden kaynaklanan kar veya zarar mültezimin riski olarak kabul edilmekteydi (Aykut, 2018, 71-74).

İltizamın sürelerine bakıldığında iltizamın bazen üç gün, bazen on gün, bazen birkaç ay, bazen de dokuz veya on iki yıl sürdüğü görülmektedir. İltizam başlarda halkın her kesimine açık ve sürekli müzayedede bulunduğu için bu süreler değişkenlik göstermiştir. İltizamın ilk yıllarında rekabet olduğu için gelirlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Fakat genel olarak bakıldığında iltizam süresi üç yıl civarında olduğu ve mültezim ölünce bu iltizamın miras kalmadığı anlaşılmaktadır. İleriki yıllarda devletin yüksek gelirli memurları ve askerleri iltizam müzayedelerine katılmaya başlamış ve mültezim olmuşlardır. Bunun temel sebebi olarak mali bütçenin gittikçe kötüleşmesi ve maaşların ödenememe riski gösterilmektedir. Böylelikle devlet memurları maaşlarını iltizamlar yoluyla karşılamış olmaktadır (Alper - Anbar, 2010, 30-31).

Zaman geçtikçe iltizam ilk başlardaki popülaritesini kaybetmiş ve devlet istediği/beklediği gelirlere ulaşamamaya başlamıştır. Ayrıca devlet gücünün azalması sonucu devlet, iltizam denetimi üzerindeki etkisini de kaybetmiştir. Bu yüzden mültezim, iltizama ne kadar süreyle sahip olduğunu bilemeyip halktan daha fazla vergi toplayarak muhtelif suistimallere sebebiyet vermiştir. İltizam sistemindeki bu ve benzer sorunlar malikane sistemine geçişin sebepleri olmuştur (Batmaz, 1996, 39-41).

Tanzimat'la birlikte İltizam Sistemi'nin kaldırılmasına teşebbüs edilmiş ancak bu teşebbüs başarılı olmayıp iki yıl gibi kısa bir süre sonra İltizam Sistemi'ne geri dönmüştür. İltizam Sistemi, Osmanlı'nın sonuna kadar kaldırılamamış ve Cumhuriyetle birlikte 17 Şubat 1925 tarihinde tam anlamıyla tasfiye edilmiştir (Aykut, 2018, 75-79).

XVII. yüzyılın sonunda malikane yöntemi de uygulanmaya başlanmıştır. Bu yöntem de bir tür iç borçlanma yöntemi olup yöntemin iltizamdan farkı, vergi toplama süresinin belirli bir yıl için değil ömür boyu olmasıdır. Yani genel olarak iltizamın ömür boyu geçerli olan hali için kullanılan kavram malikane olmuştur da denilebilir (Alper - Anbar, 2010, 30-35).

Malikaneyi alan kişinin, eski iltizam sisteminde verilen peşinatlardan çok daha büyük miktarda olan “*muaccele*” adında ön ödeme yapması gerekmekteydi (Aykut, 2018, 79-81).

Bu yöntemde malikanenin geliri mal ve faiz olmak üzere iki türlüdür. Devlet tarafından yıldan yıla artmayacağı kesin olan ve önceden tespit edilen gelire mal denilmekte olup sabit yıllık gelir anlamına da gelmektedir. Buradan arttırılan kısım malikane sahibinin kârıdır. Ancak devlet bu kârı garanti etmemektedir. Bu durumda malikane sahibi risk alan bir yatırımcı konumundadır. İltizam geçici mukataa sebebiyle halktan yüksek meblağlarda vergi alınması gibi sorunlara neden olurken, malikane sisteminde vergi tahsil hakkına ömür boyu sahip olunması sebebiyle halk ile malikane sahibi arasında belirli bir seviyede denge kurulmuştur (Karakoç, 2021, 24-25; Akar, 2011, 101). Ancak bu yöntemin de muhtelif sakıncalar barındırdığı anlaşılmıştır. Malikane yönteminin, esham yönteminin kullanımıyla etkisini aşama aşama yitirdiği görülmüştür (Aykut, 2018, 91-92).

2.1.3. Esham Yöntemi ile İç Borçlanma

Malikane yöntemi mali sıkıntıların çözümünde beklentileri tam anlamıyla karşılayamamıştır. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın neden olduğu sıkıntılar ile savaş sonunda ödenmesi gereken yüklü tazminat, devleti yeni arayışlara yöneltmek durumunda kalmış ve esham yöntemini ortaya çıkarmıştır. Bu yöntemi, malikane sisteminin bir uzantısı olarak düşünmek mümkündür (Aykut, 2018, 83-86; Akar, 2011, 101).

Devlet, 1775 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması ile tazminat olarak o dönemki bütçe tutarının yaklaşık yarısını ödeyince oluşan açığın telafisi için iç borçlanmayı halka indirerek borçlanmanın yaygınlaşmasını sağlamıştır. 1870'lere kadar değişmeden devam eden yeni bir iç borçlanma yöntemine geçilmiş olup bu yöneme “esham” denilmiştir (Karakoç, 2021, 26-27).

Esham kelimesi “sehm” kelimesinin çoğuludur ve paylar/hisseler anlamına gelir (Genç, 1995, 11/376). Esham yönteminin malikaneden bir kısım farkları vardır. Malikanede mukataanın tamamı için satış söz konusuyken eshamda bu mukataanın hisselerle ayrılarak belirli bir kısmı için satış yapılmaktadır. Böylelikle bu hisseler halkın da rağbet etmesi amaçlanmıştır. Eshamda da kaydıhayat şartı vardır. Esham sahibi ölünce şahsa ait hisse devlet hazinesine kalmaktadır. Esham yönteminde mukataa giderleri vb. masraflar mal adı altında ayrılır ve bunlarda satış olmazdı. Bu zorunlu giderler haricindeki kar, faiz olarak adlandırılır ve bu kısım için esham olarak satış yapılır. Burada kullanılan faiz kelimesi günümüzdeki gibi faiz/riba manasını taşımamakta olup gelir fazlasını tanımlamak amacıyla kullanılmıştır (Yetiş Doğan, 2021, 16-18).

Hisse sahibi belli bir miktarın başta peşin olarak ödemesini yapıyor ve karşılığında yıllık gelir olarak kazanım sağlıyordu. Kaydıhayat şartı olan eshamda bazı dönemlerde ölümlerin bildirilmediği ve hisselerin devam ettirilmesi için uğraş veren mirasçıların olduğu da gözlemlenmiştir. Çünkü başta peşin olarak ödenen kısmın yavaş yavaş alınması sebebiyle ve sehimler, sahibine verilen beratla toplanıyordu. Varisler kalan kısmı da alabilmek için sehim sahibinin ölümünü gizleme yoluna giderek gelirleri toplamaya devam edebilmişlerdir. Hatta devlet sehim sahiplerinin öldüğünün bildirilmediğini ihbar edenlere ödül dahi vermiştir (Aykut, 2018, 83-86).

Malikane yöntemi halkın çok küçük bir bölümüne hitap ederken esham halkın geneline hitap ettiği için katılım oranı yükselmiş ve gelirler artmıştır. Aşağıdaki Tablo 4'te esham yöntemine dair bir uygulama örneği sunulmuştur:

Tablo 4. İstanbul Duhan Gümrüğü Mukataası Eshamının Yıllara Göre Geliri

YILLAR	FAİZ(KURUŞ)	TAM (SEHİM ADEDİ)	KÜSUR (SEHİM ADEDİ)
1189	400.000	160	-
1190	602.500	241	-
1191	631.250	252.5	-
1192	656.250	262.5	-
1193	657.500	263	-
1194-1195	676.250	270.5	-
1196	732.916,5	293	1/6
1197	741.666,5	296.5	1/6
1198-1204	742.916,5	297	1/6
1205	745.416,5	298	1/6
1206	759.916,5	303	4(1/6)

Kaynak: Cezar (1986, 83).

Tablo 4'te esham yöntemi uygulanmış İstanbul Duhan Gümrüğü mukataasının yıllara göre gelirinin ciddi manada arttığı görülmektedir. Buna göre devlet, malikane yönteminde yaklaşık 90 yılda bu geliri elde edebilirken eshamla yalnızca 10-15 yıl gibi kısa bir sürede bu gelire ulaşabilmiştir (Aykut, 2018, 87-88).

Eshamlar, esham sahibi tarafından devredilebildiği için kamusal kullanım yaygınlığından dolayı Osmanlı'nın ilk kağıt parası olarak da tanımlanmaktadır. Osmanlı'da kullanılan ilk

kağıt para örneklerinden olan kaime göz önünde bulundurulduğunda kaimenin eshamdan farkının beratsız kullanılması olduğu ifade edilebilir. Devlet, 1849 yılından itibaren esham yöntemini genişletip halkın sehim almasını teşvik etmek amacıyla başlarda uyguladığı kaydıhayat şartını değiştirip eshamın mirasçılara geçebileceği intikal hakkını getirmiştir. Böylelikle sehim sahibi öldükten sonra sehim devleti geri dönmeyecek mirasçılara eşit şekilde intikali gerçekleştirecekti. Miras yoluyla geçen sehimin ise ancak mirasçının ölmesiyle devlete dönmesi söz konusu olacaktı. Halkın bu yeni uygulamaya rağbeti olsa da Devlet, 1853- 1856 Kırım Savaşı'nın oluşturduğu giderleri karşılayamamış ve geçici bir çözüm olarak kayıtlara geçmiştir. Bu esham çeşidine “*evladiyet şurutlu esham*” denmiştir (Karakoç, 2021, 26-28).

“*Esham-ı mümtaze*” olarak adlandırılan yeni bir esham yöntemine geçilerek 1857 yılında üç yıl süreyle %10 faizle 70.000 keselik esham çıkarılmış ancak vade sonunda ödeme yapılamadığı için 1858 yılında bu eshamı kaldırmak için İngiltere'den 5 milyon sterlin borç alınmıştır (Akar, 2011, 103; Yetiş Doğan, 2021, 97-98; Karakoç, 2021, 28-29).

Esham yönteminde son zamanlarda yapılan girişimler kısa vadeli olsa da eski eshamların kullanımına devam edilmiştir. Evladiyelik esham çeşidinin mirasçılara aktarılması ve onların haklarının korunması, kanunlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Esham son aşamada devlet tahvillerine evrilerek yeniden ortaya çıkmıştır (Albayrak, 2018, 132-133).

2.1.4. Sarraflardan Alınan İç Borçlar

Osmanlı Devleti'ni çıkmaza sokan ve elini kolunu bağlayan sebeplerden biri dış borçlanmalardır. Devletin sonu, bunda büyük payı olan dış borçlanmaların devlet tarafından geliştirilen muhtelif iç borçlanmalarla ötelenmesi ile geciktirilmiştir. Genel ifadelerle iç borçlanmalar tam anlamıyla bütçe açıklarını kapatmasa da devletin hayatta kalma süresini artırmıştır. Reformlar, savaşlar ve kamusal giderler için genel olarak vergi yükseltmeye girişen devlet, umduğunu bulamamış ve iç borçlanma için birçok çareye başvurmuştur.

İç borçlanma yollarından bir diğeri ise sarraflardan (XIX. yüzyılda anılan adıyla Galata bankerlerinden) alınan borçlardır. Genel olarak gayrimüslim tebaadan oluştuğu için ve yabancı devletlerle olan ilişkilerinden dolayı Galata bankerleri denince olumsuz bir intiba oluşmakta, bu kesimler kayıt dışı işlemlerden dolayı tefecilikle de anılmaktadır.

Devlet kayıtlarında sarraflara ilişkin ilk örnekler XV. yüzyıla kadar inmektedir. Sarraflar, başlangıçta değerli madenlerin alışverişinde aracılık yaparlarken sonraki dönemlerde paranın muhafazasını ve diğer menkul kıymetlerin alım satımında aracılık, para işletmek, finans işlerini yürütmek, saraya, devlet adamlarına ve topluma borç vermek gibi çeşitli yöntemlerle alanlarını genişletmişlerdir. Sarraflar, faaliyet alanlarına göre iki kısımda incelenebilir: Krediyile uğraşan büyük sermaye sahibi sarraflara “*kuyruklu veya hazine sarrafi*” denirken, para bozma işiyle uğraşan sarraflara “*köşe sarraf*” denilmiştir. Sarraflar kendi içlerinde de farklı sınıflara ayrılmıştır. Yani her sarraf aynı işte uğraşmadığı gibi muhatapları bakımından aynı itibarı da görmemişlerdir. Sarrafların Osmanlı’da etkinliğinin en fazla olduğu dönem XVIII. yüzyıldan Tanzimat’a kadar olan dönemdir. Bunun temel sebebi olarak devletin para politikasının nakdileşmesi gösterilebilir. Büyük sermayeli sarraflar ise Tanzimat’tan sonra da devlete kredi sağlayarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Kazgan, 2022, 19-22).

Modern bankacılığın olmadığı dönemlerde sarraflar, kredi sağlayan kurumlar olarak görülmektedir. Devletin en üst düzeyinden halka kadar hem mevduat benzeri yollarla paralarını işletmek hem de kredi benzeri işlemlerle para ihtiyacını karşılamak için sarraflara başvurulmuştur. Kredi kullanan kişiler, aldıkları borcun birkaç katı değerinde sarraflara rehin bırakıyordu. Devletin de zaman zaman sarraflardan borç aldığı görülmektedir. Bu borçlanma bazen doğrudan bazen de dolaylıdır. Doğrudan borçlanma olarak devlet sarraflardan bizzat kredi temin ediyordu. Dolaylı yoldan borçlanma ise genellikle iltizam yönteminde devreye girmiştir. Çünkü mültezim aldığı mukataa için bir kefil göstermek durumunda kalıyor ve kuyruklu sarraflar bu şartı taşıdığı için kefil oluyordu. Devlet zamanı gelen iltizam taksitini mültezimi tanımadan bu sarraflardan temin edebiliyordu. Ayrıca malikane yöntemine geçildiğinde de malikane sahiplerinin önden alınan peşin tutarı ödemekte güçlük çektiğinde sarraflara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Çünkü malikane yönteminde ödenmesi gereken peşinat, iltizama göre çok daha yüksektir (Albayrak, 2018, 135-142).

Malikane sahibi genel olarak askeri zümreden olduğu için vergileri toplamaya kendileri doğrudan müdahil olmuyor sarraflar bu vergi toplama işini örgütlüyordu. Tanzimat’la birlikte sarrafların finansal etkisi ve rolleri tam olarak kalkmamıştır. İltizam bu dönemde kaldırılmaya çalışılsa da iki yıl gibi kısa bir sürede tekrar bu yönteme geri dönmüş ayrıca reform hareketleri için de finansman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kurumsal

bankacılık için en önemli adım yine bu dönemde ortaya çıkmış ve Osmanlı Bankası İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulmuştur (Albayrak, 2018, 136-138; Pamuk, 2007, 141-144).

Tanzimat'tan daha da artan bütçe açıkları neticesinde devlet aldığı iç ve dış borçları ödemekte güçlük çekmiş, mali kontrolünü yavaş yavaş kaybetmiştir. Devlet, 1877 yılında Galata bankerleri ve bankalardan aldığı borçlara karşılık olarak rüsumusitte⁴ idaresini alacaklılarına bırakmıştır. Bunun bir benzeri de dış borçların tahsili için kamu gelirleri üzerinde tahakküm hakkı tanınan Duyun-u Umumiye'nin 1881 yılında kurulmasıdır (Albayrak, 2018, 132-134).

Devletin sarraflardan doğrudan borçlandığı da görülmüştür. XVI. yüzyılın sonlarında başlayan bu borçlanmaya XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren daha çok başvurulmuştur. %12 ile %20 arasında değişen faizlerle alınan bu borçlar savaş harcamalarında, bazı şehirlerin imar masraflarında veya ayaklanmaları bastırmak için kullanılmıştır. Sarraflar ayrıca Avrupalı finans çevrelerinden devlet için kısa vadeli borçlanmaya aracılık da etmişlerdir. Devlet dış borçlanmaya gittiğinde ise sarraflar Avrupa piyasaları ile de rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde genellikle uzun vadeli borçlanmaların dış borçlardan, kısa vadeli borçlanmaların ise sarraflardan temin edildiği görülmektedir (Alper - Anbar, 2010, 44-47).

2.1.5. Sergi Çıkarılması Yolu ile İç Borçlanma

Genel olarak hazine tahviline benzeyen sergi adlı kıymetli evrak, iç borçlanmaya yönelik yeni bir adımdır. Başkalarına ciro edilebilmesi ve devlete borçlanan kişilerin borçlarını ödeme araçlarından birine dönüşmesiyle sergiler aslında bir tür iç borçlanma enstrümanına evrilmiştir (Karakoç, 2021, 27-28).

2.1.6. Banknot Çıkarılması Yolu ile İç Borçlanma

Banknotlar senet mahiyetinde bir tür kıymetli evrak hükmündedir. Kişi veya kurumların bankalara yatırdıkları mevduatı temsil eden ve buna mukabil ödeme veya tahsilat imkânı sağlayan banknotlar bankaya götürüldüğünde karşılığı kadar tahsilat yapılabilmiştir. Banka

⁴ Rüsûm-ı Sitte: Altı dolaylı vergi adıyla anılan varaka-ı sahiha (pul) resmi, alkollü içecekler üzerindeki miriye ve ruhsatiye vergileri, İstanbul ve havalisi balık vergisi, İstanbul ve havalisi, Bursa, Samsun ve Edirne İpek gümrüklerinden edinilen gelirler (Küçük - Ertüzün, 1994, 10/59).

kaimesi de denilen bu yöntemin kamudaki benzeri “*hazine evrak-ı nakdiyyesi*” veya “*devlet kaimesi*”dir. 1863 yılında banknotlar sisteme girmiş ancak batıdaki gibi kullanım alanları genişlememiştir. Halk günlük hayatta banknotlarla büyük oranda karşılaşmamıştır. Sınırlı bir alanda dar bir çevre tarafından kullanılmıştır. Halk ayrıca önceden karşılaştığı acı tecrübelerden dolayı da banknotlardan uzak durmaya çalışmıştır (Karakoç, 2021, 36-40).

Devletlerin savaş gibi olağanüstü hallerin akabinde oluşan mali buhranlardan çıkış için banknot gibi enstrümanlar kullandığı görülür (Ferid, 1918,120). Ancak Osmanlı maliyesi banknotların karşılığını altınla göstermesi halinde piyasada güven telkin edeceğini değerlendirmiştir. Bu yüzden bankalar karşılığı olmadığı için banknot bastırmayı reddetmiştir. Hatta I. Dünya Savaşı sırasında devlete Avrupa'dan borç alınarak banknot basımı yapılabileceği önerilmiştir. Çıkarılan banknotların muhakkak karşılığı olması gerekirken bu zorunluluk hazine evrak-ı nakdiyyesinde bulunmamaktadır (Karakoç, 2021, 40).

2.1.7. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Emisyonu Yapılmış Nakit Karşılıklı Borçlanma Uygulamaları

Bu çalışmanın esasını teşkil eden ve son bölümde ayrıntılı olarak tahlil edilmeye çalışılan Ahmet Ragıp'ın “Altın Düyûnat Meselesi” (1921) adlı eserinde temel olarak ele alınan “evrak-ı nakdiyye” konusunun anlaşılabilmesi için Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kullandığı diğer para birimlerinin ortaya çıkması, uygulanması ve tedavülden kalkmasının nedenlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ilgili dönemde nakit karşılıklı diğer borçlanma uygulamaları aşağıda ele alınmıştır.

2.1.7.1. Kaime ve Türleri

Kaime, sözcük anlamı itibarıyla “bir şeyin yerine geçen” anlamında olup sikke gibi tedavül edilmesi nedeniyle bu şekilde adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kaimenin ilki Maliye Nazırı Saib Paşa zamanında 1840'ta çıkarılmış ve 1862 Eylül başında tamamen tedavülden kaldırılmıştır. İkinci kaime 1877-1878 tarihleri arasında Balkanlarda oluşan karışıklıklar ve akabinde çıkan Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) orduyu finanse etmek için

uygulanmıştır. Üçüncü ve son kaime ise 1912-1916 yılları arasında savaşın finansmanı için uygulanmıştır (Akyıldız, 2001, 24/212-215).

Kaimelerin ortaya çıkma nedenleri olarak, kamusal harcamalar, savaş giderleri, reform çalışmalarının finansmanı gibi hususların yanında vergi düzensizliği, suistimaller, gümrük vergi gelirlerinin düşüklüğü, tarımsal üretimin azalması sayılabilir (Karakoç, 2020, 69-70; Karakoç, 2021, 44-46). Aşağıda kaime türleri zamansal olarak ele alınmıştır.

2.1.7.1.1. Birinci Kaime

İç borçlanma sürecinin ulaştığı son nokta kaimedir. Kaimeden önce iltizam, malikane ve esham sistemleri ile iç borçlanma yapılmış ve bu sürecin sonucunda “*kaime-i mutebere-i nakdiyye*” yani kısaca kaime piyasaya sürülmüştür. Kaimenin bugünkü manada kağıt para olarak kullanılmasından çok kısa vadeli bono işlevi gördüğünü vurgulamak gerekir. İlk kaimeler 500 kuruş değerinde olsa da devlet kaimeyi her amaç için kullanmak istediğinden zamanla daha küçük değere sahip kaimeler de basılmıştır. Zamanla Osmanlı Devleti bu kaimeleri “*sehim kaimesi*” olarak nitelemeye başlamıştır. Bunun sebebi olarak sehimin daha önce kullanılmış ve güven kazanmış olması, böylelikle kaimeye olan güvenin artırılmaya çalışılması gösterilmektedir (Pamuk, 2007, 139-141).

Şekil 1. Sultan Abdülaziz dönemine ait 100 kuruşluk kaime örneği (obmuze, 04 Ocak 2025).

1840 yılında çıkarılan ilk kaime bir tedavül aracı olmaktan ziyade iç borç ve finansman aracı olarak basılmaya başlanmıştır (Kıray, 1995, 26-27; Akar, 2011, 102). Bu dönemde ciddi seviyelere ulaşan bütçe açıkları devleti bir iç borçlanma için alternatif enstürmanlar aramaya itmiş, ne tam olarak banknot ne de tam olarak devlet tahvili olan, ikisinin arasında bulunan bir borçlanma aracı olan kaime tedavül edilmiştir. İlk etapta 160 milyon kuruş karşılığında çıkarılmış ancak taklitlerin çoğalması ile piyasada hızlıca değer kaybına uğramıştır. Ayrıca başlangıçta kullanılmasını teşvik etmek amacıyla faiz ödeneceğini duyuran devlet, artan taklitlerden ve piyasadaki büyük değer kaybından dolayı faizleri ödemeyi reddetmiştir. Bu dönemde sterlinin 110 kuruştan 200 kuruşa fırlaması da kaimenin değer düşüklüğü ile ilgili görülmektedir (Kıray, 1995, 26).

İlk kaimeler her biri 500 kuruş değerinde 8 yıl vadeli, yılda %12,5 faiz getirisi sağlayan devlet iç borçlanma senedi niteliğinde ihraç edilmiştir. Faiz getirisi sağlayarak halkın kolay ve hızlı bir şekilde kaimeye geçmesi ve piyasaya güven verilmesi amaçlanmıştır. Sonraki yıllarda ise faiz getirisi giderek düşürülmüş ve sonunda ilk kaime piyasadan toplatılmıştır (Karakoç, 2021, 31-32).

1844 yılında Osmanlı Devleti, kaimenin değerini korumak için bazı girişimlerde bulunmuş ve kaimenin hem gümüşe hem de altına dayandırılması sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin girift mali sorunlarına çözüm olarak dış borç alma fikri oluşmuş; ancak Sultan Abdülmecid, uzun bir süre bu fikre soğuk bakmıştır. 1852 yılında İngiltere Bankası'nın yapılacak olan iskontoyu yapmaması üzerine Osmanlı Devleti'nin dış borçlanmaya karşı direnişi kırılmış ve Mısır'ın, Sırbistan'ın, Eflak ve Boğdan'ın vergilerinin teminat gösterilmesi ile dış borca razı olunmuştur. Padişah bu borçlanmanın en fazla 10 yıl sürmesini istemişti. Ancak yaklaşık 2 milyon sterlinlik borcun 23 yıl vadeli ödenmesi plandı. Sultan bu uzun borç süresine karşı çıksa da Kırım Savaşı'ndan dolayı ilk doğrudan kamusal dış borçlanma anlaşması 1854 yılında imzalandı. Savaşın maliyeti 11 milyon sterline dayanınca 3 milyon sterlinlik borçlanma %6'lık faizle, %1'lik amortismanla ve %80'lik emisyon kuruyula imza altına alındı. İkinci borçlanma 1855'te 5 milyon sterlin tutarında %4 faizle, %102.6'lık emisyon kuru ile imzalandı. Bu borçlanma Fransa ve İngiltere hükümetlerince teminat altına alındı. Anlaşmalar ile bu hükümetlerin denetim yetkisi taşıyan temsilcileri de atanıyordu (Kıray, 1995, 27-35).

İlgili dönemde dış borçlanmada etkin kurumlardan olan “*Dent, Palmer and Company*” isimli şirketten borç alınmasına rıza göstermeyen başvekilin görevden alınması gibi önemli etkilerinin olduğu gözlemlenebiliyordu (Blaisdell, 1979, 29).

Borçlanma o kadar artmıştı ki 1875'e kadar hazineye 15 dış borçlanma ile toplamda 116 milyon sterlin girdi. Bu borçlanmalar alacaklılara ekonomik ve siyasi imtiyazlar sağlıyordu (Kıray, 1995, 30-33). Bu imtiyazlardan faydalanmak isteyen pek çok yabancı kurum da bulunmaktaydı.

1853-1856 Kırım Savaşı müttefiklerin desteği ile zaferle sonuçlanınca kolay dış borçlanmanın önü açılmıştır. Bu dönemde alınan borçların bir kısmının Dolmabahçe Sarayı ve Çırağan Sarayı gibi yapılara harcanması halktan büyük tepki toplamıştı. Mali olarak zor günler geçiren devlet hem borç prangasına bulaşmış hem de halk gelecek olan yeni vergiler ve mevcut vergilerin artırılmasından korkmakta iken borçların bu şekilde verimsiz kullanıldığı değerlendirilmiştir (Pur, 2006, 164-168).

Alınan borçlar her ne kadar tamamen verimli ve amacına uygun kullanılsa da belirli oranda karşılığı olmayan kağıt paraların piyasadan toplatılması ve iç borçlanmanın ödenmesi amacıyla da kullanılmıştır. Örneğin, 81 milyon sterlinlik borç muhtelif iç istikrarsızlıkların giderilmesinde, 32 milyon sterlinlik borç ise demiryolu yapımında kullanılmıştır. Geriye kalan diğer borçların önemli kısmı ise bütçe açıklarını kapatmak için kullanılmıştır (Kıray, 1995, 32).

İlk kaimelerin kalpazanlarca kolay taklit edilebilirliği sebebiyle piyasada sürekli sahteleri dolaşmaya başlamıştır. Karşılıksız bu sahte kaimeler gerçeklerine olan güveni sarsmış, kaime piyasa değerini kaybetmiş ve enflasyona neden olmuştur. Değer kaybının bir diğer sebebi de kaimelerin sadece iç piyasada değer görmesidir. Devlet dış borçlarını öderken kaime kullanamamış; madeni para, altın ve poliçeler gibi araçlarla ödeme yapmıştır (Alper - Anbar, 2010, 41-43).

Kaimelerin sahtelerinin üretilmesinin önüne geçmek için kaimenin üzerindeki yazılar silinmez mürekkeple yazılmış ancak bu da taklitlerine engel olamamıştır. Sonraki tedbir olarak ise padişahın tuğrasının kabartmalı şekilde basılması olmuştur (Pamuk, 2007, 141-142).

İlk kaimeler eski kaimelerle değiştirilirken taklitlerinden ayırt edilemediği için alınan önlemler sadece İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Halk çekiciliğini kaybeden kaimeyi günlük

alışverişlerinde de kullanmamaya başlayınca etkinliğini yitirip piyasadan toplatılmıştır. 1862 yılında toplatılan kaimenin etkileri toplatıldıktan sonra da devam etmiştir. Alacak verecek meselesi, borçlar ve maaş gibi sorunlar bunlardan bazılarıdır. Ancak bunlara rağmen kaimenin kaldırılması gelir gider dengesinin sağlanmasına katkı sağlamıştır (Alper - Anbar, 2010, 42-43).

2.1.7.1.2. İkinci Kaime

1873 yılında dünya genelinde görülen ekonomik buhranla birlikte Osmanlı Devleti'nin maliyesi de ciddi olumsuzluklarla karşılaşmıştır (Akar, 2001, 102-108). Ayrıca borçlanmalardaki yanlış kamu politikaları 1876'da mali iflasa ve büyük devletlerin iç ve dış politikaya açık müdahaleleriyle sonuçlanmıştır. Bazı borçlar her ne kadar altyapı yatırımları, tramvay ve tünel yapımı gibi projeleri için kullanılsa da 1874'e kadar yapılan borçlanmalar bütçe açıklarını daha da artırmıştır.

Şekil 2. 1876-1878 Dönemine Ait Kaime Örneği (100 kuruş) (obmuze, 04 Ocak 2025).

V. Murat ve II. Abdülhamit dönemine denk gelen ikinci kaimeler faizsizdir (Karakoç, 2020, 67-68). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonucunda toplanan Berlin Kongresi'nde konu ile ilgili iki mühim karar alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin aleyhinde olan bu kararlardan ilki devletin topraklarının 2/5'inden ve nüfusunun 1/5'inden koparak ciddi

miktarda gelir kaybetmek zorunda kalmasıdır. Diğer önemli karar ise Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya her yıl 300.000 sterlin ödeme yapacağı ve bu ödemenin 100 yıl sürecek olmasıdır. Böylelikle devletin maliyesi çöküş noktasına gelmiştir. Berlin Kongresi'nde devletin mali kurumlarını denetlemek ve gelirini artırmak için ilgili hükümetlerce atanan bir komisyon kurulması önerisinde bulunulmuştur. II. Abdülhamid 1880 yılında görüşmelerin başlamasını istedi. Bu görüşmelerin neticesinde, devletin ekonomik bağımsızlığını yitirdiğini resmen tebliğ ettiği Muharrem Kararnamesi ile 20 Aralık 1881'de Duyun-u Umumiyye İdaresi kurulmuş oldu. Böylelikle Osmanlı'ya ana para ve faiz indirimi yapılacak ve gelir denetimi Duyun-u Umumiyye temsilcilerine bırakılacaktı. Bu kararname parça parça alınan dış borçları birleştirdi. Böylelikle tüm iç ve dış borçlar toplam 212.500.000 sterlinden 128.600.000 sterline indirilmiş oldu. Duyun-u Umumiyye 5 bin kişilik personelle devletin maliyesini kısa sürede denetimi altına aldı. Bu dönemden sonra da Osmanlı Devleti gerek yatırım gerekse silah alımları gibi kamusal harcamalar için dış borç almaya devam etmiştir (Kıray, 1995, 34-38).

Bu dönemde 93 Harbi'nin neden olduğu savaş giderlerinde kullanılmak üzere ikinci kaime tedavül edilmiştir. Artan giderler neticesinde toplamda 16 milyon tutarında kaime piyasaya sürülmüş ancak birinci kaime denemesinde olduğu gibi enflasyona, nakit para sıkıntısına, kalpazanların taklit etmesine ve ödeme dengesindeki açıklıklara neden olmuştur. Oluşan bu sorunlar nedeniyle ikinci kaimeler de toplatılarak 1878 yılında Beyazıt Meydanı'nda halkın gözü önünde yakılmıştır (Alper - Anbar, 2010, 43-44).

İkinci kaimenin kaldırılmasından dolayı doğacak sorunların önüne geçmek için II. Abdülhamit bir kararname hazırlatmıştır. Bu kararname ile kaime tedavülde iken borçlarının piyasada yüzlük altın karşısındaki miktarına denk gelen kuruşa göre hesaplanıp ödenmesi kararlaştırılmış ve kişiler arasındaki borçlarda dört yüzlük kaime bir altından hesaplanmıştır (Karakoç, 2020, 67).

2.1.7.1.3. Üçüncü Kaime

Bu çalışmanın esas konusu olan Ahmet Ragıp'ın "Altın Düyûnat Meselesi" (1921) adlı eser üçüncü kaime dönemi içinde bulunan karışıklıkların eleştirisi ve çözümü için hazırlanmıştır. Üçüncü kaime, "*evrak-ı nakdiyye*" şeklinde adlandırılmıştır. Nitekim Ahmet Ragıp, evrak-ı nakdiyyeden kaynaklanan sorunları açık ve net bir şekilde ortaya

koymuş, bu sorunları şeri, mali ve hukuki boyutlarıyla incelemiş ve çözüm önerileri geliştirmiştir.

Şekil 3. 10.07.1915 itibariyle
İhraç Edilen (obmuze, 04 Ocak 2025).
lira)

Şekil 4. V. Mehmet Reşad Dönemi (1918)
Tedavüle Çıkan Evrak-ı Nakdiyye örneği (100
(TCMB, 04 Ocak 2025).

Şekil 5. V. Mehmet Reşad Dönemi (1916) Evrak-ı Nakdiyye örneği (20 Kuruş)
(TCMB, 04 Ocak 2025).

Osmanlı Bankası Müzesi'nden alınan bilgiye göre evrak-ı nakdiyyenin değer kaybı Suriye ve Filistin bölgesinde daha çok yaşanmıştır. Dönemin en güçlü simalarından, İttihat ve Terakki liderlerinden Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa, bu değer kaybından son

derece rahatsızdı. Çünkü hem halk hem de Ordu bu durumdan zarar görüyordu. Paranın özellikle diğer bölgelerden daha fazla değer kaybı yaşamasının sebebi Cemal Paşa'ya göre spekülasyondan başkası değildi. Osmanlı Bankası'nın tutumu halkı mağdur ettiğinden Cemal Paşa gerekli önlemleri almaları için 6 maddelik bir emir yayınladı. Durumun düzeltilmemesi halinde bölgenin ileri gelenleri dahil Osmanlı Bankası'nın müdürünü de sürmekle tehdit etti. Cemal Paşa örneğinde görülen temel sorun, o dönemde insanların elindeki evrak-ı nakdiyyeyi altına çevirmek istediklerinde karşılığını alamamalarıdır. Çünkü evrak-ı nakdiyyenin karşılığında Osmanlı Bankasından altın olarak ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak savaş koşulları içinde altın rezervinin azalması sebebiyle banka ya bir bahane buluyor ya da evrakın değerini azaltma yoluna başvuruyordu (obmuze, 04 Ocak 2025).

O dönem evrak-ı nakdiyye meselesini ele alan diğer bir isim ise dönemin Adliye Nazırı ve hukukçu Ali Haydar Efendi⁵'dir. “*Risaletü fi kazai'd-Duyun ve iktizauhu*” adlı eserinin “*Deynin Suret-i İdaresi ve İcarenin Ehad-i Akideynin Vefatı Halinde Adem-i İnfişahı Hakkındaki Ahkam*” başlıklı makalesinin Birinci Risale'si olan “*Ma'deni Altınla Sabit Olan Duyunun Ma'deni Altın İ'tasıyla Te'diyesi Lazım Geleceğine Dairdir*” başlıklı kısmında konu hakkında hukuki görüşlerini sıralamıştır. Günümüzde bu eser Karakoç'un (2020, 57-58) çalışmasında değerlendirilmiştir.

Sözlük anlamı olarak bakıldığında “para yerine geçen kağıt” manasına gelen evrak-ı nakdiyye günümüzdeki paranın karşılığından ziyade faiz getiren borç senedi veya bonoyu karşılamaktadır (Akyıldız, 2001, 24/212).

Üçüncü kaimenin evrak-ı nakdiyye diye isimlendirilmesinin sebebi 1915 yılında çıkan kanun sebebiyledir. Kanun “*150 milyon Franklık Altın mukabilinde 6.583.094 liralık evrak-ı nakdiyye ihracı ve tedavülünün mecburiyeti hakkında kanun*”⁶ şeklinde üçüncü kaimeyi ele aldığı için bu kaime türü artık evrak-ı nakdiyye diye isimlendirilmeye başlanmıştır.

1915 yılında I. Dünya Savaşı'nın askeri ve mali finansmanı için müttefik Almanya'nın da teşvikleri ile üçüncü kaime yani evrak-ı nakdiyye ihraç edilmiştir. Osmanlı Bankası karşılıksız banknot çıkarmadığı için bu yola başvurmak zorunda kalmıştır. Daha sonra

⁵ Haydar Molla veya çağdaşı *Usûl-i Fıkıh* müellifi Haydar Efendi'den (Büyük) yaşça küçük olduğu için Küçük Haydar Efendi diye de anılmaktadır. Soyadı kanunundan sonra Arsebük soyadını almıştır. Osmanlı'nın son dönem hukukçularından olup Mecelle şarihidir (Aydın, 1989,2/396).

⁶ Kanuna TBMM açık erişim sitesi üzerinden ulaşılabilir. Bkz. Düstur Tertib-i Sani C.8 s.331-332

ihraç edilen evrak-ı nakdiyye yetersiz gelmiş ve Avusturya'dan yenileri ihraç edilmiştir (Ferid, 1918, 270). I. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu mali yük oldukça ağırdır. Bu sebeple toplamda 150 milyon frank karşılığında 6.583.094 liralık evrak-ı nakdiyye piyasaya sürülmüştür (Pamuk, 2007, 137-146).

Dönemin Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey bu evrak-ı nakdiyye uygulamasına Duyun-u Umumiyye idaresinin de dahil edilmesi, altın ve sikke ile başa baş değerinin olması gerekliliğini vurgulamış ve evrak-ı nakdiyye Duyun-u Umumiyye tarafından da denetlenmiştir (Karakoç, 2021, 40-42; Alper - Anbar, 2010, 41-44).

210 numaralı Kanun'a göre altın karşılığında ihraç edilen evrak-ı nakdiyyenin tüm ülkede ister kişilerin devletle ilişkisinde ister kendi arasındaki ödemelerde nakit gibi karşılık bulacağı zorunlu tutulmuştur. Bu kanuna uymayanların bir liradan on beş liraya kadar nakit ceza veya yirmi dört saatten bir aya kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı hükmü konulmuştur (Karakoç, 2021, 40-41).

Üçüncü kaime yani evrak-ı nakdiyye önceden çıkarılmış kaimelerde olduğu gibi aynı kaderi paylaşmış ve uzun süre kullanılmadan tarihten silinmiştir. Diğer kaime denemelerinde olduğu gibi kalpazanların taklitle evrak-ı nakdiyye yapmaları ve devletin yeterince önlem alamaması, evrak-ı nakdiyyenin savaş sonunda yüksek enflasyon karşısında değerini yitirmesi ve alacak verecek mevzularındaki karışıklık halkın, evrak-ı nakdiyyeye olan güvenini yok etmiştir.

Şekil 6. Mehmet Muzaffer'in Taklit Ettiği 100'lük Kaime (canakkale.gov.tr, 14 Mayıs 2025).

Devlet bu dönemde kalpazanlara yönelik bir dizi tedbir almıştır. Öncelikle istihbarat sistemini kullanarak kalpazanların kaynaklarının kurutulması hedeflenmiş ve bunun önemli katkıları olmuştur. Ardından sivil veya memurlardan kalpazanların yakalanmasında emeği geçen herkesin para veya madalya (nişan) ile ödüllendirilerek kalpazanların ifşa edilmelerine çalışılmıştır. Ayrıca bu konuyla ilgili kanunlardaki boşluklar yeni düzenlemelerle kapatılmaya çalışılarak kalpazanların hareket alanları daraltılmıştır. Sonuç olarak bu tedbirler kalpazanların hareket alanını daraltmasına rağmen sahte/taklit resmi evrak piyasaya sürülmeye devam etmiştir. Devlet sonuna kadar kalpazanlarla mücadeleyi sürdürmüştür (Öztel, 2020, 316-350).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra belli bir süre daha tedavülde kalan evrak-ı nakdiyye halk arasında sorunlara sebebiyet vermesi ve güvenin yok olmasıyla 4 Eylül 1928 yılında tamamen kaldırılmıştır (Akyıldız, 1996, 31-32).

2.2. Evrak-ı Nakdiyye'nin Borç İfasına Etkileri

Evrak-ı nakdiyye Osmanlı maliyesinde kağıt para için kullanılan bir tabir olarak da kullanılmaktadır. Bu çalışmanın ana konusu olan Ahmet Ragıp'ın "Altın Düyûnat Meselesi" (1921) adlı eserinde yer yer "kağıt para" ifadesi kullanılırken sıklıkla "evrak-ı nakdiyye" kullanımının tercih edildiği görülmüştür. Bunun basit anlamda yazım yanlışlığı veya eş anlamlı kelime olarak kullanmaktan ziyade bir dikkat çekme isteğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Burada ilgili dönemde kullanılan evrak-ı nakdiyyenin önceki dönemlerde kullanılmış olan benzer borçlanma araçları ile karışmasını önlemek ve farklı kullanımlarını ön plana çıkarmak amaçlanmış olmalıdır.

Evrak-ı nakdiyye ve benzeri finansal araçlar tedavüle girmeden önce "karz" (Apaydın, 2001, 24/520)⁷ münasebetiyle İslam hukukunun belirlediği dairede borç alışverişi yapılabildiği görülmektedir. Yani 10 gram altın veya gümüş verip herhangi bir faiz işlemi olmaksızın anlaştıkları süre sonunda 10 gram altın veya gümüş alınıyor ya da o dönemin meşhur ve meşru para birimleri olan akçe, dirhem, dinar veya sikke gibi madeni paralarda misli misline borç alacağı veya vereceği şeklinde kararlaştırılıyordu. Ancak evrak-ı nakdiyye ve benzeri finansal araçlar önceden alınan borçların ne şekilde verileceği hususunda insanları tereddüte düşürmüştü ve karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Bu husus çalışmanın takip eden kısmında ayrıntılı olarak irdelenecektir.

⁷ Hanefî ekolündeki tanıma göre karz, piyasada emsali bulunan (misli) bir malın emsali daha sonra iade edilmek üzere başkasına verilmesidir (Apaydın, 2001, 24/520).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALTIN KARŞILIĞI BORÇLANMA VE AHMET RAGIP’IN "ALTIN DÜYÛNAT MESELESİ"(1921) ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kağıt para ve benzeri kullanım imkanı olan çeşitli finansal araçlara geçiş için birçok deneme yapılsa da istenilen sonuca ulaşılammıştır. Bu çalışmaya konu olan, özellikle 1915 yılından sonra dolaşıma sokulan kağıt paraların ilk emisyonu ile diğer emisyonları arasında oluşan farklılıkla birlikte halkın daha önceden almış oldukları borçların ödenmesinde farklılıklar oluşmuştur. Bu durum, alacaklıların mağduriyetinin ortadan kalkması için giriştiği hukuki mücadele ve mahkemelerin verdiği farklı hükümlerden dolayı karmaşık bir hal almıştır. Nitekim Ahmet Ragıp, “Altın Düyûnat Meselesi” (1921) adlı eserini bu doğrultuda kaleme almıştır.

Mahkemelere intikal eden davalarda isabetsiz hükümlerin neticesinde alacaklılar mağdur olmuş ve hak arayışını sürdürmüşlerdir. Buradaki mağduriyet, alacak ile tahsil edilecek tutar arasında yaklaşık sekiz katlık bir fark oluşmasından dolayı ciddi boyutlardadır. Ayrıca bu durum sadece kişiler arasında değil; bankaların da sekiz kat haksız kazanç elde etmesi şeklinde de yorumlanabilir. Ahmet Ragıp, halkın I. Dünya Savaşı’ndan çıkmasıyla birlikte zaten perişan halde olduklarını, bir de böyle bir mağduriyetin yaşanmasının korkunç etkilerinin oluşacağına değinmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın bu kısmında öncelikle eserin yazıldığı dönemde altın karşılığı borçlanma konusu ardından bu borçlanma sonucunda ortaya çıkan sorunlara ilmi bir yaklaşım sunan Ahmet Ragıp’ın kişiliği ve eseri hakkında bilgiler verilecek olup takiben ilgili eserinin tahlili sunulacaktır.

3.1. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Bir Kamu İç Borçlanma Biçimi Olarak Altın Karşılığı Borçlanma

Altın karşılığı borçlanma, İslam'ın doğuşundan beri Müslüman toplumlarında sürekli kullanılan bir borçlanma türüdür. Osmanlı Devleti, son dönemlerinde mali istikrarsızlıklardan dolayı birçok farklı iç borçlanma araçları kullanmış ve dış borçlanmaya da başvurmuştur. Halkın bu koşullarda birbirleri arasında borç alışverişi yaparken altın kullanması veya altın karşılığında bu ilişkinin kurulması, bir tür tedbir olarak görülmüştür. Yine sadece kişiler arasında değil; o dönem kazanç sağlamak veya parasını saklamak için bankalara yatırılan altın paraların da olduğu görülmektedir. Ancak 1915 yılında piyasaya sürülen ve bununla ilgili kanun metninden kaynaklı olarak evrak-ı nakdiyye olarak anılan kağıt paraların, altın paralarla eş değer olarak kabul edilmesi ve mahkemelerden bu doğrultuda çıkan kararlardan dolayı alacaklıların sekiz kata varan bir mağduriyetle karşı karşıya kalması büyük sorunlara neden olmuştur.

3.2. Çalışmanın Kapsamı, Yöntemi ve Önemi

Altın karşılığı borçlanma meselesinin hukuki, iktisadi ve şer'i yönleriyle değerlendirilmesi İslam iktisadı ve finansı alanı ile doğrudan ilgilidir. Nitekim bir kamu iç borçlanma biçimi olan altın karşılığı borçlanmanın yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne de akseden bir soruna dönüştüğü de görülmektedir. Günümüzde de özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde, halkın güvenli liman olarak gördüğü altın, gümüş ve döviz gibi alanlara yönelerek Türk lirasının değer kaybettiği görülmektedir. İncelenen dönemde olduğu gibi günümüzde de tedbirler alınmaya çalışılmaktadır. Kur korumalı mevduat (KKM) ve altın alım satımındaki sınırlamalar güncel tedbirlere örnek olarak gösterilebilir. Bu tedbirlerin işlevselliği ise bu çalışmanın sınırlarını aşan ayrı bir tartışma alanıdır.

Ahmet Ragıp'ın eseri hem hukuki hem iktisadi hem de şer'i yönleriyle geniş ve kapsamlı bir bakış açısı barındırmasına rağmen literatürde sınırlı düzeyde ele alınmış olduğu görülmektedir. Örneğin Karakoç (2020), konuya benzer yönleriyle dikkat çeken Ali Haydar Efendi'nin Risalesi'ni hukuki açıdan incelemiştir.

Bu çalışmada Ahmed Ragıp'ın ilgili eseri tahlil edilerek hem konuyla alakalı önemli bir kaynağın yaklaşımlarının literatüre kazandırılması hem de kamu iç borçlanması konusunun

günümüzün ve geleceğin önemli iktisadi meselelerden olması sebebiyle geçmiş, mevcut ve gelecek benzer uygulamalar arasında ilişki kurulabilmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan eser Osmanlıca terkip edilmiş olup metnin latinize edilmesi ve tahlili araştırmacı tarafından yapılmıştır. Çalışma kapsamında gerek metin tahlili gerekse tam metnin latinize halinin sunulması yoluyla literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

3.3. Ahmet Ragıp'ın “Altın Düyûnat Meselesi” (1921) Adlı Eserinin Tahlili

3.3.1. Ahmet Ragıp'ın Kimliği ve Eseri

Ahmet Ragıp hakkında elde edilen veriler oldukça sınırlı olup eserinde yer alan bilgiler üzerinden yorum yapmak mümkün olabilmektedir. Eserini eski adliye nazırlarından Ali Haydar Efendi'ye bu meseleyi şer'i ve hukuki olarak değerlendirmesi için göndermiş, Ali Haydar Efendi eseri incelemiş ve bu meselenin, altınla alınmış borçların kağıt parayla ödenmesinin dini, hukuki ve ekonomik olarak olumsuz sonuçlara neden olabileceğini belirtmesi, meseleyi irdeleme ve çözümleme bağlamında kapsayıcı olması gibi yönleriyle Ahmet Ragıp'a tebrikler sunmuştur.

Ahmet Ragıp'ın eski Adliye Bakanı Ali Haydar Efendi ile olan yazışması yazarın dini ve hukuki alanda donanımlı olduğunu ve önemsendiğini göstermektedir. Tebrik yazısındaki resmiyet Ali Haydar Efendi'nin yaş ve itibar bakımından daha büyük olduğunu göstermekte ve yazar, ileriki sayfalarda “*rahle-i tedrislerinde tahsil bahtiyarlığına nail olmak itibarıyla*” (Ahmet Ragıp, 1921, 3) diyerek geçmişte kendisinin öğrencisi olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle Ahmet Ragıp'ın hukukçu kimliğine de sahip olduğu değerlendirilebilir. Nitekim kitabın geneline bakıldığında Ahmet Ragıp'ın hukuk bilgisinin mahkemelerde hakimlerin dikkatlerinden kaçırdıkları hususlara değinecek ölçüde ileri seviyede olduğu görülmektedir.

“Altın Düyûnat Meselesi” adlı eser 1921 yılında İstanbul'da 43 sayfa olarak basılmıştır. Bu çalışma kapsamında esas alınan nüshası, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) “Osmanlıca Risaleler Veri Tabanı” üzerinden temin edilmiş, metin çevirisi ve tahlili araştırmacı tarafından yapılmıştır.

3.3.2. “Altın Düyûnat Meselesi” (1921) Adlı Eserin Tahlili

Bu eserin yayınlanma sebebi genel olarak, altın ve kağıt para arasındaki güncel piyasa değerlerinin ilgili dönemde eşit olmamasına karşılık, eşitmiş gibi muamele edilmesidir. Savaş öncesinde halk tarafından bankalara yatırılan altınların evrakı nakdiye ile karşılığının verilmesi durumunda halkın mağdur olacağı belirtilmiş ve eleştirilmiştir. Çünkü yazarın belirttiği gibi o dönem iki bankaya yatırılan mevduat tutarı en az 3 milyon altın lirayken, bankaların halka 3 milyon kağıt lira vererek borçlarından kurtulması eleştirilmiştir. Ancak ilgili dönemde piyasa değerine bakıldığında 3 milyon altın lira yaklaşık 24 milyon kağıt liraya karşılık gelmektedir. Bu durumda bankalar kazançlı çıkarken, halk mağdur olmaktadır. Yıllardır savaşlar ve çok ağır ekonomik sıkıntılarla baş etmeye çalışan halkın, bu yolla tarıfsız bir zarara muhatap olacağı belirtilmektedir. Hükümet tarafından çıkarılan bir kanunla konunun somutlaşması ise bu zararın büyüklüğünü daha açık bir şekilde ortaya koymuştur (Ahmet Ragıp, 1921, 2).

Bu meselenin önemi ve ciddiyetine binaen Temyiz Mahkemelerinin ortak ve kararlı duruşunun olmaması, herkes tarafından tam olarak anlaşılmamasına rağmen gazetelerdeki yanlış haberlerin yayınlanması ve borçlular lehine yazılan makalelerin artması eleştirilmektedir. Bu yanlış haberlere karşılık yazar, kanuna ve hukuka dayanarak yazdığı yazıların bazı gazetelerde yayınlanmadığını; hassas olan basın organları bu yazıları yayınlansa da yeterli ilgi ve alakanın oluşmadığını belirtmiştir. Bu mecralarda umduğunu bulamayan yazar, başka bir yol aramak zorunda kalmıştır. Bu konuda eski Adliye Bakanı Ali Haydar Efendi'nin yazmış olduğu risale, hukuki ve şer'i bakımdan tereddütleri gidermeye yönelik önemli bilgiler içermektedir. Fakat yazar, kanunun sürekli tartışmaya açık olmasını engellemek için hukuki olarak incelenerek, yabancı kaynaklardan da istifade edilerek hak ve hakikatin ortaya çıkması yönündeki temennisi ve inancıyla eserini kamuoyuna sunmuştur (Ahmet Ragıp, 1921, 3).

Eser altın ve evrak-ı nakdiyye meselesinin ne olduğu ve neden ortaya çıktığına dair bilgilerle başlamaktadır. I. Dünya Savaşı'ndan önce kullanılan paralar altın, gümüş, nikel ve bakır gibi madenlerden imal edilmiş niteliktedir. Özellikle I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra oluşan parasal ihtiyaç sebebiyle hükümet evrak-ı nakdiyye adında kağıt para çıkarmış, bunun tedavülünü ve kullanımını bir kanunla zorunlu hale getirmiştir. Kanuna göre evrak-ı nakdiyyelerin Osmanlı topraklarının her yerinde; gerek devlet-kişî gerekse kişiler arasında tüm ödemeler, alışverişler, nakit alım ve iadelerde tedavül

(dolaşım) ve kabulünü zorunlulu kılınmıştır. Bylelikle o vakte kadar görülmeyen yeni bir para türü dolaşıma girmiştir.⁸ Altın ve gümüş paralar tedavülden kaldırılmayınca onlarla birlikte kağıt paralar (evrak-ı nakdiyye kastedilmektedir) da dolaşıma sokulmuştur. Savaşın bitiminden 6 ay sonra bu kağıt paraların altınla ödenmesi şart koşulduğunda birinci grup (altı aylık) olarak tabir edilen kağıt paraların karşılığı, Berlin'deki Devlet Bankası'na Duyun-u Umumiye adına yatırılmış ve bu kağıt paralar değerini korumuştur (Ahmet Ragıp, 1921, 4).

Birinci grup kağıt paralar ile bundan sonra çıkan kağıt paralar arasında farkın olduğunu belirten yazar, bu farkı gösterebilmek için paraların çıkışındaki açıklamaları karşılaştırmıştır. Birinci grup kağıt paraların çıkışında, kağıt paraların bedelinin tamamen altın olarak Duyun-u Umumiye-i Osmaniye idaresine yatırılması, barışın sağlanmasıdan altı ay sonra İstanbul'da ibraz edildiğinde altın olarak ödeneceği taahhüt edilirken; ikinci grup kağıt paraların çıkışında, kağıt paraların karşılığı Duyun-u Umumiye-i Osmaniye idaresine yatırılması, barışın sağlanmasıdan bir yıl sonra İstanbul'da ibraz edildiğinde Osmanlı lirası olarak ödeneceği taahhüt edilmiştir. Birinci ve ikinci grup kağıt paraların üzerindeki ibareler karşılaştırıldığında paralar arasındaki fark hemen tezahür etmektedir. Birinci grupta “*bedeli tamamen altın olarak*” ibaresi varken, ikinci grupta “*karşılığı*” denilerek karşılığının türü belirtilmemiştir. Fransızca metninde ise birinci grupta “*altın eş değeri*” denildiği halde ikincisinde genel ve belirsiz bir tabir kullanılmıştır. Kağıt paraların basımına devam edilmesi ve ikinci grup kağıt paraların ihracına ihtiyaç duyulduğunda bunlara karşılığı altın olarak yatırılmadığı gibi bundan sonra çıkarılan beş grup kağıt paranın da karşılığı yine altın olarak belirlenmemiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 5).

Aynı şekilde Duyun-u Umumiye'nin taahhüdü bahsinde birinci grupta “*altın olarak ödeneceğini taahhüt eder*” denilmişken, ikincisinde “*mezkur karşılığın tahsisi taahhüt eder*” denilmiştir. Fransızca metinlerinde ise birincisinde “*altın olarak geri ödemek için*” denilirken ikincisinde “*geri ödemeye uygulanacak*” ifadeleri yer almıştır. Birinci grup evrak-ı nakdiyyenin karşılığının altın olduğunda şüphe yoktur. Diğer gruplarda ise karşılığı Alman Maliye Bakanı'nın imzasından yani bir tür kefaletten ibarettir. Karşılık kelimesi altın, sikke veya külçe altını ifade eder. Bu kefalet tabirinin kullanılması halkın yanılmasına neden olmuştur. Zira karşılık başka, kefalet başka şeydir. Kefalet bir karşılık

⁸ Evrak-ı nakdiyye kaimelerin üçüncüsü olması sebebiyle daha önce sınırlı kullanımı olan kaimelerin yazara ulaşmadığı görülmektedir. Bundan dolayı o vakte kadar görülmeyen bir para türünün tedavül edildiğinin yazıldığı düşünülmektedir.

değildir. Kağıt paranın değerini ve güvenilirliğini sağlayan şey ya karşılığı olan maddi kıymet ya da ait olduğu devletin mali itibarıdır. Birinci gruptan sonra çıkarılan altı grup kağıt paranın altın olarak ödenmesi Almanya tarafından bazı şartlarla taahhüt edilmiş olsa da; savaşın beklenenden uzun sürmesi ve Almanya'nın itibarının zayıflaması bu taahhüdün değerini düşürmüştür. Böylelikle Osmanlı kağıt paralarının güvenilirliği ve değeri her geçen gün zayıflamış ve halkın güveni zamanla azalmıştır. Başlangıçta bir yüzlük kağıt para ile bir Osmanlı altın lirası takas edilirken zamanla para karşılığında altın verilmez olmuştur. Önceleri fark olmadığı için, altınla kağıt parayı takas eden halk, sonradan arasındaki değer farkı açılınca altını para karşılığında vermeyi kabul etmemiştir. Savaş öncesinde altın olarak borç veren alacaklılar, altın taleplerinin yerine getirilmesi için mahkemelere müracaat etmişlerdir. Böylece altın borçlarının kağıt para yani evrak-ı nakdiyye ile ödenmesinin caiz olup olmayacağı sorunu ortaya çıkmıştır (Ahmet Ragıp, 1921, 6).

Yazar, meselenin hukuki açıdan çözümüne bakmadan önce evrak-ı nakdiyyenin ne demek olduğu ve mahiyetinin neden ibaret olduğunu incelemektedir. Mali işlerle uğraşmayanların bu paraların özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamalarının doğal olduğu belirtilmektedir. Bu durum dikkate alınarak Avrupalı yazarlardan alıntılar yapıldığı görülmektedir. Bunlara göre kağıt para, devletler tarafından üzerine madeni paraların sahip olduğu değerlerin yazıldığı ve zorunlu dolaşım ile piyasaya sürülen küçük bir kağıt şeklinde tanımlanmaktadır. Yazar, bu tanım üzerine kağıt parayı sadece bir kağıt olarak görmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 7).

Yazar, kağıt paralarla ilgili iki temel noktada zorunluluğun olduğunu belirtmektedir. Bunlardan biri tedavül zorunluluğu ve diğeri de değer konusundaki kabul zorunluluğudur. Buradan hareketle yazar, “*altın yerine kabul edilmek*” gibi bir zorunluluğunun olmadığını ve düşünülmemesi gerektiğini belirtmektedir. Altın borcun kağıt parayla ödenmesi noktasında kanuni bakımdan incelenmesine başlamadan önce yazar, altın borç veren alacaklıların, altın talebine ilişkin davalarını hak dava olarak görmektedir. Çünkü borç verenler ne verdiyseler onu istemektedirler. Altın borcu alıp kağıt parayla ödemek isteyenlerin, açıkça hak ve hakikate aykırı davrandıkları belirtilmektedir. Çünkü borçlu aldığı şeyi geri vermekle yükümlüdür. Bu durum o kadar açık bir prensiptir ki bunu anlamak için kanun ve nizam aramaya gerek olmadığı, aklın ve mantığın yeterli olduğu belirtilmektedir. Örneğin, özel bir kanunla bu temel prensibe aykırı bir işlem onaylanmış olsun, yine de borcunu bilen ve vicdan sahibi insanlar, borçlarını aldıkları şekilde

ödemekten kaçınmazlar. Zira akıl ve mantık bilir ki iki satırlık bir kanun gerçekleri değiştiremez. Örneğin, bir kağıt paraya altın demekle o kağıt, altın olmayacak, kağıdın cinsi ve değeri değişmeyecektir (Ahmet Ragıp, 1921, 8).

Yazar, meseleyi etraflıca açıklayabilmek için üç açıdan incelemektedir.

1. Hak, adalet ve vicdan: Her türlü dini, hukuki ve diğer bağlardan bir an için uzaklaşıp sadece hak, adalet ve vicdan açısından düşünülecek olursa, altın karşılığı borç veren kişi, altın istemekle haklıdır. Yine aynı şekilde altın alan borçlu da vicdanen borcunu altın olarak vermekle yükümlüdür. Yazar, aldığını aynı şekilde vermek istemeyenlerin yapmış olduğu davranışı hak adalet ve vicdana aykırı olarak nitelemektedir. Nitekim savaştan önce altın borcu olan kişilerin borçlarını aynen altın olarak ödeyen pek çok dürüst insana rastlanmıştır. Bunlar borçlarını altınla ödeme noktasında herhangi bir tereddüt göstermemişler ve alacaklarını mahkemeye vermeyi dahi düşünmemişlerdir. İktisat biliminin sabittir ki genel olarak paralar ister madeni olsun ister kağıt olsun, insanlar arasında sadece birer araçtır. Paranın değeri satın alma gücüyle belirlenir. Eğer hak ve adalet açısından düşünülürse, borcun ödenmesi için verilen para veya kağıt paranın, daha önce borçlanılan para türüyle satın alma gücünün eşit olması gerekir. Bugün altının satın alma gücü kağıt paraya nazaran sekiz kat daha fazladır. Bu durumda altın borcun kağıt parayla ödenmesi açık bir haksızlık oluşturur. Borçlu elini vicdanına koyarak bir an düşünse ve dese ki *“Ben bu adamdan şu kadar altın aldım ve şu kadar faydalandım örneğin, bir altın karşılığında yüz ekmek alarak aileme harcadım. Halbuki benim kendisine vermek istediğim kağıt parayla o, yalnızca sekiz ekmek alabilecek. Bunda büyük bir haksızlık vardır”* elbette ki vicdanı bunu kabul etmeyecektir. Bir başka açıdan da borçlu aldığı bin altını harcamayıp kasasında sakladığında bugün borcunu vereceği sırada, bin altından 120 tanesini kağıt paraya çevirip karşılığında bin tane kağıt para ödeyip 880 tane altını kendisinde tutması vicdanını rahatsız edecektir. Yazar burada vicdanla hareket eden halkın doğruyu kolayca bulacağını vurgulamaktadır (Ahmet Ragıp, 1921, 9). Başka bir açıdan bakıldığında da empatiden yoksun olmak bu gibi sorunlara sebep olabilir. Hz. Peygamber (sav)’in, kendisine yapılması istenilmeyen bir şeyi başkasına yapılmaması öğüdü, empatiyi harekete geçiren unsurdur. Burada borçlu, aldığını geri verirken o gün karlı gibi dursa da bu olay borçlunun başına gelmesi durumunda oluşan hassasiyeti o gün de canlı tutması gerektiğine işaret etmektedir.

2. Şeriat: Şeriatı göre hak ve adaleti sağlamak için borçların aynı cinsle ödenmesi gereklidir. Bu durum “*borç emsali ile ödenir*” ilkesinin gereğidir. Altın borcu olan borçlu, borcunu altınla ödemek zorundadır. Borç verenin rızası olmadıkça daha iyisi bile olsa, farklı bir türde ödeme yapamaz. Örneğin, 10 altın borcu olan kişi değer bakımından eşit olan 50 mecrediye veremez. Aynı şekilde 50 mecrediye borcu olan kişi değer bakımından eşit olan 10 altın veremez. Dolayısıyla altın borç karşılığında kağıt para da verilemez. Mecelle-i Ahkam-ı Adliye hükümlerince de böyle davranılmalıdır (Ahmet Ragıp, 1921, 10).

3. Kanun: Altın karşılığı alınan borçların altınla ödenmesi hem hak, adalet ve vicdan, hem de şeriat hükümlerinde açıktır ve görüş birliği vardır. Ancak tartışmanın ve tereddüdün çıktığı yer, evrak-ı nakdiyye kanunlarının ikinci maddesidir. Yazar, bu maddenin genel hükümleri değiştiremeyeceğini ifade etmektedir. Bu maddeye göre kağıt paranın “*tüm ödemelerde, alışverişte ve nakit işlemlerde dolaşma ve kabulü zorunludur*” ibaresinin, devletin ihtiyaçları sebebiyle kağıt para ihraç ettiğini ve diğer türlü paralar gibi alınacak verilecek her yerde geçerli olacağını ve kimsenin de bunları reddedemeyeceğini vurguladığı anlaşılmaktadır (Ahmet Ragıp, 1921, 10).

Bu kanunun manasına bakıldığında hükümet, dolaşımda olan diğer para türlerine bir ilave yaparak yeni bir para türü olarak evrak-ı nakdiyyeyi çıkarmıştır. Kağıt paraların serbest bir şekilde dolaşımda olması ve üzerine yazılı olan değerleriyle kabul edilmesinin bu kanunu tamamen karşıladığı görülmektedir. Bu kanunun bundan fazlasını istemeye hakkının olmadığı belirtilmektedir. Çünkü amaç kağıt paranın dolaşımı ve belirlenen değerle kabulünün sağlanmasıdır. Bu amaç gerçekleştiğinde altın ve kağıt para arasındaki mesele kendiliğinden çözülecek ve sorun dahi oluşmayacağı belirtilmektedir. Zira alacaklılar altın yerine kağıt parayı almayı kabul etmekte tereddüt etmezler. Çünkü sarrafa gidince herhangi bir fark olmadan kağıt parayı altına çevirebilirler. Ancak kağıt paranın değerini korumanın emirle, iradeyle ve kanunla sağlanabilecek bir durum olmadığı belirtilmektedir. Bunun için çıkarılan kağıt paranın miktarı, devletin mali gücüyle dengeli ve ülkenin ithalat ve ihracat dengesiyle uyumlu olması gerekir. Bu şartlar sağlanmadıkça yüzlerce kanun yapılsa veya emirler yayımlansa bile hiçbir etkisinin olmayacağı belirtilmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 11).

Altın ve kağıt para meselesindeki temel çelişki, kağıt paranın temel kurallara aykırı olarak altınla borç karşılığında kabul edilip edilemeyeceği üzerine odaklanmaktadır. Bu kanunlar temel hukuk kurallarımızı değiştirecek bir husus içermemektedir. Kağıt para ile altın

borçların ödenebileceğini savunan kişilerin, kanunun kağıt parayı eş değeri olarak kabul ettiği iddiasında bulundukları belirtilmektedir. Ancak kağıt para altının eş değeri olmadığı gibi, kanunen de böyle bir tanım yapılmadığı görülmektedir. Kanunlar incelendiğinde de, kağıt paranın yalnızca diğer madeni paralar gibi dolaşımı ve kabulü sağlanmıştır. Borçların ödenme şekilleri ile ilgili bir değişiklik yapılması düşünülmemiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 11).

Bu nedenle borçların ödenme şekli, temel kurallara bağlı kalmaya devam etmiştir. Kağıt para ile ödemeyi savunanlar kanundaki “*tüm ödemelerde*” ifadesine dayanmaktadırlar. Ancak hükümetin bir para birimi ortaya koyduktan sonra bu para biriminin bazı ödemelerde geçerli olduğunu bazı ödemelerde geçerli olmadığını söylemesi mümkün değildir. Doğal olarak diğer paralar gibi kağıt paranın da tüm ödemelerde geçerli olduğunu ilan edecektir. Ancak bu ifade, kağıt paranın türünü ve niteliğini değiştirmemektedir. Bu nedenle kağıt para ile yapılabilecek tüm ödemelerde geçerlidir anlamına gelirken hiçbir zaman altın borç karşılığında kağıt para kabulü zorunludur anlamına gelemaz. Nitekim altın ve gümüş madeni paraların tüm ödemelerde kabul edilmesi zorunlu olduğu halde, birinin diğerinin yerine kullanılabileceği anlamı çıkarılamaz. Eğer bu zorunluluk borç ödeme sırasında altın yerine gümüş veya gümüş yerine altın verilmesini gerektirseydi, madeni paralar arasında da böyle bir değişim olması beklenirdi. Aynı şekilde Ali Haydar Efendi’nin risalesinin 6. sayfasında belirttiği üzere “*tüm ödemelerde*” ifadesiyle kağıt para ile her türlü borcun ödenebileceği belirtilseydi örneğin 50 kile buğday ve arpa borcu olan bir kişinin de kağıt para ile ödeyebileceği iddia edilirdi. Fakat bu apaçık bir hata oluşturur. Ayrıca, bir kişinin elinden zorla alınan yüz altının kağıt para ile ödenmesinin kabul edilmesi durumunda haksız sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, gasp eden, gasp ettiği yüz altını sarrafa giderek, sekiz yüz kağıt paraya çevirebilir. Böylelikle sadece yüz kağıt para ile borcunu öder ve geriye kalan yedi yüz kağıt parayı cebine koyması, akıl ve mantığa aykırı olacaktır. Bir de “*bilumum te’diyatta kabulü mecburidir.*” ifadesi bazı hakimlerin zannettiği gibi mutlak bir ifade değildir. “*Nakit gibi*” kaydıyla sınırlıdır. Yani kanun kağıt parayı dolaşım ve kabul açısından altın ve gümüş paralara benzer şekilde tanımlamaktadır (Ahmet Ragıp, 1921, 12).

Yazar, altın ve gümüş paralarda olduğu gibi kağıt paraların da dolaşımı ve kabulünün zorunlu olduğunu belirtmektedir. Borçların ödenmesinde altın yerine gümüş veya gümüş yerine altın verilememektedir. Böylelikle kağıt para da dolaşım ve kabulde benzerlik gösterir ve altın yerine verilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Yazar, bazı kişilerin, kanundaki

“gibi” kelimesinin Arapçada “misil” kelimesinin karşılığı olduğunu düşündüklerini, böylelikle kağıt paranın, altının misli kabul edildiğini savunduklarını söylemektedir. Bu görüşün geçerli olmadığını belirten yazar, kanunun Türkçe yazıldığını ve Türkçe’de “gibi” kelimesi benzetme edatı olduğunu, benzerliği ifade edip; aynı oluşu ifade etmediğini belirtmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 13).

Mecelle’nin 145. maddesine göre “misli” kelimesi, “*çarşı ve pazarda yaygın olarak bulunan şey ve aralarında değer farkı bulunmayan şeydir*” diye tanımlanmaktadır. Bu tanımdan, bir yüzlük altın madeni para, başka bir yüzlük altın madeni paranın misli olduğu, bir adet gümüş mecdiye, başka bir gümüş mecdiyenin misli olduğu ve bir yüzlük kağıt para, aynı tertipten başka bir yüzlük kağıt paranın misli olduğu anlaşılmaktadır. Yani, bir yüzlük altın madeni para, gümüş paralardan oluşan beş mecdiyenin mislinden sayılamayacağı gibi aynı şekilde, bir yüzlük kağıt para da altının misli sayılamaz. Çünkü aralarında cins ve vasıf açısından fark vardır. Eğer kanun koyucunun amacı kağıt parayı altının misli olarak tanımlamak veya altının yerine geçirmek olsaydı, bunun kanun metninde açıkça yazılacağı belirtilmektedir. Örneğin “*bu kağıt paranın nakit gibi dolaşımı ve nakit yerine kabulü zorunludur*” tarzında yazılmış olacağını ifade etmektedir. Fakat böyle bir kanun hem hak ve adalete hem de şeriatın temel hükümlerine aykırı olacağından böyle bir düzenleme düşünülmendiğini belirtmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 13).

Kağıt para, kanununun hazırlanışı sırasında önceki borçların ödenme şekliyle ilgili bir düzenleme yapılmamış ve zorunlu kılınmamıştır. Eğer “gibi” kelimesinden dolayı kanun ibaresi muğlak ve iki anlama gelse bile mahkemelerin bu konuda hak ve hakikate ve temel hukuk kurallarına uygun olanı açıklaması ve uygulaması gerekmektedir. “*Adalet mülkün temelidir*” ilkesine göre, adaletin uygulanacağı yer Adalet Nezareti ise bunun hayata geçirileceği yer hâkimin vicdanıdır. Yazar, bazı kişilerin “*kanunun ifadeleri her ne olursa olsun kanunun amacı kağıt parayı altın yerine geçirmektir.*” dediğini belirtmektedir. Böyle bir iddiayı kanun koyucuya atfetmek iftiradır. Aksine bunun tersini ispat eden pek çok maddi delil bulunmaktadır. Bunlardan biri Tevhid-i Meskûkat Kanunu’nun 7. maddesidir. Bu kanun kağıt para kanunundan daha sonra yürürlüğe girmiş ve eski borçların ödeme şeklinin, borcun zimmete geçtiği tarihteki türüne göre yapılacağını açıkça ifade etmiştir. Kanunun ibaresi şudur:

“Bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce zimmette sabit olan borçlar, akçenin türü veya değeri bilinmeyerek kuruş üzerinden düzenlenmiş sayılır ve borcun zimmete geçtiği tarihteki akçenin değeri ile ödenir.”

Bu ifade, kanun koyucunun eski borçların ödenmesinde, borcun zimmete geçtiği tarihteki akçe türüne göre hareket edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bu düzenleme, altın ve meci diye gibi madeni paraların Osmanlı topraklarının her yerinde sabit bir kur üzerinden dolaşıma sokulması gerektiğini de belirtmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 14).

Dolayısıyla, hükümetin, kağıt paranın basılmasından önce zimmete altın olarak geçen borçların kağıt para ile ödenmesi gibi, temel hukuk ve adalet kurallarına aykırı bir fikir geliştirmiş olması düşünülmemektedir. Nitekim aynı maddenin ardından gelen fıkrada *“türü ve değeri belirlenmiş olduğunda türü ve değeri ile ödenir”* denilerek borcun altın, gümüş veya kağıt para şeklinde hangi türde belirlenmiş ise, o türden ödenmesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Ek olarak hükümet, çeşitli dönemlerde piyasada kağıt para karşılığında altın satmış ve bu işlemler sırasında ortaya çıkan farkları resmi defterlere kaydetmiştir. Bu durum, altın ile kağıt para arasında bir değer farkı olduğunu hükümetin resmen ve fiilen kabul ettiğini göstermektedir. Bu konuyla ilgili Maliye Müfettişi Nazım Bey'in 6 Mart 1921 tarihli "Vakit" gazetesinde yayımlanan açıklaması delil olarak sunulmuştur (Ahmet Ragıp, 1921, 15).

Buna göre altınların teslimindeki piyasa fiyatları, bildirilen fiyattan daha düşük olmadığı gibi satış bedelleri de yazılan fiyattan yüksektir. Hiçbir suistimal olmamış ve daha fazla tahsilat yapılmasının imkanı görülmemiştir. Bu açıklama, altın ve kağıt para arasındaki farkın resmen ve fiilen kabul edildiğini doğrulamaktadır. Altın, kağıt paraya eşdeğer kabul edilseydi, böyle bir farkın ortaya çıkmaması gerekirdi. Üçüncü olarak hükümet, iç borçlanmalar için ödenecek faizleri altınla ödeme taahhüdünde bulunmuş ve bu taahhüdünü yerine getirmekle kağıt paranın altının yerine geçmediğini ve altınla kağıt para arasında önemli bir fark olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Ahmet Ragıp, 1921, 16).

Yazar bazı kişilerin, altın ve gümüş paraların dolaşımdan kaldırıldığını, yerlerine kağıt paranın geçtiğini ve bu nedenle altınla yapılan ödemelerin artık geçerli olmadığını iddia ettiklerini belirtmektedir. Ancak bu fikir yazara göre yanlıştır. Çünkü altın ve gümüş paraların dolaşımdan kaldırıldığına dair herhangi bir yasa çıkarılmamıştır. Ayrıca, altın ve gümüş paralarla ödeme veya alım yapmayı yasaklayan herhangi bir düzenleme de bulunmamaktadır. Anadolu'nun birçok şehir ve kasabasında, özellikle kıymetli malların ticaretinde, altın ve gümüş paralar hala kullanılmaktadır. Bu, ticaretle uğraşan kişiler

tarafından bilinen bir gerçektir. İlgili dönemde bile pazarlarda altın ve gümüş paraların dolaşımında olduğunun görüldüğü belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 16).

Yazar bazı kişilerin, kağıt paranın ilk çıkarıldığı dönemde altınla başa baş işlem gördüğünü ve borç verenlerin kağıt para kabul etmekte tereddüt etmediklerini, eserin yazıldığı dönemde ise kabul etmeme durumunun piyasa şartlarının değişmesinden kaynaklandığının iddia edildiğini belirtmektedir. Ancak bu da yazara göre tam olarak doğru değildir. Piyasa şartlarının değişmesi, kağıt paranın hâlâ resmi olarak yüz kuruş üzerinden işlem görmesini engellemez. Kağıt paranın bazen altın karşılığında fark olmaksızın işlem görmesi, onun altınla eşdeğer olduğu anlamına gelmez. Bu tür işlemler, halkın devlete ve kağıt paranın itibari değerine olan güveniyle ilişkilidir. Halk, kağıt parayı istediği zaman altınla fark olmaksızın değiştirebileceğine inanırsa, kağıt parayı altın yerine kabul etmekte tereddüt etmeyeceği, hatta hafifliği ve kolaylığı nedeniyle tercih edeceği belirtilmektedir. Ancak, değişim sırasında herhangi bir zorluk yaşanacağını hissederse, kağıt parayı altın yerine kabul etmez. Kanunen, kağıt paranın her zaman aynı hukuki niteliğe sahip olduğu açıktır. Kağıt para altının misli olmadığı için ister kıymetçe denk olsun ister olmasın, borç verenin rızası olmadıkça altın yerine kağıt parayı kabul etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Yazara göre dikkatten kaçmaması gereken bir durum olarak, altın ve kağıt para meselesindeki ihtilaf, paranın cinsine ilişkindir, kıymetine ilişkin değildir. Altın talep eden borç veren, altın liranın ve kağıt liranın resmen yüz kuruş değerinde olduğunu kabul etmekte, inkar etmemektedir. Borç veren, altın ile kağıt para arasındaki cins farkını dikkate alarak, borcunun ödendiği cinsi talep etmektedir. Borç verenin “*madem ki borç aynı türle ödenir, benim borç verdiğim altının misli ancak altındır; altın isterim.*” söyleminden hareketle evrak-ı nakdiyyenin değeri bugünkü piyasada altının sekizde biri oranında değil de altınla eşit olsa bile, altın borcu olan borçlu, borcunu kağıt para ile ödeyemez. Zira, değer eşit olması, cinsin eşdeğer olduğu anlamına gelmez (Ahmet Ragıp, 1921, 17).

Evrak-ı nakdiyye ile altın arasında kanunen bir kıymet eşitliği tesis edilmiş olabilir, ancak bu durum evrak-ı nakdiyyenin altının misli (eşdeğeri) olduğunu göstermez. Bu düşüncenin hatalı olduğu başka bir örnek ile daha açıklanabilir. Mesela, kanunen, beş adet gümüş mecdiye de kıymet açısından bir altına eşit tutulmuştur. Ancak bir altın borcun, beş mecdiye ile ödenmesi alacaklının rızası olmadıkça mümkün değildir. Eğer kıymet eşitliği, türler arasında bir eşdeğerlik doğursaydı, bu ödeme kabul edilirdi. Ancak yukarıda açıklandığı gibi, alacaklının rızası olmadan bu işlem mümkün olamaz. Evrak-ı nakdiyye kanunlarının ifadeleri ve anlamları, kağıt paranın altın yerine geçemeyeceğini açıkça

ortaya koymaktadır. Daha önceki açıklamalardan bağımsız olarak, bu davanın doğruluğunu destekleyen başka bir delil daha vardır ve o da Dünya genelinde geçerli olan bir kuraldır. Kanunun, diğer yasal düzenlemelerin, geçmişe yönelik olarak uygulanamamasıdır (Ahmet Ragıp, 1921, 18):

*"Hiçbir nizam ve kanunun hükmü, geçmişe yönelik olarak uygulanamaz."*⁹

Evrak-ı nakdiyye kanunlarının yürürlüğe girdiği tarihten önceki altın borçları, bu kanunların hükümlerine tabi olamaz. Dolayısıyla, bu borçların altın olarak ödenmesi gereklidir. Bu, kanunun "... tarihinden itibaren geçerlidir" şeklinde belirtilen hükmüyle de desteklenmektedir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 234. Maddesinde *"Bir durum hakkında verilmiş olan karar, o durumun meydana geldiği sırada yürürlükte olan kanuna aykırı olmadıkça değiştirilemez."* diye belirtilmektedir. Buna göre savaş öncesindeki borçlar, borcun olduğu dönemdeki şartlara göre ödenmelidir. Bu şartlar, borcun altınla alındığını ve altınla ödenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır (Ahmet Ragıp, 1921, 18).

Yapılan incelemelerden açıkça anlaşılmaktadır ki, altın borcun kağıt para ile ödenmesi, ne hukuken, ne vicdanen, ne şariat açısından, ne de kanunen caizdir. Bazı hâkimler, banknotları kağıt parayla kıyaslamakta ve borç verenin, altın olarak değil banknot olarak verdiği borçların yine banknot olarak ödenmesine hükmetmektedirler. Ancak bu kıyaslama hatalıdır. Çünkü banknotlar, evrak-ı nakdiyye ile kıyaslanamaz. Evrak-ı nakdiyye, madeni paralar gibi bir tür paradır ve yalnızca devlet tarafından basılır. Devlet dışında kimse kağıt para basma yetkisine sahip değildir. Evrak-ı nakdiyyenin dolaşımı ve kabulü zorunludur; kimse bunu reddedemez. Ancak banknotlar, madeni paralar gibi bir "para" değildir ve bankalar tarafından kendi itibarlarına dayanarak çıkarılır. Banknotların dolaşımı ve kabulü zorunlu değildir; halk, bankaya güveniyorsa banknotları kabul eder, güvenmiyorsa reddeder. Banknotlar, hamili tarafından bankaya sunulduğunda, belirtilen bedelin nakit olarak ödenmesi şartına bağlıdır. Özetle, banknotlar, çek, poliçe veya bono gibi bir belge türüdür; evrak-ı nakdiyye gibi bir para değildir. Fransız yazar Leroy Beaulieu, banknotları, ibrazında belirtilen tutarın banka tarafından nakit olarak ödenmesi şartıyla çıkarılmış bir senet şeklinde tanımlamaktadır. Diğer Fransız yazarlar da evrak-ı nakdiyye ve banknotları

⁹ Düstur Cilt III, Sayfa 417

kıyaslamış ve bu iki türün birbirinden farklı olduğu görüşünü dile getirmişlerdir (Ahmet Ragıp, 1921, 19).

Evrak-ı nakdiyye ile banknotlar birbirine karıştırılmamalıdır. Kağıt paralar, bir hükümet tarafından, kendi para ihtiyacını karşılamak için ihdas edilir. Zorunlu dolaşım ve kabul gücüne sahiptir; kimse bu parayı reddedemez. Banka kaimeleri yani banknotlar ise; çek, poliçe veya emre yazılı senetler gibi, bir sözleşme neticesinde ortaya çıkar. Zorunlu dolaşıma veya kabul edilmeye tabi olmadığından ibraz edildiğinde hemen nakit paraya çevrilmek zorundadır. Herkes, banknotları ödeme aracı olarak kabul etmekte veya etmemekte serbesttir. Osmanlı Bankası'nın çıkardığı banknotlar da aynı kategoridedir. Banka Şartnamesi'nin 9. maddesi, ibrazında ödenmesi gereken bedeller için hamile verilmek üzere banknotlar çıkarma imtiyazına sahip oldukları belirtilerek bu imtiyazın, yalnızca adı geçen bankaya mahsus ve münhasır olduğu şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden Osmanlı Bankası'na, yalnızca banknotları piyasaya sürme yetkisinin verildiği anlaşılmaktadır. Ancak, halkın bu banknotları kabul etme zorunluluğunun olmadığı anlaşılmaktadır. Bankadan borç almak isteyen bir kişiye banknot verilmek istendiğinde, kişi banknotu istemeyip, altın talebinde bulunduğunda, bu isteği reddedilemez. Vezne memuru derhal altın kasasına yönelir ve talep edilen altınları teslim etmesi gerektiği belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 20).

Banknotları, devletin çıkardığı evrak-ı nakdiyye ile kıyaslamak büyük bir yanılıdır. Çünkü banknotlar, evrak-ı nakdiyye gibi devletin resmi para birimi değil, bankaların kendi itibarlarına dayalı olarak çıkardığı belgelerden ibarettir. Banknotlar zorunlu dolaşıma ve kabule tabi olmadıkları gibi, evrak-ı nakdiyyenin sahip olduğu özelliklere de sahip değildirler. Savaş öncesinde, borç veren bir kişi yüz altın borç vermiş ancak altın yerine banknot vermişse, bu bir havale işleminden ibarettir. Borç verirken, yüz altın borcu bu banknotlarla gidip bankadan kendi yüz altınını alması için banknot verdiğinde bu, tarafların rızasıyla yapılmış bir havale işlemi olarak kabul edilir. Ancak, borç alan kişi, borcunu öderken kendisinin banknot aldığını ve şimdi de banknot olarak ödeme yapma isteğinde bulunamayacağı belirtilmektedir. Çünkü borcun geri ödenmesi, yeni bir işlem olup, tarafların yeniden rızasını gerektirir. Borç verenin, altın yerine banknot kabul etme mecburiyeti yoktur. Dolayısıyla, savaş öncesinde banknot kabul eden bir borçlu, borcunu bugün banknot ile ödemeyi teklif edemez. Bu durum, borcun ödenmesinde altın türünün esas alınmasını gerektirir. Yazar, çek veya poliçe ile yapılan borçlanmalar da aynı kurallara tabi olduğu görüşündedir. Bu tür işlemler, karşılığında belirli bir türde para talep edilen

borçlanma türleridir. Bu durumda, borçlu, borcun türü neyse o türde ödeme yapmak zorundadır. Kanunların açık hükümleri ve meselenin sade yapısına rağmen, bazı kişiler altın borçların evrak-ı nakdiyye ile ödenebileceğini savunmaktadır. Ancak bu iddiaların hukuki dayanağı bulunmamaktadır. Kanun, altın borçların altın olarak ödenmesini emretmekte ve bu tür iddiaları reddettiği belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 21).

Yazara göre hakimlerin, dava sırasında sunulan kanuni gerekçelerin yetersizliği nedeniyle, davacıların hak ve adalet taleplerini reddetmeleri mümkün değildir. Hakimlerin, hak ve adaletin üzerinde hiçbir şey olamayacağı ilkesi gereği, davalı tarafın savunmalarında veya kanunun amacına aykırı görüşlerinde belirtilen herhangi bir düşünceyle vakit geçirilmesi doğru değildir. Adalet, her şeyin üstünde tutulması gereken ve devletin temelini oluşturan bir ilkedir. Kanunun uygulanması nedeniyle hazinenin zarar göreceği varsayılsa bile, bu durum hakimlerin bağımsızlıklarını etkileyen bir gerekçe olamaz. Hakimler, bu tür mülahazalarla kararlarında etkilenmemeli ve görevlerini adalet temelinde yerine getirmelidirler. Eğer bir kanunun uygulanmasından dolayı hazinenin zarar göreceği düşünülüyorsa, bu zarar mahkemeler tarafından öncelikle ele alınamaz. Mahkemelerin görevi, yürürlükteki kanunlara dayanarak adaleti sağlamak ve hakları teslim etmektir. Hazinenin zarar görme ihtimali varsa, bu durumun çözüm yeri mahkemeler değil, hükümetin kanun yapıcı organlarıdır. Hükümet, gerekirse hazinenin borçlarına özel bir kanun çıkararak bu durumu düzeltebilir. Ancak, yürürlükte olan bir kanunun uygulanmaması veya yorumlanmaması için hazinenin zarar görme ihtimalini gerekçe göstermek kabul edilemez. Bu tür bir yaklaşım, adaletin zedelenmesine ve tam bir zulme yol açar. İlgili dönemde (1921) halkın, bankalarda savaş öncesinden kalma mevduatlarından dolayı yaklaşık 30 milyon lira değerinde bir talebi bulunmaktadır. Altın borçların kağıt para ile ödenmesine hükmetmek, bu 30 milyon lirayı bankaların cebine koymak anlamına gelmektedir. Böyle bir durum, bu zavallı milletin hakkını, haksız ve gerekçesiz bir şekilde iptal etmek demektir. Bu tür bir karara sebep olanlar, halkın ve Hakk'ın lanetini üzerlerine çekecek ve bu karar, şerefli bir davranış olarak kabul edilemeyecektir (Ahmet Ragıp, 1921, 22).

Kanuni gerekçeler ve açıklamalar ışığında, mahkemeler arasındaki karar farklılıklarını incelemek ve kamu yararına değerlendirme yapmak önemlidir. Yazar bu bağlamda, anayasanın 82. maddesi gereğince mahkemelerin kararları aşağıda sunularak, adaletin dağıtımında ne kadar başarılı olduklarının değerlendirmesini okuyucuların vicdanına bırakmaktadır (Ahmet Ragıp, 1921, 23).

Dersaadet İstinaf Ticaret Mahkemesi, konu ile ilgili bir davacının altın ödeme talebine dair davayı reddetmiştir. Çünkü, davacının iddia ettiği gibi, senetlerde altın cinsinden bir kayıt bulunmamaktadır ve senetlerde “*şu kadar Osmanlı lirasını nakit aldım*” denilmektedir. Evrak-ı nakdiyyenin ihraç edilmesinden önce, lira kavramı doğrudan altın paraya işaret etmemektedir. Çünkü o dönemde banknotlar da dolaşımdaydı. Bu nedenle borcun altın cinsinden olduğu kendiliğinden anlaşılmaz. Evrak-ı nakdiyyenin, kanunlarda belirtildiği üzere "nakit" olarak kabul edilmesi, dolaşımı ve kabulü isteğe bağlı olmadığı için tüm ödemelerde, harcamalarda ve alım-satımlarda nakit gibi kabul edilmesi gerekir. Evrak-ı nakdiyye kanunlarının yürürlüğe girmesinden önce borçlar üzerinde kağıt parayla ödeme yasağı getiren bir kanun bulunmamaktadır. Tevhid-i Meskukat Kanunu, altın ve gümüş paraların farklı bölgelerdeki değişken değerlerini düzenlemeyi amaçlamış, ancak kağıt paranın dolaşımına dair mevcut kanunları değiştirmemiştir. Mecelle'nin genel hükümleri, evrak-ı nakdiyye kanunlarındaki özel düzenlemeler karşısında bu meselede uygulanamayacağına ve böylelikle davacının altın talebine ilişkin davasının reddedildiği görülmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 23).

Yazar, İstinaf mahkemesinin bu kararının sadece kanuna değil hak ve hakikate de aykırı olduğunu aşağıdaki sebepler ile irdelemiştir.

1. Mahkeme, davacıya ait senetlerde altın kaydı bulunmadığını belirterek, altınla ödeme yapılması gerektiğini reddetmiştir. Ancak aynı zamanda, evrak-ı nakdiyyenin altın yerine geçebileceğini de ifade etmiştir. Eğer mahkeme, altın kaydı olması durumunda altınla ödeme yapılmasını kabul edecekse, aynı karar içinde evrak-ı nakdiyyenin altın yerine geçebileceğini savunmanın mümkün olmadığını ve bunun kararda açık bir çelişki ve hakikate aykırı olduğunu belirtmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 24).

2. Kağıt paranın ihracından önce lira lafzı mutlaka altın anlamında kullanılmamaktadır. Senetlerde "*nakden şu kadar lira-ı Osmanî aldım*" ifadesi yer almaktadır. Mecelle'nin 130. Maddesinde "*nakit*" kavramı altın ve gümüş için kullanılmaktadır. "*Lira*" tabiri, o dönemde yalnızca altından darp ve imal edilen bir para birimidir. Bu, herkesçe bilinen bir gerçek olduğu ve dolayısıyla, senetlerde "*lira*" kavramının mutlaka altına işaret ettiğinin açık olduğu belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 24).

3. Mahkeme, o dönemde kağıt para türünden banka kaimelerinin/banknotların dolaşımda olduğunu belirtmektedir. Daha önce yapılan açıklamalarda, banka kaimelerinin evrak-ı nakdiyye ile kıyaslanamayacağı net bir şekilde ortaya konmuştur. Eğer borç veren, borç

verdiği kişiye banka kaimesi vermiş olsa bile, bu durum altınla borç verilmiş gibi değerlendirilir. Banka kaimesi, bir çek veya havale işlemi gibi değerlendirilir ve esas olan altın borcun varlığıdır. Osmanlı Bankası'nın banknotlarının, devletin çıkardığı evrak-ı nakdiyye ile aynı olduğunu savunmak ve bunu hukuki bir gerekçe olarak kullanmak, mahkemenin ticari ve hukuki kavramları doğru anlamadığını göstermektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 24).

4. Mahkeme, evrak-ı nakdiyyenin "*nakit ile aynı*" olmadığını ve bunun 31 Ekim 1915 tarihli Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nda açıkça ifade edildiğini iddia etmiştir. Ancak, evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nda mahkemenin iddia ettiği şekilde bir açık ifade bulunmamaktadır. Kanun yalnızca, evrak-ı nakdiyyenin "*nakit gibi tedavül ve kabulünün zorunlu olduğunu*" belirtmektedir. Bu ifade, evrak-ı nakdiyyenin altınla eşdeğer olduğunu ima etmediği belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 24). Bu eleştiriler, mahkemenin kararında hukuki ve mantıki hatalar olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Mahkemenin kararında, evrak-ı nakdiyye ile nakit arasındaki benzerliğin dolaşım ve kabul zorunluluğu açısından olduğu belirtilmiştir. Yazar dikkat edilmesi gereken noktanın kanunda "*evrak-ı nakdiyye nakittir*" denilmeyip, "*nakit gibi tedavül ve kabulü mecburidir*" denilmesi olduğuna işaret eder. Bu ifade, kağıt paranın madeni paralar gibi zorunlu dolaşıma tabi olduğunu belirtmekte, ancak kağıt parayı madeni para ile eşdeğer veya aynı olarak tanımlamamaktadır. Zaten bir hükümetin, evrak-ı nakdiyyeyi "*nakit ile aynı*" olarak tanımlayamayacağı çünkü bunun, gerçeğe aykırı bir iddia olduğu belirtilmektedir. İki farklı şeyin birbirinin misli (eşdeğeri) olduğunu söylemek, gerçeklere ve kanunlara aykırıdır. Evrak-ı Nakdiyye Kanunu, hükümet tarafından hazırlandıktan sonra mecliste tartışılmıştır. Meclis, fıkıh ve hukuk kurallarına vakıf kişilerden oluştuğundan, kağıt paranın altının misli olduğu gibi yanlış bir iddianın kanunda yer almasının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Diğer türlü bir anlam çıksaydı bu meclis tarafından hemen fark edileceği belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 25).

5. Tevhid-i Meskukat Kanunu'nun 7. maddesinin, Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nun amacını değiştirdiği veya ona destek olduğu yönündeki iddia, daha önce açıklanan gerekçelerle reddedilmiştir. Tevhid-i Meskukat Kanunu, yalnızca altın ve gümüş paraların farklı bölgelerdeki değişken değerlerini düzenlemek amacı taşır. Kağıt paranın altın yerine geçmesi gibi bir maksadı yoktur (Ahmet Ragıp, 1921, 25).

6. Mahkeme, Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nda altın borçların kağıt para ile ödenebileceğine dair açık bir hüküm bulunmadığını kabul etmiştir. Ancak, aynı zamanda bu borçların kağıt para ile ödenemeyeceğine dair bir kayıt olmadığına dayanarak yanlış bir çıkarım yaptığı görülmektedir. Hukuki prensipler gereği, mevcut bir kural, yeni bir düzenleme ile değiştirilmedikçe yürürlükte kalmaya devam eder. Bu nedenle, altın borçların altınla ödenmesi gerektiği açıktır (Ahmet Ragıp, 1921, 25).

7. Mahkeme, Mecelle hükümlerinin Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'ndaki özel düzenlemeler karşısında geçerli olmadığını iddia etmiştir. Ancak, Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nda Mecelle'yi değiştiren herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle, Mecelle'nin genel hükümleri, özellikle altın borçların altınla ödenmesi gerektiği kuralı, geçerliliğini korumaktadır (Ahmet Ragıp, 1921, 25).

8. Meskukat Kanunu'nda, geçmiş borçların ödeme şekli düzenlenmemiştir. Ancak, yedinci maddede kanun yürürlüğe girmeden önce alınan borçların, paranın türü veya değeri belirtilmişse, o tür veya değerle ödeneceği ifade edilmektedir. Yani önceden altın olarak alınan borcun, altın para ile ödenmesi gerektiği açıkça gösterilmektedir. İstinaf Ticaret Mahkemesi'nin analiz edilen bu kararı, açıkça hem hukuka hem de Temyiz Mahkemesi'nin genel heyet kararına aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu konuda başka bir görüş belirtmenin gereksiz olduğu sadece Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi'nin bozma kararını özetlemenin ve bununla yetinmenin uygun olacağı belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 26).

Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi evrak-ı nakdiyyenin ihraç edilmesinden önceki tarihlerde, lira kavramının yalnızca altın liraya işaret ettiği ve borcun başka bir tür para ile alındığına dair herhangi bir kayıt olmadığını öne sürerek kararı bozmuştur. Bu nedenle, borcun altın lira olarak alındığı tartışmasızdır ve borçların, aynı türle ödenmesi gerektiği hukuk kuralları gereğidir. Ayrıca, daha sonra çıkarılan evrak-ı nakdiyye kanunlarında bu ilkeyi değiştiren veya kısıtlayan herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Evrak-ı nakdiyye ile altın arasında değer veya dolaşım zorunluluğu açısından bir benzerlik olsa bile, bu durum kağıt paranın altına eşdeğer olduğunu göstermemektedir. Bu açık gerçeklere rağmen, İstinaf Mahkemesi'nin ilk derece mahkemesinin hatalı kararını onaylaması, hukuka ve kanuna aykırı bir davranıştır. Bu sebeple, Temyiz Mahkemesi tarafından karar düzeltilmiş ve bozulmuştur. İstinaf Mahkemesi'nin apaçık bir gerçeği göz ardı ettiği ve kararda açık bir hata yaptığı ifade edilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 26).

Temyiz Mahkemesi Umumi Heyeti, meselede çözülmesi gereken iki ana nokta olduğunu belirlemiştir. Borcun ödenmesinde, aynıyla ödeme ilkesi geçerlidir. Borcun aynı tür ve nitelikte bir şeyle ödenmesi de kabul görmektedir ve hukuki bir ilke olarak uygulanmaktadır. Mecelle'nin 130. maddesinde açıklandığı üzere nakit, altın ve gümüşten ibarettir. Evrak-ı nakdiyyenin nakit olarak adlandırılması, hukuken bir itibar meselesi olduğu, yani gerçek bir altın veya gümüş yerine geçmeyeceği belirtilmektedir. Borç, zimmete geçtiği şekliyle ödenmelidir. Eğer borç altın olarak alınmışsa, altınla geri ödenmelidir. Mecelle'de belirtilen misliyyat tanımına göre, bir şeyin misli, cins ve vasıf açısından aynı özelliklere sahip olmalıdır. Evrak-ı nakdiyye, altın ile cins ve vasıf açısından benzerlik taşımadığı için, altının misli olarak kabul edilemez. Evrak-ı nakdiyyenin altın gibi olması sadece bir kıymet ve maliyet ilişkisinden kaynaklanır. Ancak bu durum, kağıt paranın altının misli olarak kabul edilmesini gerektirmemektedir. Kanunlar gereği kağıt para, altının cins ve vasıf özelliklerini taşımadığından, misli kamil olarak kabul edilememektedir. Bu nedenle, kağıt para ile altın borcun ödenmesi mümkün değildir. Altın ve gümüş arasında bile tam bir eşdeğerlik bulunmamaktadır. Örneğin, altın borcun gümüşle ödenmesi dahi alacaklının rızasına bağlıdır. Alacaklının rızası olmaksızın bu tür bir ödemenin yapılamayacağı belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 27).

Evrak-ı Nakdiyye Kanunu, kağıt paranın, nakit gibi tedavül ve kabulünün zorunlu olduğunu belirtir. Ancak bu, kağıt paranın altınla eşdeğer olduğu anlamına gelmemektedir. Kanunda geçen “*gibi*” kelimesi, sadece dolaşım ve kabul zorunluluğuna işaret etmektedir. Yani, kağıt para dolaşımda kullanılabilir, ancak altının aynı cins ve vasıfta bir misli olarak kabul edilmemektedir. Kanundaki gibi kelimesi, Arapçadaki misil kelimesine eşdeğer gibi görünse de, hukuki açıdan bu kelimenin anlamı, yalnızca tedavül zorunluluğu ile sınırlıdır. Kanunun amacı, kağıt paranın madeni paralar gibi piyasada kullanılmasını sağlamak olup, kağıt parayı altının tam bir misli olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Evrak-ı nakdiyyenin kıymeti ile altının kıymeti arasında bir ilişki kurulsa bile, bu durum kağıt parayı altının birebir karşılığı yapmamaktadır. Dolaşımın zorunluluğu ilkesi, kağıt paranın altının yerine geçmesini gerektirmemektedir. Tevhid-i Meskukat Kanunu, sadece altın ve gümüş paraların değerlerini düzenlemek amacıyla çıkarılmıştır. Bu kanun, kağıt paranın altın yerine kullanılabileceğini ifade etmemektedir. Evrak-ı nakdiyye ile ilgili sonraki düzenlemeler, yalnızca kağıt paranın dolaşım zorunluluğunu belirlediği, altın borçların kağıt para ile ödenebileceğine dair bir değişikliği içermediği belirtilmektedir. Kanunların genel hükümleri, özel düzenlemelerle sınırlandırılmadıkça geçerliliğini korumaktadır. Bu

nedenle, altın borçların altınla ödenmesi gerektiği yönündeki hükümler geçerliliğini sürdürmekte olduğu belirtilmiştir. Kağıt para, kabul ve dolaşım bakımından madeni paralara benzese de, hukuki olarak altının misli olmadığı anlaşılmaktadır. Altın olarak alınan borçlar, sadece altın ile ödenebilir. Kağıt para ile ödenmesi hukuka ve mevcut kanunlara aykırı olduğu belirtilmektedir. Heyet, kağıt paranın altının yerine geçemeyeceği yönündeki önceki kararları onaylamış ve bu konuda yapılan hukuki yanlışlıkları düzeltmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 28).

İstinaf Hukuk Mahkemesi'nin kararına bakıldığında mahkeme, başlangıçta "*Lira-ı Osmani*" kavramının örfen madeni altın anlamına geldiğine hükmetmiştir. Ancak, davalı taraf, o dönemde Osmanlı Bankası'nın banknotlarının da dolaşımda olduğunu belirterek bir savunma yapmıştır. Mahkeme, bu iddiayı yeterince incelemeyen ve delil toplamadan karar verdiği ve bu nedenle, mahkemenin örfü kendi kendine tayin ederek hüküm vermesi, gerekçesiz bir karar olup hukuken geçersizdir. Lira kavramı hem banknot hem de altın anlamına gelebilmektedir. Bu nedenle, söz konusu borcun hangi tür lira ile ilgili olduğunun açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Eğer borcun altın olduğu açıkça belirtilmemişse, ödeme yapacak kişi, ödeme türünü seçme hakkına sahiptir. Yani borcun altın veya banknot olarak ödenmesine borçlu karar verebilir. Borcun, aynı türde bir değerle ödenmesi gerektiği genel bir hukuk kuralıdır. Ancak, mevcut durumda evrak-ı nakdiyye kanunları, borcun ödenmesinde kağıt paranın kullanımını mümkün kılmıştır. Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nun ikinci maddesine göre, çıkarılan yüzlük kağıt para, bir Osmanlı altın lirasına eşdeğer ve benzer olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, kağıt para, her türlü adi ve ticari işlemlerde nakit gibi dolaşmakta ve kabul edilmekte zorunlu olduğu belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 29).

Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nun hükümlerini, mahkeme dikkate almamış ve altın borcun kağıt para ile ödenemeyeceği yönünde bir karar vererek kanunun uygulanmasını bertaraf etmiştir. Bu durum, kanunlara aykırı bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Hukukun temel prensiplerinden biri de bir kanunun geriye dönük uygulanamayacağıdır. Ancak, mahkeme bu kuralın dışında bir yorum yaparak Evrak-ı Nakdiyye Kanunu'nun geçmiş borçları da kapsayabileceğini ima etmiştir. Mahkeme, Osmanlı Bankası'nın banknotlarını devletin resmi para birimi olarak kabul etmiş gibi davranmıştır. Ancak, Osmanlı Bankası'nın banknotları devletin resmi para birimi değil, özel bir banka tarafından dolaşıma çıkarılan kağıt paralardır. "*Lira-ı Osmani*" tabiri, Osmanlı Devleti'nin resmi para birimi olan madeni sikkeler yani altın lira için kullanılmıştır (Ahmet Ragıp, 1921, 30).

Mahkeme, Osmanlı Bankası'nın banknotlarını Osmanlı lirası ile aynı kabul ederek, banknotların Osmanlı Devleti'nin resmi parası olduğunu ima etmiştir. Ancak, banknotlar yalnızca halkın isteğe bağlı olarak kabul ettiği senet türüdür. Bunlar, Osmanlı lirasının yerine geçmemektedir. Mahkeme, örfün tespiti konusunda yanlış bir değerlendirme yaptığı belirtilmektedir. Mecellenin 244. maddesi, genel örfün herkesçe bilindiği için ispat gerektirmediğini açıkça belirtmektedir. Osmanlı toplumunda Osmanlı lirası, sadece madeni altın paraya işaret eder ve bu örfün kanıtlanmasına da gerek bulunmamaktadır. Mahkeme, Osmanlı lirasının altın sikke anlamına geldiğini reddetmiş ve bu terimin genel bir para birimi olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, Osmanlı lirası, doğrudan Osmanlı Devleti tarafından darp edilen altın sikkeye işaret etmektedir. Osmanlı altını, o dönemde Osmanlı lirası olarak adlandırılmıştır ve bu anlamda, altının mahiyeti doğrudan bu tabire dahil olduğu anlaşılmaktadır. Borcun aynı türle ödenmesi gerektiği ilkesini kabul eden mahkeme, bu ilkenin Evrak-ı Nakdiyye Kanunları ile sınırlandırıldığını iddia etmiştir. Ancak, Evrak-ı Nakdiyye Kanunlarında, borcun kağıt para ile ödenmesi gerektiğine dair hiçbir sınırlama veya düzenleme olmadığı belirtilmektedir. Mahkeme, kağıt paranın altının yerine geçebileceğini savunarak, şeriatı aykırı bir uygulamayı hayata geçirdiği görülmektedir. Şeriat hukuku açısından, altın borcun yerine kağıt para verilmesi ve kağıt paranın gerçek değeri ile altın arasındaki büyük fark oluşması kesinlikle haramdır. Örneğin, bir altın yerine yalnızca 12 kuruş değerindeki kağıt para verilmesi haramdır. Yani o dönem bir altın akçe ile bir yüzlük kağıt para arasındaki değer farkı sekiz kat civarında olduğu düşünüldüğünde bu tür bir işlem, borçlunun kalan borcunu ödememesine ve alacaklının hakkının ihlal edilmesine neden olacaktır (Ahmet Ragıp, 1921, 31).

Mahkeme, Evrak-ı Nakdiyye Kanunlarında bir yüzlük kağıt paranın bir altın Osmanlı lirasına eşdeğer ve benzer olduğunu iddia etmiştir. Ancak, bu iddia hukuki bir hata olarak değerlendirilmektedir. Çünkü, Evrak-ı Nakdiyye Kanunlarının ikinci maddesinde böyle bir ifade yoktur (Ahmet Ragıp, 1921, 32).

"İşbu evrak-ı nakdiyyenin, bilumum tediyyat ve sarfiyat ve ahz ve igtada nakit gibi tedavül ve kabulü mecburdur."

Bu ibarede "*muadil ve mümasil*" kelimeleri bulunmamaktadır. Kanun, yalnızca kağıt paranın nakit gibi dolaşım ve kabul edilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. "*Gibi*" kelimesi, yalnızca bir benzerliği ifade eder, ancak hukuki eşdeğerlik anlamına gelmemektedir. Evrak-ı Nakdiyye gerçekten altının tam eşdeğeri olsaydı, altını başka bir altınla değiştirmek anlamsız olacağı belirtilerek bu durumun mahkemenin hukuki hatasına

işaret etmektedir. Mahkeme, Evrak-ı Nakdiyye Kanunlarının geçmişte oluşmuş borçlara da uygulanabileceğini savunmuştur. Ancak, hukukun temel ilkelerinden biri, bir kanunun geriye dönük uygulanamayacağıdır. Evrak-ı Nakdiyye Kanunlarının geçmişteki altın borçlar üzerinde etkili olamayacağı belirtilmektedir. Yazara göre mahkeme, Tevhid-i Meskukat Kanunu'nu yanlış yorumlamıştır; çünkü kanunun yedinci maddesi, kanunun yürürlüğünden önce zimmette sabit olan borçların, akçenin türü veya değeri belirtilmişse, onunla ödeneceği belirtilmektedir. Bu maddeye göre, eğer borç, altın olarak belirtilmişse, altın ile ödenir. Eğer borç, gümüş veya kağıt para olarak belirtilmişse, bu türlerle ödenir. Bu açık hükme rağmen mahkeme, kağıt para ile altın borcun ödenebileceğini savunarak kanunun lafzına ve ruhuna aykırı bir karar vermiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 32).

Kanunun açık metnine rağmen mahkeme, kendi yorumu doğrultusunda kanunun lafzını ihlal etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Yazar kanunda yer alan açık ifadelerin dikkate alınması gerektiği ve bu ifadelerin başka bir kanunda yazılmış olması durumunda dahi hukuki değerlerinin aynı olduğu görüşündedir. Kanunda, bir borç hangi tür parayla alınmışsa, o türle ödenmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. Buna rağmen mahkeme, bu açık hükmü göz ardı ederek, kanunun esasını ihlal etmektedir. Bu durum, şer'i hükümlere, kanuni açıklamalara, akıl ve mantığa, hak ve adalete aykırı bir yaklaşım olduğu belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 33).

Yazar, kanunların yorumu ve uygulanmasıyla ilgili olarak, Temyiz Mahkemesi tarafından bir kanun maddesi yorumlandıktan sonra, diğer mahkemelerin bu yoruma aykırı karar vermesi mümkün olmadığını dile getirmektedir. Çünkü Kanun-ı Esasi'nin 117. Maddesine göre, "*Bir kanun maddesinin yorumu gerekiyorsa, adli işlerle ilgili olanlar Mahkeme-i Temyiz'e, idari işler ise Şura-yı Devlet'e aittir.*" denmektedir. Bu maddeye göre, Temyiz Mahkemesinin bir kanun maddesiyle ilgili yorumu ve anlam tayini, bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle Temyiz Mahkemesi bir kanunu yorumlayarak anlamını belirlemesi, o yorumu kanunun bir parçası haline getirir. Dolayısıyla diğer mahkemeler, aynı tür davalarda bu yoruma bağlı kalarak hüküm vermek zorunda olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı, Temyiz Mahkemesi kanunun anlamını belirlemesi, kanunun kendisini uygulamak anlamına gelir. Bu duruma karşılık, Temyiz Mahkemesi tefsirlerinin bağlayıcı olması, ona yasaları oluşturma yetkisi vermekle eşdeğer olur. "*Hakimler, kendi yorumlarıyla kanunları uygulamakta serbest olmalı, Temyiz Mahkemesinin tefsirleriyle kısıtlanmamalıdır*" şeklindeki eleştirilere de cevap verilmektedir. Hakimlerin içtihat yetkisi, yalnızca belirsiz hükümlerde geçerlidir. Eğer bir

kanunun anlamı açık ve kesinse, hakimlerin içtihat yapma yetkisinin olmadığı belirtilerek bu durum Mecellenin 242. maddesinde bir malın bedeli belirtilerek anlaşmaya varılmışsa, bu bedelin belirtilen türde ödenmesi gerektiği açıkça ifade edilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 34).

Temyiz Mahkemesi, kanun koyucunun üzerinde bir güce sahip değildir. Onun görevi mevcut bir kanunun anlamını açıklamak ve yorumlamaktır. Yani mahkeme yeni bir kanun oluşturamaz, yalnızca mevcut bir kanun maddesindeki belirsizliği gidererek onu açıklığa kavuşturur. Bu açıklık sağlandıktan sonra, ilgili ifade artık açık hüküm niteliği kazanır. Bir kanun maddesi açık ve net bir şekilde ifade edilmişse, hakimlerin o konuda kendi yorumlarına göre karar verme yetkisi yoktur. Temyiz Mahkemesi tarafından yorumlanmış bir kanun maddesi, açık hüküm haline geldiği için diğer mahkemelerin bu yoruma aykırı içtihat yapması mümkün olmadığı belirtilmektedir. Temyiz Mahkemesi, Evrak-ı Nakdiyye Kanunlarının ikinci maddesi hakkında kağıt paranın altının eşdeğeri olmadığı ve aralarındaki benzerliğin nakit gibi dolaşım ve kabul zorunluluğu ile ilişkili olduğu yorumu getirdiği belirtilmektedir. Bu yorum, artık kanunun resmi yorumu haline gelmiş ve diğer mahkemelerin de buna uygun hüküm vermesi zorunlu olmuştur. Temyiz Mahkemesinin yorumu, Kanun-ı Esasi'nin 117. maddesi gereği bağlayıcıdır. Aynı tür olayda, diğer mahkemelerin bu yoruma aykırı karar vermesinin mümkün olmadığı belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 35).

Bazı hakimlerin, kanunun açık hükümlerine ve Temyiz Mahkemesinin bağlayıcı içtihatlarına rağmen, altın borçların kağıt parayla ödenebileceği yönünde karar vermeleri, hiçbir sağlam hukuki dayanağa dayanmamakta ve tamamen keyfi yorumlar içermektedir. Kanuna aykırı kararlar, bireylerin haklarını tamamen ortadan kaldırır ve bu nedenle adalet adına zulüm olarak değerlendirilmektedir ve bu tür kararlar, bireylerin haklarını korumak yerine mahvetmekte ve adalet sistemine olan güveni zedelemektedir. Hakimler, verdikleri kararlar nedeniyle maddi olarak sorumlu tutulmasalar da bir hâkimin, kanunun açık hükümlerine aykırı karar vermesi, Temyiz Mahkemesinin bağlayıcı yorumunu dikkate almaması, hak ve adaletin yok edilmesine yol açması durumlarında, bu hakimlerin idari sorumluluğu doğmaktadır. Adalet Bakanı ve diğer devlet yetkilileri, bu tür yanlış kararları önlemek ve bireylerin haklarını korumak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Altın borçlarla ilgili mesele, basit bir görüş ayrılığı değil, hukuk ve adaletin temel ilkelerini ilgilendiren ciddi bir konu olduğu savunulmaktadır. Adalet sistemindeki bozulmaların ve

kanunlara aykırı kararların dine, hukuka ve toplum düzenine çok ciddi zararların olacağı belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 36).

Yazar, hükümet tarafından altın borçlarının, ilgili dönem itibariyle altının sekizde biri değerinde olan evrak-ı nakdiyye ile ödenmesine izin veren bir geçici kanun çıkarılıp çıkarılamayacağına ilişkin bir rapor olan 3 Eylül 1921 tarihli muhtıradan açıklamış ve özetini de eserin içerisine sunmuştur. Bu bölüm tekrara düşmemek için kısaca ve maddeler halinde ele alınmıştır. Sunulan bu rapora göre;

1. Kağıt para ile altın borçlarının ödenebileceğine dair herhangi bir açık hükmün olmadığını dile getirmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 37).
2. Altın borçlarının kağıt para ile ödenmesine hükümetin izin vermesi durumunda, adalete ve temel hukuk kurallarına aykırı bir durum ortaya çıkacağı belirtmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 38).
3. Kağıt paraların hukuki statüsüne bakıldığında kağıt paranın her yerde serbest bir şekilde dolaşımı ve kabulünü zorunlu kılarsa da altın borçlarının nasıl ödeneceği ile ilgili bir kanuni düzenlemenin olmadığını ifade etmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 38).
4. Mahkemeler altın borcun yine altınla ödenmesine karar verdiği için hükümetin bunun aksine bir karar ortaya çıkarması hak ve hakikat bakımından zulüm olduğu belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 38-39).

Evrak-ı nakdiyyenin çıkarıldığı ilk dönemde böyle bir kanun olsaydı, kağıt para ile altın arasında fark olmadığından, halk bu durumdan zarar görmeyecekti. Hükümet tarafından mevcut davalarda taraflardan birinin lehine olacak bir müdahale, yargının bağımsızlığına zarar verecektir. Ancak kanunların yanlış anlaşılması ve uygulanmasında yeni bir kanun çıkarmak yerine Temyiz Mahkemesinin ilgili kararı yorumlayarak açıklığa kavuşturulabileceği belirtilmiştir (Ahmet Ragıp, 1921, 40).

Halkın I. Dünya Savaşı'ndan önce bankalarda yaklaşık 3 milyon altın lira mevduatı bulunmaktadır. Bu mevduatın aslı altın olduğu için yine altın olarak ödenmesi gerekmektedir. Bankalar, halkın güveni ve itibarı sayesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Altın borçlarını ödememeleri, bu güveni yok edecek ve bankaların geleceğini tehlikeye atacaktır. Mahkemelerce alınan kararlara uyan bankaların ise bu borçları altın olarak ödemeye gönüllü oldukları ifade edilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 40-41).

Hükümet, yeni bir kanun çıkararak bankaların bu yükümlülüğünden kurtulmasını sağlarsa, bankalar, mevcut piyasa değerine göre halkın servetinin yüzde seksen beşini gasp etmiş olacaktır. Bu durumun doğrudan sorumlusunun hükümet olduğu belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 40-41).

5. Evrak-ı nakdiyyenin bugünkü değeri altın karşısında çok düşüktür. Borçlular, altınla borçlarını ödemekte büyük zorluk yaşamaktadır. Eğer borçlulara kolaylık sağlamak amaçlanıyorsa, sadece borcun ödenmesini belli bir süre ertelemek imkânı sağlanabilir. Bu, borçlulara yardımcı olurken, alacaklıların haklarını da koruyacağı belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 42).

6. Devlet, tüm borçlarını evrak-ı nakdiyye ile ödemekte ve tahsil etmektedir. Bu nedenle, hükümetin yeni bir kanun çıkarmasına gerek olmadığı belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 42).

7. Kanun ve düzenlemeler İslam hukuku, genel hukuk ilkeleri ve zamana uygun ihtiyaçlara dayanmalıdır. Anayasanın 36. maddesine göre ise geçici kanunlar yalnızca, devleti bir tehlikeden korumak, kamu düzenini sağlamak, olağanüstü bir durumun zorunlu hale getirmesi gibi durumlarda çıkarılabilir. Yeni bir kanun yapıldığı takdirde, hükümet büyük bir sorumluluk altına girecektir. Çünkü bu tür bir düzenleme, halkın güvenini sarsacak ve adalet sistemine zarar vereceği belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 42).

Yazar, altın borçların çözüm yolunu hak, adalet ve kanun çerçevesinde yine altın ile ödenmesi olarak kabul edmektedir. Bununla beraber, ilgili dönemin ekonomik durumu göz önüne alındığında, borçlarını altın ile ödemek zorunda olan kişilerin büyük zorluklarla karşılaşacağı da değerlendirilmektedir. Bu zorluklar, ülkenin savaş sonrası genel durumundan kaynaklanmaktadır ve ne alacaklıların ne de borçluların bu durumda bir kusuru bulunmaktadır. Ancak, alacaklıların yasal haklarını koruyarak borçlulara kolaylık sağlayacak bir çözüm bulmak, hükümetin görevi olduğu belirtilmektedir. Kanuna bağlı kalarak hem alacaklıların haklarını korumak hem de borçluları mevcut zorluklardan kurtaracak çözüm yolları arasında, mahkemelerce altın olarak ödenmesine karar verilen borçların icra işlemleri, sulh anlaşmasının yapılmasından itibaren bir yıl ertelenmelidir. Böylelikle sulh anlaşmasından sonra kağıt paranın değeri, mevcut durumdan daha yüksek olacaktır. Ticari işlemler gelişecek, ihracat artacak ve bir yıl içinde arz-talep dengesi sayesinde 2-3 kağıt para ile bir altın temin edilebilecek imkanlar doğacaktır. Borçlular,

mevcut durumda karşılaştıkları zorluklara kıyasla borçlarını daha kolay ödeyebilecekleri belirtilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 43).

Altınla borç ve evrak-ı nakdiyye meselesine dair bu çözüm önerisi, adaleti sağlamak, yasal hakları korumak ve vatandaşlara ekonomik zorluklardan kurtulma fırsatı sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu incelemeler ve öneriler sayesinde hak ve adaleti aydınlatmaya katkıda bulunulmuşsa, yazar bunu bir şeref vesilesi saymaktadır. Bu çözümün hem alacaklıları hem de borçluları gözetken dengeli bir yaklaşımı yansıtarak, ülkenin ekonomik istikrarına da katkı sağlayacağı iddia edilmektedir (Ahmet Ragıp, 1921, 43).

3.4. İslam Hukukuna Göre Borcun Ödenmesi ve Ahmed Ragıp'ın Görüşünün Değerlendirilmesi

Borç kelimesi terim olarak, kullanım bakımından en geniş anlamdan en dar anlama doğru üç farklı şekilde tarif edilmektedir. En geniş anlamda iki veya daha fazla kişiyi birbirine karşı bir edimde bulunmakla mükellef kılan hukuki bağı; dar anlamda taraflardan sadece birinin diğerine mükellef olduğu edimi; en dar anlamda ise para ile yapılan borçları ifade eder. Bu en dar anlamda kullanılan borç (karz), Türkçede en çok kullanılan anlamıdır (Aydın, 1992, 6/285). Karz kelimesi terim olarak birine ödünç verme, borç verme veya geri ödenmek üzere verilen anlamlarında kullanılmaktadır. Aynı kökten türetilen “*mukriz*” borç veren anlamında; “*müstakriz*” borç alan ve “*mukrez*” borç verilen mal veya şey anlamındadır (Apaydın, 2001, 24/520-525). İslam borçlar hukukunda borç; terim olarak bir nedene binaen alınan şeyin/ borcun hak sahibine ödenmesi ile yükümlü olduğu değer olarak tanımlanmaktadır (Kahveci, 2019, 49). Kur'an-ı Kerim'de karz ve ondan türetilmiş kelimeler 13 ayette geçerken bunlardan biri olan “*Müdayene*” ayeti en uzun ayet olma özelliğini de barındırır¹⁰. Kur'an-ı Kerim'de “*karz-ı hasen*” olarak nitelendirilen güzel borç vermek, Allah'ın rızasından başka bir karşılık beklemeden verilen borç anlamında kullanılmıştır (Kur'an Yolu Meali, 2021, el-Bakara 2/245)

Hadislerde ise borç genel olarak, hukuki açıdan değil ahlaki yönden ele alınmıştır (Apaydın, 2001, 24/520-525). Hz. Peygamber “*Bir kimse sıkıntıda olanın sıkıntısını giderirse, Allah da dünya ve ahirette onun sıkıntısını giderir. Kul, kardeşine yardım ettikçe, Allah da ona yardımcı olur.*” (Komisyon, 2020, 3/351), sadakanın on misliyle,

¹⁰ el-Bakara2/245;el-Mâide 5/12; el-Kehf 18/17; el-Hadid 57/11-18; et-Teğabûn 64/17; el-Müzzemmil73/20

karzın on sekiz misliyle mükafatlandırılması ve iki defa borç vermenin bir kere sadaka vermeye benzetilmesi (Apaydın, 2001, 24/520-525) gibi örneklerde görüldüğü üzere borç vermeyi teşvik ve tavsiye ederek erdemli bir Müslümanın bu konudaki davranışını tanımlamıştır.

Borçlu ve alacaklıların ilişkileri dönem dönem farklı sorunlarla gündeme gelmiş ve bu konuda İslam Borçlar Hukuku borçlu ve alacaklıyı mağdur etmeyen hükümler ortaya koymaya çalışmıştır. Borçlu ve alacaklıyı ilgilendiren alışveriş konusunda iki farklı durumla karşılaşıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki borçlu ve alacaklının altın, gümüş veya altın ve gümüş dışında diğer madeni paralardan veya kağıt paralardan enflasyonun olmadığı durumlardaki ödeme şekli ve diğeri altın, gümüş veya altın ve gümüş dışındaki diğer madeni paralardan veya kağıt paralardan enflasyonun olduğu durumlardaki ödeme şeklidir.

Hz. Peygamber “*Altını altınla, gümüşü gümüşle, buğdayı buğdayla, arpayı arpayla, tuzu tuzla, hurmayı hurma ile aynı miktarda ve peşin olarak alıp veriniz. Eğer bunlar değişik cinsten olursa peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satış yapınız. Her kim fazla verir veya fazla alırsa şüphesiz o riba’ yapmıştır. Bu konuda veren de alanda müsavidir.*” diye buyurmaktadır. Bu hadisten ribaya tabi olan malların vadeli değişimi ile ribanın oluşacağı belirtilmektedir. Ancak karzda vade olmaz; olsa bile uymak gerekmez. Karzın özelliği bir ihtiyaca binaen istendiği için yardım amaçlı verilmesidir (Döndüren, 1984, 261). Bu hadisten yine altın, gümüş veya kıymetli malların borcunun piyasada mevcut olmaları durumunda yine misli olarak yapılacağı anlaşılmaktadır. Altın veya gümüşten olmayan madeni paraların ve kağıt paraların borcunda da enflasyonun oluşmaması ve piyasada bulunması ile yine misli olarak ödeneceği açıktır. Misli borçlar, borç olarak alınan malın cinsinde, miktarında ve niteliğindeki mallarla yapılır (Ak, 2023, 86).

Enflasyonist ortamlarda altın, gümüş veya altın ve gümüşten yapılmayan madeni paraların ve kağıt paralar esaslı borç-alacak durumu İslam Borçlar Hukukunda tartışılmış ve bazı hükümler ortaya çıkmıştır. Enflasyonist ortamda bile altın ve gümüş değerini koruyacağı için altın ve gümüş borçlanmasında kendi cinsiyle alışveriş yine eşit miktarda ve peşin olmalıdır; aksi takdirde faiz oluşabilir. Bunun dışındaki altın veya gümüşten olmayan madeni paralar ile kağıt paraların Ebu Hanife (ö.150/767) ekolüne göre bu paraların tedavülden kalkması durumunda bile misli ile ödenmesi gerekir ve enflasyon farkını ödemek gerekmez (Döndüren, 1984, 245-251). Ebu Yusuf bu konudaki ikinci görüşünde

enflasyon farkını kabul ettiđi ve paranın deęerinin dūřmesi durumunda akit tarihi esas alınarak altın veya gūmūř hesabı ile bu deęer dūřuklūęünün belirlenmesinin ve ōdenmesinin gerektięini belirtmiřtir (Ak, 2023, 87; Dōndūren, 1984, 257).

Borcun geciktirilmesi ve enflasyonun oluřturduęu kayıp faiz olarak deęerlendirilmemektedir. Buradan doęan kaybın karřılanmasında gūnūmūz İřlam hukukçuları arasında bir ittifakın bulunduęunu sōylemek mūmkūndūr. Paranın enflasyon karřısındaki kıymetinin korunması ve bunun için yōntemler geliřtirmek İřlam'ın denge, açıklık ve hakkaniyet ilkesinin gereęidir (Kahveci, 2019, 187).

Bu konuda alacaklı ve borçlar arasında dengenin ve hakkaniyetinin oluřmaması borçluyu veya alacaklıyı gūnaha/harama gōtūrebilir. Alacaklı bir dōnem altın veya gūmūřten olmayan madeni paradan veya kaęıt paradan vermiř olduęu borcu, oluřan enflasyon sebebiyle kaybettięi deęerinin karřılıęını alamadıęında maęduriyet ortaya çıkacaktır. Alacaklı veya gelecekte borç vermeyi olumlu olarak gōren kiřiler kendilerini korumak için artık borç vermeyi dūřūnmeyecekler ve borç vermeyeceklerdir. Bōylelikle Kur'an-ı Kerim'de “*karz-ı hasen*” olarak belirtilen gūzel borç yani karřılıęını Allah'tan bekleyerek verilen borçlanmanın ōnū kesilecek veya azalacaktır. Bunun sonucunda borç almak isteyen kiřiler borç bulamadıkları için faiz yoluyla harama sūrūklenecek ve belki de dini hassasiyetlerini yitireceklerdir. Bu ortamda hem alacaklıyı hem de borçluyu maędur etmeyen ōnlemlerin alınması gerekmektedir.

Altın, gūmūř gibi kıymetli eřyadan yapılan madeni paraların borcun alınma tarihi ile ōdenme tarihindeki kıymet farkının dikkate alınmayacaęı konusunda ittifak vardır. İmam Ebu Yusuf, altın veya gūmūřten olmayan madeni paralarda veya kaęıt paralarda enflasyonun oluřmasıyla ōdenecek miktarın, borcu alırken de ōdenmesinde de altın veya gūmūř deęeri ile hesaplanması gerektięini belirtmiřtir. Bu daha çok kur ayarlanması olarak da gōrūlebilmektedir. Bununla birlikte borcu olan kiřinin geri ōdeme esnasında oluřacak farktan dolayı gūlūk çekmesi durumunda borcu erteleme fırsatını tanınması ve hatta mūmkūn olursa borcun muafiyeti tavsiye edilmiřtir. Borluyu daha bōyūk sıkıntılara sokmanın uygun olmadıęı belirtilmiřtir (Dōndūren, 1984, 267-268).

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda Ahmet Ragıp'ın ilgili eserinde sunduğu ōzūm ōnerileri de bu yōndedir. Altın karşılığı alınmış bir borcun farklı cinsten ve misli olmayan evrak-ı nakdiye gibi bir finansal araçla ōdenmeye çalışılması İşlam hukukuna gōre de doğru ve yerinde bir finansal işlem olmayacaktır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun maliyesi, kurulduğu günden beri sosyo-ekonominin ve siyasetin şartlarının etkisiyle devamlı bir dönüşümün ve etkileşimin içinde olmuştur. Bu dönüşüm ve etkileşim, sadece ekonomik ve mali gelişmelerle olmamış aynı zamanda askeri harcamalar, reformlar, siyaset ve toplumun dinamikleri de etkili olduğu görülmektedir. Klasik dönemden itibaren Osmanlı'nın mali yapısındaki değişimler otoritenin zayıflaması, tarım ekonomisinin duraklaması, savaş maliyetlerindeki artış ve demokratik yapının hareketliliği ile doğrudan ilintilidir. Çalışmada ele alınan, devletin ekonomik ve mali problemlere verdiği tepki ve aldığı önlemler para politikaları, iç ve dış borçlanma politikaları, devletin ekonomik ve mali problemleri yönetme şekilleri ve modernleşmeye götüren ekonomik zorunlulukları bakımından son derece önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti klasik dönemde uyguladığı tımar sistemi ile birlikte hem tarımsal ürünü denetlemiş ve üretimin devamlılığını sağlamış hem de askeri sistemi mali açıdan desteklemiştir. Değişen dünya ile bu sistem de zamanla işlevini kaybetmiş ve yeni arayışlara girişilmiştir. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren artış gösteren mali açıklar ve sonucunda oluşan bunalım, devleti zorunlu olarak yeni gelir kaynakları bulma yoluna itmiştir. Bu dönemde özellikle devletin maliyesini rahatlatmak için tağşiş, iltizam ve sonrasında malikane yöntemleri ile iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Tağşişle paranın günden güne değeri azaltılmış, iltizam sistemi ve malikane yöntemi ile mukataalar belli bir peşinat ile süreli veya süresiz kiralanmıştır. Bu yöntemlerin genel amacı bütçe açığı veren devletin hızlı bir şekilde nakit ihtiyacının karşılanmasıdır. Zamanla kalkmış, devam etmiş veya gelişmiş olan bu yöntemler hızlı bir şekilde nakit ihtiyacını karşılayarak kısa vadeli çözümler sunsa da uzun vadede enflasyonun oluşması ve halka yansıyan vergi yükü sebebiyle gelir dağılımındaki adaletsizliğe ve toplumsal huzurun bozulmasına da neden olmuştur.

Taşradaki otoritenin XVII. yüzyıl itibarıyla zayıflaması, devlet eliyle toplanması gereken vergilerin yerel unsurlar tarafından toplanmasına ve vergi gelirlerinin yerel unsurlarla

paylaşmasına yol açmıştır. Malikane sistemi ile birlikte merkez mali kontrolünü önemli ölçüde kaybetmiştir. Çünkü mukataanın yani devlete ait gelir kaynağının peşin bir miktar karşılığında bir zümreye devredilmesi kontrol mekanizmasının önüne ket vurmuştur. Bu dönemde Galata bankerlerinden alınan borçların kamu maliyesine ciddi problemler yaşattığı da görülmüştür.

XVII. yüzyıldaki iltizam ve malikane yöntemlerinin daha küçük parçalara ayrılarak XVIII. yüzyılda esham sistemi geliştirilmiş, iç borçlanmada yeni bir kapı açılmıştır. Fakat devletin sürekli iç borçlanmalara gitmesi kamu maliyesini zora sokmuştur. Esham, iltizam ve malikane yöntemlerine nazaran daha geniş çaplı olduğu için devlet ciddi gelir elde etmiştir. Ancak oluşan enflasyon ve para politikalarındaki güvensizlik nedeniyle kamu maliyesine olan güven sarsılmıştır. Bu nedenle iç borçlanma yoluyla gelir elde etmenin imkanı azalmış ve devlet, maliyesini güçlendirmek için dış borçlanmaya başvurmuştur.

Osmanlı Devleti Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla önemli reform adımları atmıştır. Ancak yeni savaşların maliyeti ve kaybedilen savaşların tazminatı, ayrıca reformların getirmiş olduğu mali yük devleti ciddi manada zorlamıştır. Bu dönemde modern mali politikanın göstergesi olan kağıt paralar kaime adı altında basılmıştır. Fakat kaimenin kalpazanların dikkatini çekerek kolayca taklit edilmesi ve halkın güvenini kazanamamasından dolayı enflasyonu artırıcı etki doğurmuş ve tedavülden kaldırılmıştır. Devletin iç borçlanmada kullandığı araçlar yetersiz kalınca 1854 yılında ilk dış borçlanmaya gidilmiştir. Zamanla yeni dış borçlanmalar birbiri ardınca sürmüştür.

Dış borç devletin maliyesini kısa vadede refaha ulaştırmış ancak alınan borçların faizinin yüksek olması ve verimsiz alanlarda kullanımı sebebiyle devlet, borçlarını ödeyememe noktasına gelmiştir. Konkordato ilan eden devlet 1881 yılında Duyun-u Umumiye İdaresinin kurulmasına mecbur kalmıştır. Duyun-u Umumiye İdaresi, devletin mali kontrolünü ele almış ve mali bağımsızlık büyük ölçüde kaybedilmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik durumu ve mali durumu tarihsel değişimi ve dönüşümü incelenerek değerlendirilmiş devleti iç ve dış borçlanmaya iten sebepler, iç ve dış borçlanma araçları göz önüne alınarak 1921 yılında basılan Ahmet Ragıp'ın "*Altın Düyyûnat Meselesi*" adlı eseri bu kapsamda tahlil edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'nı kaybetmiş Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması imzalamış, toprakları muhtelif yönlerden işgal edilmiş ve Kurtuluş Mücadelesinin Anadolu'da sürdürdüğü bir dönem olan 1921 yılında Ahmet Ragıp'ın ilgili

eserinin hem konunun iktisadi, hukuki ve şer'i yönlerine ayrıntılı bir şekilde değindiğini hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş mücadelesinde karşı karşıya kaldığı sorunların sadece askeri olmadığı ve iktisadi pek çok sorunlarının da bulunduğu anlaşılmaktadır. Halkın bizzat yaşadığı sorun olan altınla borçlanma meselesi de bu sorunlardan sadece biri olduğu görülmektedir.

Ahmet Ragıp eserinde genel olarak altın para ile kağıt paranın eş değeri olarak kabul edilmeye çalışılmasının ciddi bir sorun olduğunu şer'i, hukuki, iktisadi ve ahlaki yönleri ile ortaya koymaktadır. Para değerinin altına endeksi ile hem para biriminin değerinin korunması hem de vatandaşın kendi para birimine olan güvenini tesis etmede önem arz etmektedir. Bu yönleriyle eser son dönem Osmanlı'nın mali sorunlarına hem pratik hem de teorik çözümler sunan bir çalışmadır.

Ahmet Ragıp, iktisatta Gresham Yasası olarak bilinen “kötü paranın iyi parayı kovması” ilkesi üzerinden konuyu değerlendirecek kadar iktisat bilgisine, istinaf ve temyiz mahkemelerinin kararlarını eleştirecek kadar hukuk bilgisine ve olayların dini yönlerini irdeleyecek fıkıh birikimine sahip önemli bir mütefekkir görünümündedir.

Devletin son dönemlerinde altın karşılığı borçların altınla ödenmemesi, evrak-ı nakdiyenin ödeme aracı olarak kabulü, bu durumun alacaklıların önemli seviyede gelir ve servet kaybına yol açacağı, uygulanan işlemin iktisadi, hukuki ve şer'i açıdan yanlış olduğunun değerlendirildiği ve literatürde daha önceden kapsamlı olarak ele alınmadığı görülen bu eserin tahlilinin İslam İktisadı ve Finansı düşüncesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Nitekim günümüzdeki enflasyonist koşulların ve kur ataklarının çözümü için öne sürülen ve bizzat kamu idaresi tarafından da teşvik edilen, kur korumalı mevduat gibi alternatif politikaların, kendilerinden beklenen faydayı sağlamadığının anlaşılması üzerine yine kamu idaresi tarafından kaldırılmaya çalışılması gibi örnekler, bu çalışmanın konusu olan altın karşılığında borçlanma meselesine getirilen tarihsel yaklaşımlarla dahi ele alınabilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Ömer. *Osmanlı Para Politikasında Reform Çabaları: 1800-1844 Dönemi Üzerine Bir Değerlendirme*. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi 6/12 (01 Aralık 2010), 371-392.
- Ahmet Ragıp. *Altın Düyûnat Meselesi*, İstanbul: Dersaadet Matbaa-ı Osmaniye, 1921.
- Ak, Ayhan. *İslam Borçlar Hukuku*. Üniversite Yayınları, 2019.
- Akar, Şevket Kamil. *Osmanlı Devletinde Kısa ve Uzun Vadeli İç Borçlanmanın Gelişimi*. 2001. Erişim 12 Aralık 2023.
<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/2483546/osmanli-devletinde-kisa-ve-uzun-vadeli-ic-borclanmanin-gelisimi>
- Akar, Şevket Kamil. *Osmanlı Devletinde Kısa ve Uzun Vadeli İç Borçlanmanın Gelişimi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası 51/2 (26 Eylül 2011), 99.
- Akdemir, Tekin - Yeşilyurt, Şahin. *Borç Etiği ve Borç Etiği Perspektifinden Osmanlı Devleti'nde Dış Borçlar*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22/2 (30 Nisan 2017), 379-405.
- Akyıldız, Ali. *Kaime*. 24/212-215, 2001.
- Akyıldız, Ali. *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası: Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*. Eren Yayıncılık, 1996.
- Albayrak, Gökçen COŞKUN. *Osmanlıda İç Borçlanma ve Sarraflar*. Bilimevi İktisat.
https://www.academia.edu/40313039/OSMANLIDA_%C4%B0%C3%87_BOR%C3%87LANMA_VE_SARRAFLAR
- Alper, Değer - Anbar, Adem. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar*. Maliye ve Finans Yazıları 1/87 (01 Nisan 2010), 27-49.
- Apaydın, H. Yunus. *Karz*. 24/520-525, 2001.
- Aydın, Mehmet Akif. *Ali Haydar Efendi 1853-1935*. 2/396-397, 1989.
- Aydın, Mehmet Akif. *Borç*. 6/285-291, 1992.
- Aykut, İlker. *18. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Brçlanma Kurumlarının Gelişimi*, 2018.
- Batmaz, Eftal. *İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları*. Tarih Araştırmaları Dergisi 18/29 (01 Mayıs 1996), 39-50. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000103

- Becermen, Cengiz. *Klasik Dönem Osmanlı Vergi Sistemi ve Vergi Türleri*. Ankara: Vergi Müfettişleri Derneği, 2008.
- Belin, M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi*. çev. Oğuz Ceylan. Gündoğan Yayınları, 1999.
- Blaisdell, Donald C. *Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyunuümumiye*. doğu batı, 1979.
- canakkale.gov.tr, Çanakkale Valiliği. "T.C. Çanakkale Valiliği - Çanakkale Parası". Erişim 14 Mayıs 2025. <http://www.canakkale.gov.tr/canakkale-parasi>
- Cezar, Yavuz. *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi XVIII. yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih/ 22-B-13*. Yeni Zamanlar Sahaf (2. El Kitaplar), 1986.
- Çöğür, İclal. *Türkiye'nin İç Borç Genel Yapısı Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme*. International Journal of Social and Economic Sciences 2/1 (2012), 93-104.
- Dikmen, Nedim. *Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik ve Siyasi Sonuçları*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 19/2 (27 Kasım 2010), 137-159.
- Döndüren, Hamdi. *İslam'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon İlişkileri*. İstanbul, 1984.
- Erdem, Ekrem. *Osmanlı Para Sistemi ve Tağşiş Politikası: Dönemsel Bir Analiz*. Bankacılar Dergisi 56 (2006).
- Ferid, Hasan. *Nakid ve İtibar-ı Malî. Evrak-ı Nakdiye*, 1918.
- Genç, Mehmet. *Esham*. 11/376, 1995.
- Genç, Mehmet. *İltizam*. 22/154, 2000.
- Genç, Mehmet. *Malikane*. 27/516-518, 2003.
- Genç, Mehmet. *Mukataa*. 31/129-132, 2020.
- Gümüş, Niyazi. *Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve Dış Borçların Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri*. Akademik Hassasiyetler 9/20 (30 Aralık 2022), 411-432.
- Gümüş, Ümrân vd. *Bir Oyun Teorisi Analizi: Yeniçeriler ve Tağşiş Uygulaması*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2/42 (31 Aralık 2021), 35-42.
<https://doi.org/10.35343/kosbed.939111>
- İlgürel, Mücteba. *Celali İsyanları*. 7/252-257, 1993.
- İnalcık, Halil. *Timar*. 41/168, 2012.
- Kahveci, Nuri. *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku (Şirketler İlaveli)*. Hikmetevi Yayınları, 2019.

Kallek, Cengiz. *Narh*. 32/287-289, 2006.

Karakoç, İrem. *Ali Haydar Efendi'nin Altın, Gümüş Gibi Madenlerle Sabit Olan Borçların Evrak-ı Nakdiyye İle Ödenemeyeceğine İlişkin Hukuki Görüşleri*. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 11/1 (30 Haziran 2020), 56-72.

<https://doi.org/10.21492/inuhfd.658522>

Karakoç, İrem. *Osmanlı Devleti'nde Kağıt Paraya Geçiş Sürecinde Evrak-ı Nakdiyyenin Yeri*. Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi 1 (31 Ocak 2021), 1-54.

<https://doi.org/10.33432/ybuhukuk.747180>

Karamursal, Ziya. *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*. Türk Tarih Kurumu, 2000.

Kazgan, Haydar. *Galata Bankerleri*. Ankara: Efil Yayınevi, 1. Basım, 2022.

Kıray, Emine. *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*. İletişim Yayınları, 1995.

<https://iletisim.com.tr/kitap/osmanli-da-ekonomik-yapi-ve-dis-borclar/7162>

Komisyon. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. İstanbul, 4. Basım, 2020.

Kur'an Yolu Meali (ed.). *Kur'an Yolu Meali (Orta Boy) (Tam Sayfa Mealli)*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021.

Küçük, Cevdet - Ertüzün, Tefik. *Duyun-u Umumiye*. 10/58-62, 1994.

obmuze, Osmanlı Bankası Müzesi. "Osmanlı Bankası Müzesi 1876-1878 yılları arası şekil 2". Erişim 04 Ocak 2025. <http://www.obmuze.com/#kaimelerin-donusu/zor-yillar>

obmuze, Osmanlı Bankası Müzesi. "Osmanlı Bankası Müzesi Abdülaziz dönemi 100 kuruş şekil 1". Erişim 04 Ocak 2025. <http://www.obmuze.com/#kaimelerin-tedavulden-kaldirilmesi/kurulus>

obmuze, Osmanlı Bankası Müzesi. "Osmanlı Bankası Müzesi Cemal Paşanın mektubu".

Erişim 04 Ocak 2025. <http://www.obmuze.com/#banka-ve-savas/ekonomi>

obmuze, Osmanlı Bankası Müzesi. "Osmanlı Bankası Müzesi şekil 3". Erişim 04 Ocak 2025. <http://www.obmuze.com/#kagit-paranin-hortlamasi/savas-ve-kriz>

Öztel, Muharrem. *Osmanlı Devleti'nin Kalpazanlıkla İmtihanı (1818-1921)*. Belleten 84/299 (01 Nisan 2020), 315-356. <https://doi.org/10.37879/belleten.2020.315>

Pamuk, Şevket. *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Esesleri I*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 03 Mayıs 2017. Erişim 08 Ocak 2025.

<https://www.iskulttur.com.tr/osmanli-imparatorlugunda-paranin-tarihi.aspx>

Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İletişim Yayınları, 2015.

- Pur, Hüseyin Perviz. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'nin Borç Prangası*, 2006.
- Sağlam, Figen. *Son Dönem Osmanlı Gelir Kaynaklarının Cumhuriyet Dönemi Gelir Kaynaklarıyla Mukayesesi*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Sahillioğlu, Halil. “Akçe”. 2/224-227, 1989.
- TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanal Müze. “TCMB Sanal Müze şekil 4”. Erişim 04 Ocak 2025.
<https://sanalmuze.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/sanalmuze/tr/main+menu/emisyon+gruplari/kaime>
- TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Sanal Müze. “TCMB Sanal Müze şekil 5”. Erişim 04 Ocak 2025.
<https://sanalmuze.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/sanalmuze/tr/main+menu/emisyon+gruplari/kaime#>
- Yetiş Doğan, Esmâ Gül. *Osmanlı İç Borçlanma Sisteminin Modernleşmesi (1839-1881)*. İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021.
- Yurtseven, Yılmaz. *Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Vergi Adaleti*.

EKLER

EK 1: "ALTIN DÜYÛNAT MESELESİ" ADLI ESERİN KAPAK SAYFASI

آلتون دیونات مسلهسی

احمد رانجب

763

در سعادت

مطبعة عثمانیه

۱۳۳۸

EK 2: “ALTIN DÜYÛNAT MESELESİ” ADLI ESERİN LATİNİZE TAM METNİ

ALTIN DÜYÛNAT MESELESİ

*

Ahmed Ragıp

*

Dersaadet

Matbaa-i Osmaniyye

1338

Üstad-ı muhteremim, iftihar-ul ulema ve-l fazıla mukaddime-i mahkeme-i temyiz riyaset-i evvelasına ve fetvayı emanet-i aliyesine revnak-bahş adliye nazır-ı esbakı Ali Haydar Efendi hazretlerinden formaların takdimi üzerine aldığım iltifatnameyi meselemiz hakkındaki re’y ve mütalaa-yı fazılanelerini müsebbit olmak itibariyle ber-vechi-i zir derç ediyorum:

Azizim Ahmet Ragıp Bey

Altın olarak zimmette sabit olan düyunun evrak-ı nakdiyye ile tesviyesi ahkam-ı şer’iyye ve kanuniyye ve hak ve adle külliye mugayyir olduktan başka nâsın kablel harb muhtelif bankalara tevdi’ eylemiş olduğu servet-i cesimesinin heman bilkülliye mahvını mucib olacağı ecilden memleketimiz için yeni bir afet teşkil edeceği derkâr olmakla hak ve hakikatin izharı ile bu gibi bir felakete meydan verilmemesi emrinde şimdiye kadar sebk eden mesai-i hamiyet-mendanelerine zamimeten bu kere neşrine himmet buyurulan işbu eserde ahkam-ı hukukiye ve kanuniye ve kavaid-i iktisadiye nûkat-ı nazarından ifa kılınan tetkikat ile mesele kemaliyle teşrih ve tavzih edilerek mübhem bir cihet bırakılmamış olduğundan muvaffakiyet ve hizmet-i vakıalarından dolayı beyan-ı tebrikat eylerim oğlum.

15 Teşrin-i Sani Sene 1337

Adliye Nazır-ı Esbakı

Ali Haydar

SEBEB-İ NEŞR-İ KİTAB

(Altın-Evrak-ı Nakdiyye) meselesi ale'l-umum dayinlerle medyunları ve bilhassa harbdan mukaddemki zamana ait halkımızın mevduat-ı cesime-i zehbiyesini hala yedlerinde habs eden memleketimizdeki muhtelif bankaları şiddetle alakadar eylediği cihetle haiz olduğu ehemmiyet-i müstegani arz ve beyandır. Ve mukaddema altın almış olan medyunlar deynlerini evrak-ı nakdiyye ile tesviyeye muvaffak oldukları takdirde bugünkü piyasaya göre yalnız sekizde birini vermekle borçlarından -zahiren- halas olacaklarından bu meselenin lehlerine halledilmesi için ne mertebe cehd ve gayret edecekleri ve ne nisbette ibraz fedakarı eyleyecekleri derkardır. Hele işin içine bankalar dahi dahil olunca kesbedeceği nezaket suhuletle takdir olunur. Muhakkaktır ki Dersaadetteki muhtelif bankalardan yalnız ikisinin kablel harb vuku bulan mevduattan dolayı halkımıza la-akal üç milyon altın lira borcu vardır. İşbu üç milyon altın bugünkü piyasaya göre yirmi dört milyon raddesinde kağıt lira eder. Buna mukabil bankalar halka yalnız üç milyon kağıt lira vermekle borçlarından -bi-hasebi'z-zahir- kurtulacak olurlarsa kendileri için bundan büyük kar olmaz. Fakat yedi sekiz seneden beri güneğün esbab ve avamilin te'siriyle zaten mahvolma derecesine gelmiş olan biçare milletimiz ve zavallı memleketimiz içinde bundan feci zarar tasvir edilemez. Hele -hatıralarda kaldığı veche ile- umumi seferberliğin ilanını müteakiben yani ertesi günü moratoryum dahi ilan edilmesiyle halk bankalardaki mevduatını -ki bittabii kaffesi altın idi- almaktan kanun-u mahsusla menedilmiş ve binaenaleyh dışarı olacağı bu zarara bizzat hükümetçe sebebiyet verilmiş olduğu derpiş edilecek olursa zarar-ı mezkurun ehemmiyet ve fecaati nisbetinde fuzuli olduğu nümayan olur.

Meselenin ehemmiyet ve ciddiyetine ve mahkeme-i temyiz heyet-i umumiyesinin tefsir şeklinde müdellel kararına rağmen maalesef henüz mahkemece bu babda müttehid ve müstegar bir meslek tesis etmediği ve evrakı nakdiyye kanunlarının manay-ı hakikiyesi herkesçe layıkıyla anlaşılamadığı cihetle medyunlarla menfaattar ve müteneffiz vekilleri tarafından sarf edilen müsai cümlesinden olunarak muntazam fasılalarla evrak havadisinde görülen yalan yanlış leşriyyate birkaç defa mukabile olunarak tenvir-i efkara gayret edilmiş idi. Ancak bir müddetten beri hasran medyunlar lehinde yazılan makalat neşredilerek bunlara verilen cevaplar matbuat sütunlarında yer bulmaya başladı. Halbuki bu hususdaki münagaşat fenni ve ilmi bir mahiyeti haiz ve hak ve hakikatin ve hukuki nassın zarardan ve gayesine hadim olmak itibarıyla ale'l-umum ceraid-i yevmiyye tarafından tereddütsüz neşredilmek iktiza ederken hak ve hakikati müdafaa sadedinde mücerret kanuna ve ahkam-ı esasiye-i hukukiyyeye istinaden yazdığımız yazıları bazı gazetelerimiz derç etmekten imtina eylediler. Buna mukabil şayan şükrandır ki münafı mukaddese milleti hedef neşriyyat ve zayai mücahidat ittihaz eyleyen bazı erkan matbuatımız makalatımıza sütunlarını köşede bulundurmuşlarsa da bunların da hasen niyetleri diğer bazı manayı tesadüfle semere bahş olamadı. İşte bu sebeptendir ki gerek mehafil-i resmiyyede gerek mahkemeler nezdinde yapılan propagandalarla şayan hayret bir surette idare edilen kağıt tarafgirliğine karşı ref-i eylediğim sadaya hak muaddilete başka makus aramağa mecbur oldum.

Gerçi bu mesele hakkında üstad muhterem ve fazıl celil şeym, mukaddime mahkeme-i temyiz-i riyaset evvelasına ve fetva-i emanet aliyesine revak bahş olan adliye nazırı isbâğı

Ali Haydar Efendi hazretlerinin risale-i ceyyidelerinde verilen izahat...bu babdaki tereddütleri izale ile bir fikir ...usulüne meâ ziyadeti kafi ve ahkam-ı şer'iyye ve kanuniyye vukuf tamları ve müslim havas ve avam olan ...metanet ahlakîyeleri hasbiyle memleketimizde bu gibi meselede en ziyade sahip re'y ve salahiyet ad olunan bir zat kemalat bir varak te'lif kazandık sonra bu bahisde icale kalmak ve idamet bahs ve münakaşanın zaid olacağı şüpheden ...ise de bizatihi hukukîyesini -rahle i tedrislerinde tahsil bahtiyarlığına nail olmak itibariyle- zat üstadenelerine medyun olan abd aciz gibi bir telmiz pir ihlasının hesap işgal desters olduğu ve saik mutebire ile bazı müellefat mühimme-i ecnebiyyeye istişharen arzu eyleyeceği hulasa-i tetkikati meselenin daha ziyade tevazuna hizmet eylediği takdirde,

Hak ve hakikatin tezahürüne matuf olan gaye müşterikeye vusûl emrinde istihsal olunacak muvaffakiyet bilkülliye kendilerine raci' olacak kanaatiyle müsaade aleyhlerine iğtiraran işbu kitabın bittahriri inzar-ı ammeye vuduuna cürretyab oldum.

&- Altın -evrakı nakdiyye meselesi nedir ve ne muradla tahdis etmiştir?

Cümlece malumdur ki harb-i umumiyyeden mukaddem memleketimizde tedavül eden meskukat altınla ve gümüşten ve nikel ile bakırdan ibaret idi. Harb-i umumiyyeye iştirakimizi müteakip paraya görülen lüzum ve ihtiyaç şedidin def'i için (nakit) tedariki imkânı mevcut olmasına mebni hükümet (evrak-ı nakdiyye) ihraç eyledi. Ve bunların tedavül ve kabûlünü bir kanun-u mahsusa ile mecburi kıldı. Kanunun ibaresi şudur:

[İşbu evrak-ı nakdiyyenin memalik-i osmaniyenin her tarafında gerek devletle efrad arasında gerek beynel ferd-i umum-i te'diyyat ve sarfiyyat ve ahz ve itade nakdi gibi tedavül ve kabûlü mecburidir.]

Bu suretle o vakte kadar görmediğimiz yeni bir akçe meydan-ı tedavüle çıkarılmış oldu. Ve altın ve gümüş meskukat meydan-ı tedavülden raf'i edilmediği cihetle işbu yeni cins akçe ile birlikte onlar dahi tedavülde devam etti. Sulhun akdinden altı ay sonra bedellerinin altın olarak tesviyesi meşrut olmak hasbiyle -altı aylık- tabir olunan birinci tertip evrak-ı nakdiyyenin karşılığı kısmen nakit kısmen külçe halinde altın olarak duyun-u umumiyye idaresi namına Berlin'deki devlet bankasına tevdi edilmiş olmasından naşi işbu evrak-ı nakdiyye kıymetini muhafaza etmiş ve beyne'n nas -velev ihtiyarı olsun- altın mukabilinde kabul edilmekte bulunmuş oldu.

Birinci tertip (altı aylık) evrak-ı nakdiyyenin zuhurlarındaki şerh şudur:

[işbu evrak-ı nakdiyyenin (bedeli tamamen altın olarak) duyun-u umumiyye-i Osmaniye idaresine tevdi edilmiş olup salahın akdinden altı ay sonra istanbulda hîne ibrazında (altın olarak) hamiline (te'diyesi) müşaralihe teahhüd eyler.]

Fransızca metni şudur:

« La contrevaleur en or de ce bon étant intégralement remise à l'Administration de la Dette Publique Ottomane, celle-ci s'engage à le rembourser en or à Constantinople, à vue et au porteur, six mois après la conclusion de la paix. »

Ancak cerbin devamı ile ikinci tertip evrak-ı nakdiyyenin ihracına lüzum görüldükte bunun

karşılığı altın olarak tevdi' edilemediği gibi A, veli iden diğer beş tertip evrak-ı nakdiyye dahi karşılık hususunda aynı halde bırakıldı.

İkinci tertip evrak-ı nakdiyyenin zuhurlarındaki şerh şudur:

[İşbu evrak-ı nakdiyyenin karşılığı duyun-u umumiyye-i Osmaniye idaresine tevdi' edilmiş olup salahın akdinden bir sene sonra İstanbul'da hîne ibrazında (Osmanlı lirası olarak) mezkûr karşılığının hamiline te'diyesine tahsisini) idare müşaralihe teahhüt eder.]

Fransızca metni şudur:

La couverture de ce billet a été remise à l'Administration de la Dette Publique Ottomane, qui s'engage à l'appliquer au remboursement, en livres turques, à vue et au porteur, à Constantinople, une année après la conclusion de la paix.»

Marazzikir birinci ve ikinci tertip evrak-ı nakdiyyenin zuhurlarındaki ibareler bilmukayese tetkik edilecek olursa beyinlerindeki fark derhal tezahür eder. Görülüyor ki birincisinde (bedeli tamamen altı olarak) kaydı mevcut olduğu halde ikincisinde buna mukabil yalnız (karşılığı) denilerek karşılığının nev'i tasrih edilmemiştir. Fransızca metinlerde ise birincisinde (*la contrevaleur en or*) denildiği halde ikincisinde yalnızca (*la contrevaleur*) diye umumi ve mübhem bir tabir istiğmal olunmuştur.

Kezalik duyun-u umumiyyenin teahhüdü bahsinde birincisinde (altın olarak te'diyesini teahhüt eyler) denilmiş olduğu halde ikincisinde (te'diyesine mezkûr karşılığın tahsisi teahhüt eyler) denilmiştir ve Fransızca metinlerinde birincisinde (*a le rembourser en or*) denilmiş olduğu halde ikincisinde (*a l'appliquer au remboursement*) denilmiştir.

Birinci tertip evrak-ı nakdiyyenin karşılığı altın olduğunda şüphe olmadığı gibi zuhurlarındaki ibare dahi sarahaten bunu ifade etmektedir. Diğer tertiplere gelince bunların karşılığı Almanya maliye nazırının bir imzasından yani bir nev'i kefaletten ibarettir. Halbuki bu bahiste (karşılık) kelimesi örfen meskuk veya külçe halinde altına masruf olduğuna göre bu tabirin istiğmal edilmesiyle halk adeta iğfal edilmiş oldu. Ve bu tertipler hakikatte karşılıksız çıkarıldı zira kefalet başka karşılık başkadır.

Malumdur ki evrak-ı nakdiyyenin muhafaza-i kıymeti ve itibarını temin eden şey, ya karşılığı olan haiz kıymet maddiyattır yahut ait olduğu devletin itibar maliyesidir. Her ne kadar birinci tertipten sonra çıkarılan diğer altı tertip evrak-ı nakdiyyemizin bilahare altın olarak tesviye bedelleri bir takım gabevvat ve şurut ile Almanya hükümetince mukavelat-ı mahsusa ile teahhüt edilmiş ise de harb-i umumiyyenin her türlü hesap ve tahminin haricinde temadiyesi bidayeten pek metin görünen Alman hükümetinin itibarını halleder etmekle ona merbut olan evrak-ı nakdiyyemizin kıymet ve itibarında yevmen feyevmin tedniye ve halkın emniyeti tedricen tenagusa başladı. Bunun netice-i tabiisi olarak mukaddime bir adet yüzlük evrak-ı nakdiyye ile tereddütsüz mübadele edilen bir Osmanlı altın bir evrak-ı nakdiyye mukabilinde artık verilmez oldu. Bidayet emride altınla evrak-ı nakdiyye beynindeki fark cüz'i olmak hasebiyle altın yerine kağıt almağa bir müddet daha bila ihtiyar muvaffakat gösterenler bulundu ise de teakip şuhur ve senin ile fark tesat edince halk altınını evrak-ı nakdiyye mukabilinde vermekten külliye imtina eyledi ve mukaddime altın akçe ikraz etmiş olmalarından naşı altın talep etmek hak kanuniyyesini

haiz olan dainler dahi bittabi matluplarını evrak-ı nakdiyye olarak kabulden istinkaf istihsal hak için mahkemeye müracaat ettiler.

İşte altın duyunatın evrak-ı nakdiyye ile tesviyesi caiz olup olmayacağı meselesi bu suretle vücut buldu.

& Meselenin kanun-i nokta-i nazarından haline teşebbüsten ol (evrak-ı nakdiyye) nedir ve mahiyeti neden ibarettir, burasını tetkik edelim:

Memleketimizde evrak-ı nakdiyye ilk defa olarak harb-i umumiyye münasebetiyle ihdas edilmiş olmakla umuru maliye ile suret-i mahsusada iştiğal etmenlerin bunların evsaf ve mahiyeti hakkında malumatdar olmayacakları tabiidir. Bu suretle Avrupa müelliflerinden iktibasın bu babda bazı malumat muhtasara içdasını faydadan ğayr-ı hali gördüm.

Üstaze-i iktisat evrak-ı nakdiyyeyi şöyle tarif ediyorlar:

Une petite feuille de papier à laquelle les gouvernements donnent conventionnellement une valeur d'argent monnayé, et dont ils décrètent le cours forcé.

Tercümesi:

(Evrak-ı nakdiyye, devletlerce üzerine meskukat-ı madeniyyenin haiz oldukları kıymetler vudu' olunarak Cours Force tabi tutulan birer ufak kağıttır.)

Şu tağrikten anlaşıldığına göre evrak-ı nakdiyye, cins kağıttır, kıymetçe meskukat-ı madeniyyeye müsavidir ve Cours Force ye tabidir.

& Cours Force ne demektir;

Leroy Beaulieu Cours Force'yi şöyle tarif ediyor:

«Le cours forcé consiste à rendre obligatoire l'acceptation des billets de banque ou d'Etat pour leur valeur nominale.

Tercümesi:

(Cours Force, evrak-ı nakdiyyeyi kıymet mevzularıyla mecburi kabul kılmaktan ibarettir)

Kezalik müellif -kişi ismi- Diyor ki:

Il y a deux manières pour un Etat de pratiquer le cours forcé: l'une consiste à émettre directement, dans le public, des billets d'Etat non remboursables et devant, d'après la loi, être reçus en paiement dans les transactions pour leur valeur nominale; l'autre qui consiste à recourir à l'intermédiaire d'une banque... etc.

Tercümesi:

(Devlet Cours Force yi iki suretle mevki' tatbiki vudu' ederler: ya evrak-ı nakdiyyeyi bizzat ve doğrudan meydan-ı tedavüle ihraç ederek kıymet mevzularıyla ahz ve kabullerini bir kanun ile mecburi kılarlar yahut bir bankayı tevsid ederek...ilh.

İşbu tarifât ve izahattan müsteban olduğu veçhile evrak-ı nakdiyyeye mütealluk olarak nassın üzerine tertip eden mecburiyet iki noktayı inhisar ediyor: (1) mecburiyet-i tedavül (2) kıymet mevzularıyla mecburiyet-i kabul. Binaenaleyh (altın yerine kabul edilmek) vesaire gibi üçüncü bir mecburiyet mevcut ve mutesavvur değildir.

& Evrak-ı nakdiyyenin mahiyeti bu suretle sabit olduktan sonra gelelim asıl meselemize:

Altın duyumatın evrak-ı nakdiyyeyle tesviyesi caiz midir, değil midir?

Meselenin kanun-i nokta-i nazarından tetkikini ibtidar etmeden evvel şurasını arz etmek isterim ki altın akçe ikraz etmiş olan dainlerin altın talebine mütealluk davaları hak davasıdır çünkü ne vermiş iseler onu istiyorlar. Altın almış oldukları halde yerine kağıt vermek isteyenlerin bu hareketi ise şüphesiz hak ve hakikate muhaliftir. Zira medyun aldığı vermekle mükellef iken onun gayr-ı bir şey vermek istiyor. Bu o kadar basit bir kaide-i esasiye tabiidir ki bunu idrak için kanun ve nizam aramağa hacet yoktur: akıl ve mantık kifayet eder. Farz-ı muhal olarak bir kanun-u mahsusa bu kaideye muğayyır bir muameleyi tecviz etmiş olsa bile borcunu tanıyan, hukuk-u ibadedden havf ve ihtiraz eden erbab vicdan, borçlarını aldıkları gibi vermekten tereddüt etmezler. Zira akıl ve mantığın delaleti ile bilirler ki iki satırlık bir kanun yaymakla hakaik-i eşya tebdil edilemez. Mesela bir kağıt parçasına altın demekle altın yapılmış olmaz. Cinsi tebdil edilmez. Bu kudret şimdiye kadar maalesef hiçbir hükümete müyessser olmamış ve hiçbir kimse bir ana değin böyle bir muaccize gösterememiştir. Böyle olunca tabiidir ki bizim hükümetimizde evrak-ı nakdiyye kanunlarını yapmakla bu gibi bir muhali mümkün kılmak fikrinde bulunmamıştır.

& Meseleyi etraflıyla teşrih edebilmek için evvela sırf hak ve muaddilet ve vicdan, saniyen ahkam-ı şer'iyye, salisen kanun nokta-ı nazardan tetkik edelim:

1- Hak ve muaddilet ve vicdan

Her türlü alaik ve ravabıt şer'iyye-i kanuniyyeden bir lahza tecritle yalnız hak muaddilet ve vicdan nokta-ı nazardan düşünülecek olursa mukaddime altın vermiş olan adam altın istemekte haklıdır. Kezalik altın almış olan medyun aynen altın vermekle vicdanen mükelleftir. Aldığını vermek istemeyenlerin bu hareketi mukteziyât hak ve muaddilet ve vicdan ile elbette kabul te'lif olamaz. Nitekim hakkı tanıyan nice erbab insafa tesadüf edilmiştir ki kablel harb-i zimmetlerine altın olarak tertip eden borçlarını kendiliklerinden tereddütsüz altınla tesviye etmişler ve bu babda itirazı veya dainlerini mahkemeye sevk etmeyi hatırlarına bile getirmemişlerdir.

Fen iktisatça sabittir ki ale'l-umum meskukat -madrub olsun, matbu olsun- beynennas mütearif ve metedavil birer vasıta mubaleden ibarettir. Ve kıymet ve ehemmiyetleri haiz oldukları kuvve-i iştiraiye ile tayin eder. İmdi hak muaddilet nokta-ı nazardan düşünüldükte te'diye-i din için verilen meskukat veya kavaim-ü nakdiyyenin, evvelce tedyin edilen nev'i akçeye kuvve-i iştiraiyyece muadil olamsı iktiza eder. Ve madem ki bugün altının kuvve-i iştiraiyyesi, evrak-ı nakdiyyenin kuvve-i iştiraiyyesine tesbitle sekiz kat fazladır, mukaddime zimmet-i medyuna altın olarak tertip eden borcun evrak-ı nakdiyye ile tediyesine cevaz vermek sarih bir haksızlığı iltizam etmek demektir. Medyun elini vicdanına koyarak bir lahza düşünse ve dese ki (ben bu adamdan şu kadar altın aldım ve bununla kendime şu nisbette bir menfaat temin ettim mesela bir altın mukabilinde yüz

tane ekmek alarak çoluk çocuğuma infak ettim halbuki benim kendisine vermek istediğim evrak-ı nakdiyyenin bir adedine mukabil o yalnız sekiz tane ekmek alabilecek. Bunda büyük bir haksızlık vardır.) elbette vicdanı bunu kabul etmez. Yahut farz etsek ki medyun mukaddime istikraz eylediği mesela bin altını sarf etmedi de kasasında sakladı. Bugün borcunu vermek lazım geldikte mezkûr bin altından yüzyirmi tanesini evrak-ı nakdiyyeye bittahvil tutar olan bin adet olan evrak-ı nakdiyyeyi borcuna mukabil dainene verip mutbakı 880 altını dercib etmek istese elbette vicdanı buna isyan eder.

2- Şeriat

Ahkam-ı münifesi meyanında hak ve adalet bahsi bir mevki mümtaz işgal eden şeriat-ı şaramız iktizasınca duyun emsaliyle kaza olduğu (duyun takza biemsaliha) cihetle mukaddime altın almış olan medyun yine altınla edayı deynetmek mecburiyetindedir. Dainin rızası olmadıkça -hatta ecved ve alası dahi olsa- halef cinsi ile te'diye edemez. Mesela on altın deyni olan bir kimse buna kıymetçe müsavi olan elli mecdiyyeyi veremez. Kezalik elli mecdiye borcu olan kimse buna mukabil on altın veremez. Şu hâlde altın deyn mukabilinde cinsen mütehalif olan yani misli olmayan evrak-ı nakdiyye dahi verilemez.

İşbu ahkam-ı şer'iyyeden muktebes olan mecelle-i celilemizin ahkamı da bu merkezdedir.

3- Kanun

Altın duyunatın altınla te'diyesi lazım-ı hak ve adalet ve muktezayı ahkam-ı şeriat ettiği müttetekun aleyhtir. Muceb tereddüt ve ihtilaf olan cihet, evrak-ı nakdiyye kanunlarının ikinci maddesidir. Acaba bu maddenin hükmü ahkam-ı umumiyyemizi tağyir ediyor mu? - kat'iyyen etmiyor. Fil-hakika bu maddede:

(İşbu evrak-ı nakdiyyenin bilumum te'diyat ve sarfiyyat ve ahz igtada nakti gibi tedavül ve kabulü mecburdur.) deniliyor.

Bu ibareden anlaşılıyor ki devletçe hasıl olan ihtiyaç üzerine hükümet (nakit) tedarikinden aciz kalınca (evrak-ı nakdiyye) ihraç etmiş. Ve bu kanunla demek istiyor ki (işte

Mevku' tedavüle çıkardığımız işbu kağıt paralar meskukat-ı madeniyye gibi alınıp verilecektir. Her yerde geçecektir ve kimse bunları almam diyemeyecektir.)

İşte bu ibarenin manası ve maksadı kanun bundan ibarettir. Bu suretle hükümet o vakte kadar mütedavil olan altın, gümüş, nikel ve bakır misilli muhtelif-i cinsi paralara ilaveten yeni bir cins para daha (kağıt para) çıkarmış oluyor. İmdi evrak-ı nakdiyye bila mâni tedavül etmekle ve üzerlerinde muharrer kıymetleriyle kabul edilmekle maksadı kanun tamamıyla hasıl oluyor. Vaz'ı kanunun bundan fazla bir şey talebine hakkı yoktur. Zira gaye, kıymet mevzularıyla bunların tedavül ve kabulünü temin etmekten ibarettir. Bu gaye temin edilince altın -evrak-ı nakdiyye meselesi kendiliğinden hal edilmiş olur, hatta tehdüs bile etmez. Zira dain altın akçe matlubu yerine evrak-ı nakdiyye almakta tereddüt etmez. Çünkü sarrafa gidince almış olduğu evrak-ı nakdiyyeyi bila fark altına tahvil imkânı mevcuttur. Ancak muhafaza-i kıymet kadıyesi öyle emr ile, irade ile veya kanun ile husul bulacak emirden değildir. Bunun için çıkarılan evrak-ı nakdiyyenin miktarı devletin kudret-i maliyesiyle mütevazın ve ihracat-ı memleket ile ithalatın yekdiğekrine muadil olması şarttır. Bu şart tahakkuk etmedikçe yüzlerce kanun yapılsa ve iradeler asdar edilse hiçbir tesiri olamaz.

& Altın -evrak-ı nakdiyye meselesinin tahdisine badi olan ihtilaf, evrak-ı nakdiyyenin kaide-i esasiyemize muhalif olarak- altın deyn mukabilinde ahz ve kabulü lazım gelip gelmeyeceği noktasına matuftur. Kanunda kaide-i esasiyemizi ta'dil ve tağyir edecek bir kayıt mevcut olmadığından kaide-i umumiyyemiz kemakane baki ve caridir.

& Kağıt para ile altın duyunun tesviye olunabileceği dainde bulunan zevat, kanunun evrak-ı nakdiyyeyi altının misli ad eylediği iddiasında bulunuyorlar. Ve hakikatte evrak-ı nakdiyye altının misli olmamakla beraber kanunen mislidir diyorlar. Maalesef zevat-ı mûmâ-ileyhimin bu re'ylerini teyid edecek kanunda bir tek kelimeye bile tesadûf edilmiyor. Tetkikinden müsteban olacağı üzere, kanun yalnız ihraç edilmiş yeni bir cins paranın ecnas-ı saireden olan meskukat-ı madeniyye gibi ve onlarla aynı zamanda bile müşkilat tedavül ve kabulü maddesini derpiş ederek bundan büsbütün başka bir mesele olan duyunun suret tesviyesini asla hatırına getirmemiştir. Binaenaleyh tesviye-i duyun maddesi kaide-i umumiyyemize tabi kalmıştır.

Bu zevat en ziyade ibare-i kanunda ki [bilumum tediyyatta] tabirine istinad ediyorlar. Tasvir olunur mu ki bir hükümet meydan-ı tedavüle yeni bir cins akçe ihraç etsin de bu yeni cins akçe yalnız bir kısım tediyyatta muteberdir, diğer kısım tediyyatta muteber değildir desin? Bittabi ecnası saire gibi ale'l-umum tediyyatta muteber olduğunu ilan edecektir. Hem de bu ibarenin evrak-ı nakdiyyenin cins ve mahiyetini tebdil etmez ve edemez. Şu hâlde [bilumum tediyyatta kabulü mecburdur.] demek bedihidir ki [evrak-ı nakdiyye ile ifası caiz olan bilumum te'diyanda] manasınadır. Yoksa hiçbir vakit [altın deyn mukabilinde kabulü mecburidir.] manasına hamel olunamaz. Nitekim altın ve gümüş meskukatın dahi bilumum te'diyanda kabulü mecburi olduğu halde bu mecburiyet, dainin rızası olmadıkça birinin yerine diğerinin verilebilmesini istilzam etmez. Eğer iddia olduğu vech ile meskukatın bil umum te'diyanda kabulü mecburiyeti, edayı deyn bahsinde birinin yerine diğerinin verilmesini icab ettirmiş olsaydı altın yerine gümüş ve gümüş yerine altın vermek mümkün olurdu. Kezalik Haydar Efendi hazretlerinin maruzzikr risale-i meşhurelerinin altıncı sahifesinde gösterdiği vech ile eğer (bilumum te'diyat) tabirinden muttalik surette her nev'i duyunun evrak-ı nakdiyye ile te'diye olunabileceği manası istidlal olunabilseydi, çünkü duyunun bir kısmı hunta ve şeir gibi misliyat olabileceğinden mesela elli kile buğday ve ya arpa borcu olan bir kimsenin deynini evrak-ı nakdiyye ile tesviyeye muktedir olunabileceğine kani olmak lazım gelirdi ki bunun sekamet ve butlanı zahirdir. Kezalik bir kimsenin elinden yüz altınını gasb eden bir adamın bağdel istihlak zımnen te'diyesine mecbur olduğu şeyin yine yüz altın olmak lazım gerekirken yalnız yüz evrak-ı nakdiyye iğtasıyla borcunu tesviye edebileceği kabul edilse bu adamın derhal sarrafa koşarak sekizyüz evrak-ı nakdiyye mukabilinde tebdil eylediği yüz altın yerine yalnız evrak-ı nakdiyye verip müttebakı yedi yüz evrak-ı nakdiyyeyi dercib etmesine cevaz verilmiş olurdu ki akıl ve mantık muhalefeti aşıkardır.

Bir de [bilumum te'diyatta kabulü mecburidir] tabiri -bazı muhakimin zan ettikleri gibi- mutlak değildir, (nakit gibi) kaydı ile mukayyettir. Yani kanun evrak-ı nakdiyyeyi emr-i tedavül ve kabulde nukuta şebbiye ad ediyor. Ve diyor ki [bilumum te'diyat ve sarfiyyat ve ahz ve i'tade (nakit) tabir olunan altın ve gümüş meskukat nasıl tedavül ediyor ve ne suretle kabul ediliyorsa (evrak-ı nakdiyye) denilen kağıt paranın da onlar gibi tedavül ve kabulü mecburidir.] ve madem ki te'diye duyun bahsinde altın yerine gümüş ve ya gümüş

yerine altın verilememektedir. Kezalik emr-i tedavül ve kabulde onlara şebih ad edilen evrak-ı nakdiyye dahi altın yerine verilemez.

& Bazı zevat diyorlar ki kanundaki (gibi) kelimesi Arapçada mustağmel (misil) kelimesinin mukabilidir. Binaenaleyh evrak-ı nakdiyye kanunen altının misli ad olunmuştur. Bu mütalaa varid değildir. Zira kanun Türkçe yazılmıştır Türkçe de ise (gibi) kelimesi edat-ı teşbihtir. Müşabehet ifade eder, mümasilet ifade etmez.

Meselin manayı istilahiyyesi cinsen ve vasfen yekdiğekrinin aynı olan şeylerdir. Ve mecellenin 145. Maddesine göre (misli, çarşı ve pazarda mutedibe yani bahanın istilafını mucep bir tefavütsüz misli bulunan şeydir). Şu hâlde:

1- bir yüzlük madeni altın diğer bir yüzlük madeni altının mislidir.

2- bir adet sim mecidiye diğer bir adet sim mecidiyenin mislidir.

3- bir yüzlük evrak-ı nakdiyye aynı tertipten diğer yüzlük evrak-ı nakdiyyenin mislidir.

Binaenaleyh bir yüzlük altın aynı kıymette gümüş meskukatın mislen beş mecidiyenin misli ad olunamayacağı gibi bir yüzlük evrak-ı nakdiyyenin de misli sayılamaz. Zira beynlerinde cinsen ve vasfen ihtilaf vardır.

Eğer vadı' kanunun maksudu evrak-ı nakdiyyeyi altının misli ad etmek ve yahut altının yerine ikame etmek olsaydı kanunun ibaresini ona göre yazmakta müşkilat çekmezdi. Mesela (işbu evrak-ı nakdiyyenin nakit gibi tedavülü ve nakit yerine kabulü mecburidir.) tarzında yazardı fakat böyle bir kanun hak ve muaddiline ve ahkam-ı esasiyye-i şer'iyyeye muğayır düşeceğinden ve tanzim kavânine ve nizamat hususunda ahkam-ı esasiyye-i şer'iyyeye (riayet kanun-i esasi ile müeyyid bir

Vecibe mümtena muhalife eydiğinden hükümet bu yolda hareketi hatırına bile getirmemiştir ve evrak-ı nakdiyye kanununun hıyne tanziminde duyun-u mutekaddimenin suret te'diyesini te'mil mecburiyetini has etmemiştir.

Eğer bilfarz ve taktir (gibi) kelimesinden dolayı kanunun ibaresi müphem ve müşabihet veya mümasilet ifade eylediği itibariyle iki cihette mahmul olsa bile mahkemelerce tefsir ve tatbikinde hangisi hak ve hakikate ve ahkam-ı esasiyemize tatbik ederse onu tercih etmek mukteza-ı muaddilettir. (El-adlû esasü'l-mülk) düsturunun mahal tealluku adliye nezaratının müdhali ise, mahal tatbiki hakemin tak vicdanı olmalıdır.

& Bazı kimseler diyorlar ki kanunun ibaresi her ne şekilde olursa olsun vaz'ı kanunun maksadı evrak-ı nakdiyyeyi altın yerine ikame etmektir.

Vaz'ı kanuna böyle muhayyel bir maksat isnadı ayn bühtandır. Zira buna delalet edecek bir imare mevcut olmadıktan başka bilakis hılafını te'yit ve isbat edecek elde müteaddit delaili maddeye vardır. Bunlardan bir cinsi tevhid meskukat kanununun yedinci maddesidir. Bu kanun, evrak-ı nakdiyye kanunundan müahhar olduğu halde duyun mutekaddimenin zimmete tealluku tarihindeki vafına riayet olunacağı ve hangi nev'i akçe ile zimmete tertip etmiş ise engele ifa kalınacağını sarahaten zikrediyor. İbare-i kanun şudur:

(Bu kanunun mer'iyetinden evvel zimmette sabit olan duyun, akçenin nev'i veya kıymeti tayin ve tasrih olunmayarak kuruş üzerine tertip etmiş ise zimmete tealluku tarihindeki akçe raici ile ifa olunur)

İşte vaz'ı kanun tesviye-i duyun bahsinde gözedilecek ve esas ittihaz olunacak şey, deynin zimmete tealluku tarihindeki vasfı olduğunu bu ibare ile tasdik ediyor ki kaide-i umumiyemize tamamıyla mutabuktur. Altın ile mecidiyenin muhtelif mahallerdeki muhtelif raiclerini tevhid ederek memalik-i osmaniye'nin her yerinde liranın yüz ve mecidiyenin yirmi kuruşa tedavül ve kabul edilmesi gibi o derece ehemmiyeti haiz olmayan bir hususta bile deynin zimmet-i medyuna tealliki tarihindeki vasfını te'diye duyun bahsinde esas ittihaz etmiş olan bir hükümetin elbette evrak-ı nakdiyyenin neşrinden mukaddimeği tarihlerde zimmete altın olarak tertip eden duyunun evrak-ı nakdiyye ile tesviyesi gibi ahkam-ı esasiyyeye ve kavaid-i adli ve hakka muğayır bir fikirde bulunmamış olacağı bununla sabittir. Nitekim aynı maddenin fıkra-ı müteakibesinde:

(Nev'i veya kıymeti tayin edilmiş olduğu taktirde onunla ifa olunur)

Denilerek zimmette sabit olan duyun, altın veya gümüş yahut evrak-ı nakdiyye deyu nev'i tayin edilmiş ise o nev'i akçe ile tesviye olunacağı sarahaten gösteriliyor.

İkincisi, hükümetin bizzat Tevarih-i muhtelifede piyasada evrak-ı nakdiyye mukabilinde resmen altın satmış ve hasıl olan farkı defatir resmiyyesine derç olmuş olması maddesidir ki altınla evrak-ı nakdiyye beyninde fark olduğunu bu suretle hükümet resmen ve fiilen tasdik etmiştir. Maliye müfettişlerinden Nazım Beyin Vakit gazetesinin 6 Mart sene 1337 tarihli nüshasından müstahreç tezkirnamesi isbat müddaya delil olmak üzere ber vech-i atı aynen derç olunmuştur.

(Dün maliye müfettişi Nazım Beyden aldığımız varakayı aşağıya derç ediyoruz, bu hususdaki tahkikatimizi yarın yazacağız:

-Ceride-i Feridelerinin 4 Mart sene 1337 tarihli nüshasında altın tebdilinde suistimal vukua getirildiği münderiç bulunduğunu kemal te'sirle okudum. Geçen ıydu fitr maaşının

-ancak tahsisat fevkaladesini te'diye edebilmek için mecmua yetmiş bin liradan ibaret

-olan altınların mübayaası makam nezaretçe-isimlerini tasrihe me'zun olmadığım-iken

-resmi bankaya sırasıyla teklif edilmiş ise de bazı esbab-ı siyasiyyeye mebni teklif vakı'

-her ikisince red olunması üzerine emsali gibi bu altınların da haciz edilmesidir ihtiraza

-muharrem surette bazı müessesata ve bankerlere bilmüraca istihsal olan Londra piyasasında

-hazine için daha ziyade istifadeli bulunan azami bir fiyatla tahriri mezuniyet resmiyye

-mucebince satılmıştır. Altınların hıyne teslimindeki piyasa fiyatları ihbar olunan fiyattan

-daha düşkün olmadığı gibi bedel bey'i de bilakis yazılan fiyattan fazladır. Meselede hiç

-bir suiistimal vukua gelmemiş ve filhal daha ziyade tahsilat iğtasına imkân görülememiş

-olduğunun arzı ile teyit ihtiram eylerim.

Üçüncüsü, hükümetin bir muamele-i resmiyye ve mutantanasıdır ki o da istikraz dahili muamelesidir. Hükümet, istikraz dahili faizlerinin altın olarak tesviyesini resmen teahhüt ve bu teahhüdünü fiilen ifa etmekle evrak-ı nakdiyyenin (altın yerine) ikame edilmediğini ve beynlerinde külli fark olduğunu müvacehe-i alemde isbat eylemiştir.

İşte vadı' kanuna böyle mevhum ve muhayyel bir maksat atıf ve isnad edenlerin bu mütalaası sırf bühtan olduğu bu suretle de tezahür etmektedir.

& Bazı kimseler zan ediyorlarki altın ve gümüş meskukat meydan-ı tedavülden kaldırılmış ve yerlerine evrak-ı nakdiyye ikame edilmiş ve bu suretle altınla gümüş birer ziynet, birer meta hükmünde kalmış bu sebeple artık altın te'diyat mevzu bahs olamazmış.

Bu da ındi bir fikirdir. Altınla gümüş meskukatın meydan-ı tedavülden raf'edildiğine dair bir kanun tahattur edilemediği gibi nas altın veya gümüş para ile ahz ve ığtadan men-i edilmemiştir. Nitekim Anadolu'nun birçok şehir ve kasabalarında, bilhassa zehire alışverişlerinde, ekseriya altın ve gümüş para ile muamele yapıldığı erbab-ı ticaretce malum bir hakikattir. Bugün Pazar dâd-ü sitedde altın ve gümüş meskukatın meşhut olması ilm-i iktisattaki (Gresham) kanun marufatının te'sir tabiisidir.

(La mauvaise monnaie chasse la bonne.)

& Bazı zevat diyorlar ki (evrak-ı nakdiyye bidayet ihdasında altınla başa baş tedavül ediyordu ve dainler matluplarını evrak-ı nakdiyye ile kabule tereddüt göstermiyorlardı, elyevm kabul etmemeleri piyasanın tehalifinden neşet etmektedir, bu ise doğru bir şey değildir, zira piyasanın tehalifi kanunen evrak-ı nakdiyyenin kemakane yüz kuruşa tedavül etmesine mâni değildir.

Evrak-ı nakdiyyenin bazen altın mukabilinde bilafark olunup ve birlemesi altın mukabili olduğu manasını tazmin etmez. Bu ihtiyari bir muameledir ve devletin itibar maliyesine tealluk eder. Halk her ne zaman bilirse ki evrak-ı nakdiyyeyi dilediği vakit altınla bilafark mübadele imkânı mevcuttur, o vakit onları altın yerine kabulde tereddüt etmez. Belki tercih bile eder. Zira hafifliği cihetiyle suhuleti vardır. Fakat her ne zaman tebdilde düçar müşkilat olacağını has ederse kabul etmez. Dediğim gibi bu, devletin itibar-ı maliyesi ile alakadar bir keyfiyettir. Yoksa hakikatte evrak-ı nakdiyyenin mahiyet kanuniyesi her zaman müsavidir. Ve madem ki evrak-ı nakdiyye altının misli değildir, kıymetçe ister müsavi olsun ister olmasın, dainin rızası olmadıkça altın yerine kabul mecburiyeti metsur olamaz.

& Bir de şurası nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır ki işbu altınla evrak-ı nakdiyye meselesindeki ihtilaf, akçenin cinsine tealluk eder, kıymetine tealluk etmez. Ve altın talep eden dain altın liranın da kıymeti resmen yüz kuruş, kağıt liranında kıymeti resmen yüz kuruş olduğunu inkar etmiyor. Ve borsada ve sarraflar nezdinde her iki cins akçe beyninde gözetilen fark fiyatı nazar-ı itibara almıyor. Yalnız biri kağıt lira diğeri altın liradır diyerek cinslerini tefrik ediyor. Ve medyuna vermiş olduğu akçenin cinsi talep ediyor. Ve (madem ki duyun emsaliyle kaza olunur, benim medyuna verdiğim altının misli ancak altındır, altın isterim) diyor. Evrak-ı nakdiyyenin kıymeti bugünkü piyasada olduğu gibi altının sekizde biri nisbetinde olmayıp da altınla müsavi olsa bile zimmetine altın olarak tertip eden deynini medyuna evrak-ı nakdiyye ile te'diye etmek salahiyeti haiz değildir. Zira:

Kıymetçe müsavat cinsiyyette mümaseleti icap etmez.

& Kanunen evrak-ı nakdiyye ile altın beyninde müsavat tesis edilmiş olmasından istidlalen kanunun evrak-ı nakdiyyeni altının misli ad eylediği bulunduğu mütalaanın adem-i isabeti dahi bu suretle tezahür etmektedir. Bu adem-i isabeti teyit edecek diğer bir delil daha vardır ki o da kanunen beş adet sim mecidiye dahi kıymetçe bir altına müsavi tutmadığı halde bir altın deyn mukabilinde iğtası caiz olmaması maddesidir. Eğer muhtelif-ül cins iki akçenin kıymetçe yekdiğerine müsavi tutulmuş olması beynlerinde mümaseleti icab ettirmiş olsaydı bir altın deyn yerine beş mecidiye iğtasına cevaz verilmek iktiza ederdi. Halbuki yukarıda izah ettiğimiz vech ile dainin rızası olmadıkça buna imkân yoktur.

& Evrak-ı nakdiyye kanunlarının elfaz ve meaniyesini teşrihen arz edilen ve evrak-ı nakdiyyenin altın yerine kaim olmadığını isbat etmekte olan izahat salifeden kat'ı nazar, davamızın sübutüne medar olacak yedimizde diğer bir delilimiz daha mevcuttur ki o da dünyanın her tarafında cari kaide mucibince kavânîn ve nizamâtın ma kabline şamil olmadığı kadıyesidir. Bu kaide umumiyeyi te'yiden bizde dahi ayrıca bir kanun yapılmış ve bu kanunda [hiçbir nizam ve kanunun hükmü ma kabline şamil olamaz] denilmiştir. (Düsturun cild-i salisinin 417'nci sahifesinde münderiç 2 cemaziyel ahir 1339 tarihli kanunun beşinci maddesine bakınız!)

İşte kaide-i umumiyemizin hükmü bu merkezde olduğu gibi evrak-ı nakdiyye kanunlarında dahi (bu kanun tarih neşrinden muteberdir.) diye muharrer bulunmasına nazaran farz-ı muhal olarak evrak-ı nakdiyyenin altın yerine verebileceği esas kabul edilse bile evrak-ı nakdiyye kanunlarının neşrinden mukaddem zimmetle sabit olan altın duyunun bu kanunların hükmünden hariç olarak yine altın akçe ile tesviyesi lazım geleceği bedihiyat umurdandır.

Kezalik Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye Kanununun 234'ncü maddesinde (bir madde hakkında verilmiş olan iğlam o maddenin hîn-i vukuunda düstûr'l-amel olan kanuna muhalif olmadıkça naks olunmaz.) diye musarrah olmasına ve müdayenin de (madde) deynin zimmet medyun tertibi mucip olan muamele-i farz istikraz ettiğine binaen kable'l-harbi zimmet medyuna tertip eden duyunun suret tesviyesi hususunda evrak-ı nakdiyye kanunlarının medar-ı istinad ve hüküm olamayacağı azade kayıt iştibahidir.

& Tetkikat-ı maruzadan müsteban olacağı vech ile altın olarak zimmette sabit olan bir deynin evrak-ı nakdiyye ile tesviyesi ne hakkan ne vicdanen ne şer'an ne de kanunen caiz değildir.

BANKNOTLAR

& Bazı mehakim banknotları evrak-ı nakdiyyeye mukayese addediyor. Ve eğer dain vaktiyle ikraz eylediği mislen beşyüz altını nakten vermeyip de banknot olarak vermiş ise yine banknot olarak te'diyesine hüküm ediyorlar. Bu ise hatadır. Zira banknotlar evrak-ı nakdiyyeye mukayese olamaz. Evrak-ı nakdiyye, aynıyle meskukat-ı madeniyye gibi tabii ve ihracı münhasıran devlete ait bir nev'i meskükattır. Devletin gayrı hiçbir kimsenin evrak-ı nakdiyye tabii ve ihracına hak ve salahiyeti yoktur. Kezalik evrak-ı nakdiyyenin tedavül ve kabulü mecburidir. Kimse bunları kabul etmem diyemez. Halbuki banknotlar, meskukattan mağdut olmadıkları gibi mecburiyet-i tedavüle ve kabuliyesi de yoktur. Halkın bankaya emniyeti var ise banknotlarını kabul eder yok ise etmez. Ve kabul ettikten

sonra dilediği anda bedelinin nakten te'diyesini talebe salahiyyeti vardır. Hulasa, banknotlar, mücerret kendi itibarlarına istinaden bankalar tarafından piyasaya çıkarılan ve çek, poliçe ve bono kabilinden olan birer suretten ibarettir.

Lerauy Beaulieu banka kaimelerini şöyle tarif ediyor:

«Une promesse faite par une banque de payer une somme déterminée au porteur et à vue.»

Tercümesi:

İbrazında banka tarafından hamiline te'diyesi meşrut meblağ maini havi bir senettir.

Diğer Fransız müellifleri de evrak-ı nakdiyye ile banknotları mukayese ederek şu yolda basit mütalaa ediyorlar:

«Il ne faut pas confondre le papier-monnaie et les billets de banque . Le papier-monnaie est une création du Pouvoir Public pour se procurer des fonds qui lui manquent. Les billets de banque, de même que les chèques, traites, billets à ordre, lettres de change et autres titres de crédit, sont, au contraire, le résultat d'un contrat; ils n'ont pas le cours forcé et peuvent toujours, à la demande du porteur, être échangés contre des espèces sonnantes; on est libre de les accepter ou de les refuser dans les paiements.»

Hülasaten tercümesi:

Evrak-ı nakdiyye ile banka kaimelerini yekdiğeriyle karıştırmamalıdır. Evrak-ı nakdiyye, kendisine para tedariki için bir hükümet tarafından ihdas edilir. Banka kaimeleri ise - aynıyla çek, poliçe, emre muharrer senedat vesaire gibi- bir mukavele neticesi olarak vücut bulur. Ve bunlar mecburiyet tedavüliye ve kabuliyeyi haiz olmadıklarından hamili tarafından talep vukuunda derhal nakte tahvil edilirler. Ve herkes te'diyette bunları kabul veya ret etmekte muhtardır.

& Memleketimizdeki Osmanlı Bankasının banknotları da bundan başka bir mahiyeti haiz değildirler. Fil-hakika banka şartnamesinin 9'uncu maddesinde:

«La Banque aura le privilège exclusif d'émettre des billets au porteur, remboursables à présentation.»

Diye muharrerdir.

Tercümesi:

(Osmanlı bankası, ibrazında vacibü'l-maddeye hamiline muharrer kavaim ihraç etmek imtiyazını haizdir. Bu imtiyaz yalnız mezkûr bankaya mahsus ve münhasırdır.) mealindedir.

Görülüyor ki bankaya verilen imtiyaz ve müsaade yalnız banknotların meydan-ı tedavüle ihracına müteallıktır. Yoksa halkın bunları kabule mecburiyeti yoktur. Nitekim hakayık sabitedendir ki bankada matlubu olan bir kimseye banknot verildiği zaman o kimse (ben banknot istemem, altın isterim dediğinde kabule icbar edilemezdi. Vezne memuru derhal küreğini altın kasasına saldırıp sonra elveznü'l-evvel kimsenin önüne altınları dökerler.

Demek oluyor ki banka kaimelerini devletçe tabii ve ihraç edilen evrak-ı nakdiyyeye mukayese tutmak büyük bir eser-i zühuldur.

& Banknotların meskukatı devlete mukayese olmadığı anlaşıldıktan sonra mukaddime banknot olarak vukua gelen ikrazatın mahiyet kanuniyesi nedir? Burasını tetkik edelim:

Kable'l-harb bir kimseye yüz altın ikraz etmiş olan dain mustakrıza biyed altın vermiş olmayıp da banknot vermiş olsa bu bir havale muamelesinden ibarettir ki bil rıza munakıt ve tamam olmuştur. Yani mukrıza mustakrıza (sana yüz altın ikraz ettim. Git bu banknotlarla benim bankadaki yüz altınımı al) demiş oluyor. İmdi bu suretle yüz altın istikraz etmiş olan adamın, zaman te'diyenin hululunda dainin (sen bana vaktiyle banknot vermiş idin, ben de şimdi sana banknot vereceğim) demeye hakkı olur mu? Olamaz -zira mustakrızın mukaddime hîne akit karzda bu havale muamelesini bil-rıza kabul etmiş olması bil-ahira vakit te'diyenin hululunda mükrezin dahi öyle bir muameleye muvafakata mecburiyeti icab etmez. Bu yeni bir havale muamelesidir ki tarafından her ikisinin rızasına mütevakıftır. Binaenaleyh kablel-harbi altın yerine banka kaimesi kabul etmiş olan medyun bugün banka kaimesiyle te'diye-i deyn sadedinde bulunamaz.

& Banknotla vukua gelen medayinenin icab kanuniyesi bu merkezde olduğu gibi çek veya poliçe ile yapılmış olan ikrazatta dahi bunların tazmin eyledikleri akçenin nev'i ne idiye medyun onunla ifayı deyne mecburdur.

& Kanunun bu dücce sarahatine ve meselenin derkar olan besatına rağmen altın duyunatın evrak-ı nakdiyye ile tesviye olunabileceği re'yinde bulunan zavatın bu yoldaki mütalaalarına esas ittihaz eyledikleri esbab-ı kanuniyyenin keşfinden izhar-ı acz etmekteyim. Bazı hakemin sarahaten vakı' olan ifadeleri veçhiyle fil hakika hazinenin mevhum bir zarar muhtemeli buna sebep olunursa huzur-u mahkemeye gelerek hak ve adalet temenni eden dainler meddyunun iddia ve mudafaatından ve kanunun mukteziyatından hariç mülahazatın -o mülahazat cihet taliki itibariyle ne derece mühim olursa olsun adl ve haktan daha bu kesin olamayacağı cihetle- izahan hakemi bir an bile işgal etmemesi, hakimlerin riayetle mükellef bulundukları esasat cümlesinden olmağla -hakikaten kanunun tatbikinden hazine-i devlete bir zarar tertip edeceği farz edilse bile-emri celil adalet gibi her şeyin fevkinde tutulması lazım gelen ve kavvam-ı metin devlet ad olunan bir hususun ifasına nam nami hazreti padişahı ya memur olan hakemin hariç ezda'va bu gibi mülahazalara tabi' olmaları sıfat hakimiyetle kabil te'lif olmasa gerektir.

Eğer düstûrül-amel bir kanunun tatbikinden hazineye bir zarar tertip edecek ise -ki buna zarar tabir kat'ıyyen caiz değildir- ani bu zarardan ve gaye çaresini düşünecek mahkemeler değil, heyet ve kelladır. Böyle bir zarar ihtimaline karşı hükümet lüzum görürse yalnız hazinenin duyunatına mahsus olmak üzere bir madde kanuniyye neşri suretiyle buna çare saz olabilir. Yoksa mer'i'l-icra bir kanun tatbik ve icrasından dolayı hazinenin mütezarrır olacağı ihtimal ve mülahazası, nassın yekdiğegrine karşı hukuk vezaif kanuniyesinin mahv ve iptali müstelzem bir muamele ifasına sebep olamaz. Böyle bir hareket icramı adalet değil, mahz zulüm olur.

Elyevm sabittir ki halkımızın bankalarda harpten mukaddimeği zamana ait mevduatından dolayı la-ekal otuz milyon lira kadar cisim bir matlubu vardır. Altın yerine kağıtla hüküm etmek işbu otuz milyon lirayı bankaların cebine atmak demektir. Bu zavallı milletin bu derece mühim hukukunu biğayrı hak ve bila mucep iptale alet olmak badileri hakkında

mucep şeref olmayıp bilakis halkın ve hakkın taan ve laneti üzerlerine celb ve davet edecek hususundadır.

& Bir vech-i bala arz eylediğim izahatten husulü tabii olan kanaat ile bazı mehakimin mukarraratı beynindeki mübayenetleri inzar-ı ibrete vaz'ı etmek üzer. Kanun-i esasiyyenin 82'nci maddesine istinaden mukarraratımız burayı atıye derç etmeyi menfaat amme-i iktizasından ad eyledim. Bilmukayese tevzi' adalet emr-i mühimminde mehakimimiz buranın ne dereceye kadar temin muvaffakiyet eylediklerinin taktirini kariin keremin vicdan ve irfanlarına terk eylerim:

DERSAADET İSTİNAF TİCARET MAHKEMESİNİN KARARI

(Müstenid iddia senetlerde altın kaydı mevcut olmadığı gibi (*) evrak-ı nakdiyyenin ihracından mukaddem lira lafzının altın akçeye masruf olmadığı ve çünkü o zamanlarda evrak-ı nakdiyye kabilinden (!) bulunan banka kaimesinin de mütedavil bulunduğu cihetle medyunun me'huzu olan akçenin altın lira idüğü kendiliğinden tayin edeceği hakkındaki iddia ğayr-ı varid olduğu gibi evrak-ı nakdiyyenin aynı nakit olduğu (!) evrak-ı nakdiyye kanunlarında musarrah ve bunların kabul ve tedavülü ihtiyari olmayıp bilumum tediyat ve sarfiyyat ve ahz ve iğtade nakit gibi tedavül ve kabulü mecburi bulunduğu ve işbu kanunun neşrinden mukaddem zimmette sabit olan duyunun evrak-ı nakdiyye ile edasının adem-i cevazına dair kanunumuz burada bir güne kayıt ve sarahat olmamasına ve tevhit meskukat kanunu evrak-ı nakdiyyenin mecburiyet tedavül ve kabulü hakkındaki ahkam kanuniyyeyi tağyir ve tebdile ait hiçbir hükmü havi olmayıp altın ve gümüş raicleri hakkında memalik-i Osmaniyyenin cihet muhtelifesinde cari adatı mütezadeyi izale ile tevhid kıymeti temin maksadına matuf olarak bunda müdayanat-ı sabıkanın altın ile te'diyesi asla mevzu bahs olmadığına (!) ve mecelle mevadde muhtelifesinin salife'z-zikri evrak-ı nakdiyye kanununda mevzu kuyudat-ı hususiyyeye nazaran bu meselede cay-ı tatbik görülememesine binaen müddeinin davasının reddine karar verildi.

Cemal Yakup İbrahim Misak Artur

(*) senetlerde (nakit şu kadar lirayı Osmani aldım) deniliyor.

Mahkeme-i istinafin bu kararı yalnız kanuna değil, hakikatte muğayırdır. Esbab-ı mucebesini birer birer tetkik edelim:

1- (müstenad iddiasında lirada altın kaydı mevcut değildir.) deniliyor bunun mefhum muhalifinden anlaşılıyor ki senetlerde altın kaydı bulunsaydı mahkeme altınla hüküm edecekmiş mahkeme bir taraftan bunu söylüyor, diğer taraftan evrak-ı nakdiyyenin altın yerine verebileceği zikr ediyor. Aynı kararda bu derece mübayenet-i şayan hayrettir.

2- evrak-ı nakdiyyenin ihracından mukaddem (lira) lafzı mutlaka altın akçeye masruf değildir.) denilir. Senetlerde (nakten şu kadar lira-yı Osmani aldım) denilmesine ve nakit tabiri mecellenin 130 ncu maddesi mucebince altınla gümüşe itlak olunup (lira) nın ise münhasıran altından darb ve imal edildiği cümlece malum bulunmasına nazaran senetlerde muharrer (lira) tabirinin bilakis mutlaka altına masruf olacağı bidahaten sabittir.

3- (o zamanlarda evrak-ı nakdiyye kabilinden (!) bulunan banka kaimesinde mütedavil bulunmasına) deniliyor. Banka kaimelerinin devletçe ihraç edilen evrak-ı nakdiyye kabilinden olmadığını tetkikatımız sırasında zikr ve isbat eyledik. Payitaht devletin istinaf

ticaret mahkemesi gibi bir mahkeme-yi aliyenin, bilhassa ticaret emriyle müteveğğil olmasına rağmen banka kaimelerinin mahiyet-i hakikiye ve kanunlarını taktirden ve bil farz o vakit mukrız mustakrız yeden biyedin altın vermiş olmayıpta Osmanlı bankasının banknotlarını vermiş olduğu taktirde bile -ayniyle mezkur banka üzerine bir çek vermiş olmak gibi- hükmü altın vermekle müsavi idüğünü fehim ve idrakten aciz bulunduğu kabul etmek bizim gibi heyet-i celile-i hakem haklarında hürmet-i mahsusa besleyenlerce pek elim olacağından hakikate bu derece muğayır bir kararın saikini tayin hususunda düçar-ı müşkilat olmaktadır.

4- (Evrak-ı nakdiyyenin aynı nakit olmadığı (!) 18 Teşrin-i evvel 1331 tarihli evrak-ı nakdiyye kanununda musarrahtır.) deniliyor.

Maalesef biz kanunda böyle bir sarahate değil, hatta buna ima edecek tek bir kelimeye bile tesadüf etmiyoruz. Kanunda (evrak-ı nakdiyyenin nakit gibi tedavül ve kabulü mecburidir.)

Denilmesine göre (nakit) ile (evrak-ı nakdiyye) beyninde tesis edilen müşabehetin emr tedavül ve kabule matuf olduğu Türkçe lisanına vakıf olanlarca aşıkardır. Dikkat ediliyorsa görülüyor ki (evrak-ı nakdiyye nakittir) denilmiyor, (nakit gibi tedavül ve kabulü mecburidir.) deniliyor. Yani meskukat-ı madeniyyenin tedavül ve kabulü nasıl mecburi ise kezalik kağıt paranın da tedavül ve kabulü öylece mecburdur. Zaten bir hükümet evrak-ı nakdiyye (aynı nakittir) diyemez. Nefsi'l-emre ve bidahete muhalif olur ve bir şey diğer şeyin misli olması umur-u mahsusedendir. Binaen aleyh vasfen ve cismen misli olmayan bir şeyin diğer bir şeyin mislidir demek mahsusun hilafına bir iddia olacağından batıldır. Halbuki bu kanunun müsveddesi hükümetçe tasmim edildikten sonra mecalis teşriyyede arız ve amig tetkik edilir ki ve mecalis teşriyyede ise kavaid-i fıkhîye ve hukukîyyeye bihakkın vakıf nice erbab-ı fazl ve kemal bulunduğu nazar-ı dikkate alınırsa vaz'ı kanuna böyle bir batıl bir iddia isnad etmenin ne derece fahiş bir hata olacağı derhal tezahür eder.

5- Tevhid-i Meskukat Kanununun yedinci maddesinin evrak-ı nakdiyye kanunlarındaki maksat kanunu ne vech ile izhare hadim olmadığı bil eda zikr ve izah eylediğim cihetle burada tekrarını zaid gördüm. (15'inci ve 16'ncı sahifelere bakınız!)

6- İşbu kanundan mukaddem zimmette sabit olan duyunun evrak-ı nakdiyye ile ifasının adem-i cevazına dair kanunumuz burda bir güne kayıt ve sarahat yoktur) deniliyor. (adem-i cevazına) değil (cevazına) dair kayıt ve sarahat yoktur. Kanun-u umumi ahkamı bir kanun hususu ile tadil ve tağyir edilmedikçe ahkamımız buranın kemakane mer'iyeti hakkında kanunumuz kurda kayıt aramak kavait-i umumiye-i mezkuradan teğafül eylemektir.

7- (Mecelle mevadde muhtelifesinde salifi'z-zikr evrak-ı nakdiyye kanununda mevzu kuyudat-ı hususiyeye nazaran bu meselede cay-ı tatbik görülememesi) deniliyor. evrak-ı nakdiyye kanunlarındaki kuyudatın mecelle-i celile ahkamını tağyir ettiğine dair bir ibareye tesadüf edilmediğinden ahkamımız buranın kemakane devam mer'iyeti ve bu meselede medar tatbik ittihaz olunması lazım geleceği şüpheden varestedir.

8- (Tevhid-i meskukat kanununda medayinat-ı sabikanın tevessüle tediyesi asla mevzu bahis olmadığına) deniliyor. Halbuki anife beyan olunduğu üzere yedinci maddesinde:

(Bu kanunun mer'iyetinden evvel zimmette sabit olan duyun, akçenin nev'i veya kıymeti tayin ve tasrih kalındığı taktirde onunla ifa olunur) denilmekle zimmete altın olarak tealluk

eden duyunun altın akçe ile ifa olacağı sarahaten gösteriliyor. Acaba mahkeme-i istinaf bundan fazla daha ne gibi sarahat istiyor?

İstinaf ticaret mahkemesinin ber vech-i bala tahlil edilen işbu kararının nefsil emre ve hükmü kanuna ve mahkeme-i temyiz heyeti umumiyesinin suret-i atide münderiç karar mukaddime derce-i muğayireti zahir ve hüveyda olmakla bu babda başkaca mütalaasını deyni zaid gördüm. Teyit müddea için yalnız mahkeme-i temyiz hukuk dairesinin nakz kararını ber vech-i ati derç ile iktifa edeceğim:

MAHKEME-İ TEMYİZ HUKUK DAİRESİNİN NAKZ KARARI

(Evrak-ı nakdiyyenin ihracından mukaddimeyi tarihlerde (lira) tabirinin hasran altın liraya itlakı emre zuhur ve istikrazın başka cins akçe ile vuku hakkında bir defa sabık etmediği cihetle deynin zimmete altın lira olarak tertip eylediği medyunca ğayr-ı münker olup duyunun emsaliyle kaza olunması ise kavaid karara icabından olmasına ve kavaim nakdiye hakkında ahiran neşr edilen kanunlarda bu kaideyi tağyir ve takyid edecek bir kayıt mevcut olmamasına ve bir liralık evrak-ı nakdiyye ile altın beyninde kıymetçe veya mecburiyet tedavüliye itibariyle fark olması müşabeheti istilzam etse bile mümaseleti tazmin etmeyeceği bedihi bulunmasına mebnî hüküm ibtidaiyenin ıslah ve tadili lazım gelirken bi'z-zehul tasdik olunması yolsuz ve muğayır kanun ettiğinden imal mümeyyizine ona göre tashihi zammında nakzına karar verildi.)

(Ezhar) kelimesi (zahir)n ismi tafdili olduğuna göre Fransızca ifade edilmek lazım geldikte (Plus qu'evident) diye tercüme edilmek icab ederki bunun zammında mündemiç manayı hitabı mahkeme-i istinaf elbette teygan etmiştir.

MAHKEME-İ TEMYİZ HEYET-İ UMUMİYESİNİN KARARI

İcap keyfiyet müzakere olundukta meselede halli lazım gelen başlıca iki nokta olup birisi mebalığ mustakrızın mislen tediyesi ve tabir arifisiyle aynen iadesi lazım gelip gelmeyeceği ve ikincisi elyevm mütedavil olan evrak-ı nakdiyyenin ikraz edilen altının misli olup olmadığı hususatından ibaret olduğuna ve müsellemtan olduğuna üzere tediye duyunda [eda-ı ayni ma vacip] nazariyesi cari olduğu gibi duyunun emsaliyle kaza edilmesi dahi mer'ıyyeti mukarrer emsal meşhura-i usulıyyeden bulunduğu ve mustakrızın zimmetine teallik eylediği vasıf ve şekilde deynin edası, ayni hakkı eda hükmünde bir eda-i kamil ad olduğuna gibi misliyle kaza nazariyesinde dahi misli kamil ve misli kasır gibi emsal mütehalife mevcut ve birinin diğeri makamına ikamesi ihtimali merdud bulunmasına ve ibtidaen iare mahiyetinde olan karz muamelesi istihlak aynı vukua gelmeksizin intifa' mümkün olamamak dolayısıyla en nihaen muavaza kabilinden olup misliyyattan olan müstehlikatin mislen tazmini dahi kanunen mukarrer layiha muhteviyatına nazaran mislen tediye hususu tarafın mütehasımınca ğayr-ı münker olmasına ve mecellenin 130 uncu maddesinde musarraha olduğu vech ile nukut altın ve gümüşten ibaret olup vasıta-i mübadele olmak üzere mevki' tedavüle çıkarılan diğereksan hakkında nakit itlakı bir emr-i itibarı olduğu derkar olmakla beraber misliyyatın tarifinden de müstenbit olduğu üzere bir şeyin misli cinsin ve vasfen aynının şibhi demek olup naktin itlak olunan gümüş ve altın ile nukut-u arifiye beyninde bu yolda bir müşabahat ve mümaseilat bulunmadığı ve aralarındaki cihet vahdet hasran nokta-ı nakdiyet olup varaka-ı nakdiyyeye kanunen izafe edilen şu sıfat bil farz altın ile hem kıymet olmasını istilzam etse bile kanunen mahiyeti malum olan misliyyeti müstelzem olamayacağı ve bir şeyin cins ve

vasfında ve suret ve manada müşabih olan misli kamil ile eda ve kazası ta'zir etmedikçe yalnız kıymet ve maliyet dolayısıyla bir nev'i şibh misli itibar edilen ve misli kasır denilen suretle kazası cihetine gidilemeyeceği emr-i ezhar olmasına ve naktin mutihak olan altın ve gümüş bile muamelat istikrazıda aynı derecede haiz itibar olmayıp altın yerine gümüş ile tediye deyn edilmesi dainin rıza ve muvafakatına mefut bulunmasına

Ve görece evrak-ı nakdiyye hakkındaki kanun-u mahsusada [bil umum tediye ve sarfiyyatta varaka-ı nakdiyyenin aynı nakit gibi tedavül ve kabulü mecburi] olduğu musarrah olmak hasebiyle varaka-ı mezkuranın nazar-ı kanunda altının misli olduğu ve zaten bu gibi ahvalde mümasilet kanun ile sabit olacağı ve [gibi] kelimesi Arapçadaki [misil] kelimesinin muradı bulunduğu müsteda-ı temyiz tarafından muğta layihada beyan edilmekte ise de ibare-i kanuniyedeki [gibi] kelimesinin bihasebi ilelliga Arapçanın [misil] kelimesi manasında bulunmasının ehemmiyet kanuniyesi olmayıp çünkü maksud olan nokta ancak mislin manayı ıstilahtan olmasına ve manayı ıstilah ise anife izah edildiği üzere suret ve manada ve cins ve vasıfta ittihat ve iştiraki mütezammın bulunmasına ve ibare-i kanuniyedeki [gibi] tabirinden nümayan olan müşabihet dahi ancak nakit misli tedavül ve kabulün vücup ve lüzumu naoktasına münhasır olup yoksa kağıt liranın altın liradan hiçbir farkı olmadığına dair kavain-i mevcudede bir güne sarahat ve delalet mevcut olmadığı gibi mecburiyet tedavül kaziyesiyle kıymetçe farkı olup olmamak ciheti arasında bir telazüm akli ve mantığı dahi metsur olmamasına ve tevhit-i meskukat kanununun gaye-i vaz'ı itibariyle muradı has olsa bile hususiyet-i sebep umumiyet-i hükme mani olmadığı gibi bil-umum tediye tabirinin ifade eylediği manayı umumiyet müahhir olan kanun mezkur ahkamıyla tahsisan tağdil edilerek ammen hükmü bu suretle mavera-il hasa intikal etmiş olduğu tabii ve evrak-ı nakdiyyenin sonradan ihraç edilen enva-i hakkındaki kavânînin yalnız mecburiyet-i tedavüliye mütedair ahkamı, mebhüsane tahsis ve tadili fesh edemeyeceği bedihi olmaktan nâşi hadisede mezkur Tevhit-i Meskukat Kanununun medar-ı istinad ittihaz edilmesi cevaz ve isabetinde tereddüt olunamamasına binaen yolunda olmaya naks vakıa karşı ittihaz olunan ve esbab anifeye nazaran muvafakat kanuniyesi zahir olan mümeyyizeye ısrar kararının tasdikine karar verildi.

Mahkeme-i temyiz heyeti umumiyesinin salife'z-zikri müdellel iğlamında münderic manayı kanuni asla nazar-ı itibara almayarak istinaf hukuk mahkemesinin -şimdiye kadar aynı mahkemeden sadır olan kararlara muhalif olarak- heyetin kısmen tebdiline mebni iğta eylemiş olduğu kararı ber vech-i zir derç ediyorum:

İSTİNAF HUKUK MAHKEMESİNİN KARARI

İcabı müzakere olundukta bidayeten icra kılınan muhakemede evrak-ı nakdiyyenin neşrinden mukaddem (Lira-ı Osmanî) tabiri örfen madeni altına mahmul olduğuna karar verilmiş ise de müddei aleyhin vakt-i mezkurede Bank-ı Osmanîyenin banknotları dahi mütedavil olduğu hakkındaki def'i davası üzerine tetkikat icrasına lüzum görmeden mahkemece örfün re'sen tayin kalınmış olması bila sebep hüküm olup gayr-ı caiz -ve akide medayine lirayı Osmanî üzerine vakı olduğu tasadduk tarafınla sabit olup müddei bunun madeni olduğunu iddia ve müddei aleyhe vasıf mezkurdan mücerret ve mutlak olarak mezkur olduğunu müdafa edip ol babdaki mukavile ise kayıt mezkurdan muari olduğuna göre (Lira-ı Osmanî) tabirinin banknotlarda hamili caiz olduğuna çünkü kanunen lira tabiri meskukat zehebiye ve banknotlardan eam olup mutlaka iradi halinde rayice masruf ve

revaçta müsavat halinde hıyar eda müstekrız a ait olmakla bidûne’l-irade vasıf ve kayıt zehbile elzem mümkün olamayacağına – ve duyunun emsaliyle kazası hususuna gelince: hadisede bununla amelin imkanı selb eden takyidata infaz-ı nazar icab edip munazır ve medarı maslahat olan hükümetin tasrifatı vel itkariyesi cümlesinden olarak neşri olunan evrak-ı nakdiyye kavanine hususiyeti ahkam-ı umumiyyeye mütearız olduğu hususatta ahkam-ı hususiye-i mezkura ile amel mukteza bulunmasına hüküm şer’iyyeye münafi hal dahi olmayıp ahkam-ı hususiye-i mezkura şer’an menhi anı olanı tahlil etmeyerek sırf umur-u mubahaya haber ve ve takibinden ibaret olduğuna göre takyidat müzakere mensusat-ı şer’iyyeye münafi olmadıkça ve umur-u caizeye mütealluk olduğca ahkam-ı sultaniyeden olarak muta’ bulunduğu binaen evrak-ı nakdiyye kavanini ile amele hakemin mecburiyeti derkar ve kavanin-i mezkuranın ikinci maddesinde (ihraç olunan yüzlük evrak-ı nakdiyyenin behri altın lira-i Osmaniye muadil ve mümasil) olunduğu (!) ve her türlü muamelat adıye ve ticariyyede nakit gibi tedavül edeceği beyan edildiği ve bu itibarla nazar-ı kanunda altın lira ile evrak-ı nakdiyye arasında fark olmadığı halde hüküm ibtidaiyyedeki mesele-i mukzıye fark husulunu istilzam ettirmekte olduğu cihetle hüküm mezkur ile mahkeme-i bidayet evrak-ı nakdiyye kavânin-i hükümden iskat etmiş olacağı cihetle muğayır kanun olduğuna binaen hüküm ibtidaiyyenin cihet tatbikiyesi hululdan gayr-ı hali olup hadisede ma bihi’t-tatbik ahkam maraz-ı zikr evrak-ı nakdiyye kavanin hususiyyesi ahkamı olmakla andan zuhül mültelzem fesh olduğuna – ve ukut medaniyeden sonra neşr olunan kavânin mezkuranın ondan evvel zimmete tertip edip vakti edası zaman neşrine tesadüf eden bu hadisede tatbiki bir kanunun ma kabline şumulü olamayacağı kaidesine münafi olmayıp çünkü vakit tediye mer’iyyet gayr-ı münker olan mezkur ahkam hususiyyenin ukudat-ı sabıkayı istisna etmedikçe daire şümulundan onları ihraç memlekette kanunun men’ ettiği iki türlü akçe farkını istilzam edip bu ise memnu’ bulunmasına – olan müteaddit evrak-ı nakdiyye kanunlarıyla ahval-i mümasilede kabul tatbik olmayacağına binaen evrak-ı nakdiyye ile te’diyenin altın olarak tediye kadar nazar-ı kanunda müsavi olduğuna binaen serape muğayır usul ve kanun bulunan hüküm ibtidaiyyenin feshi ile müste’nefin muarazadan maniine ekseriyetle karar verildi.

İşbu iğlamın kavânin umumiye ahkamının kavânin hususiye ile takyidi halinde kavanin hususiye ile amel ve mukteza ve keزالık nusus ve iradenin gayr-ı hususatta umura sultaniyyenin mer’iyyeti zaruri ettiğine vesaireye dair aksamı kavaid muğtır-ı hukukiyeden bahs olmak itibariyle müttfekun aleyh olup ancak hadisenin maalesef bu kavaid mahalli tatbik olmadığı gün gibi aşikardır. Mahkemenin ne derece azim bir galat ru’yetle hareket etmiş olduğunu isbat için mündericat iğlamda meşhut sekamet-i hukukiye ve muhalefet-i kanuniyyenin ber vech-i ati tetkikine luzüm görülmüştür:

1- (Bidayeten icra kalınan mahkemede bila sebep hüküm olup gayr-ı caiz) deniliyor. (Lira-ı Osmani) tabiri sikke-i devlet-i osmaniyyeye mansus olduğu inkârı gayr-ı kabil bir hakikattir. Osmanlı bankasının banknotları ise devlet sikkesi olmayıp mezkûr banka tarafından, kendisine bir suhulet olmak üzere verilen müsaadeye binaen ihraç edilen yalnız (tedavülü) me’zun bih senedattan ibaret ve bunlarla vukua gelen medayinat – aynıyle çek ve poliçe vesaire ile yapılanlar misli – tazmin eyledikleri cins meskukat ile vukua gelmiş ad ve itibar olunacağı banknotlar bahsinde enfen zikr ve isbat kalınmış olmakla mahkemenin bu mütalaası hatayı fahiştir. Zira bunlar lirayı Osmani değil, lirayı Osmani yerine halkın bil ihtiyar – yani dilerse – kabul edildiği nevaimedir. Örfün mahkemece tayini meselesine gelince: mahkeme-i bidayetin bahs ettiği örf, örfi

amme olup ammenin malumu bulunduğundan isbata muhtaç olmadığı derkar ve mecellenin 244'üncü maddesi misalinde görülen hüküm kat'î buna delil olduğu aşikardır.

2- (Akit medayine lira-ı Osmani üzerine vakıa vasıf ve kayıt zeheble ellüzumu mümkün olamayacağına) deniliyor. Mahkemenin bu mütalaasında muvafık değildir. Zira lira-ı Osmani tabirinin mansusan medlulü devlet sikkesi olup meskukat devletten olan liranın münhasıran altından darb ve imal edilmekte olduğuna nazaran o zamanki lira tabirinde kayıt vasfı zehebin bittabi dahil bulunduğu zahir ve hüviyetidir.

3- (Duyunun emsaliyle kazası müstelzem fesih bulunduğu) deniliyor. Mahkeme duyunun emsaliyle tediye olunacağı kaide-i adilesini kabul etmekle beraber kavanin hususiye ile bu kaidenin takyit olduğu hatasında bulunuyor. Bu iddiası evrak-ı nakdiyye kanunlarına karşı bir iftiradır. Çünkü kavânin mezkurede bu kaide-i müebbedeyi takyit edecek tek bir kelime bile yoktur.

Kezalik mahkeme evrak-ı nakdiyye kanunları kavaim-i nakdiyyenin altın yerine verileceğini – zağnımca- emr etmekle şer'an menhi anı olanı helal kılmış olmadığını yani bir altın yerine on iki kuruş kıymetinde bir evrak-ı nakdiyyenin i'tası (neuzü bih teala) emri mübah olduğunu beyan ediyor bir altın borca bedel on iki kuruş verip de seksen sekiz kuruş medyunun vermesi haram-ı kat'î ile haram olup mübah olmadığını ve fukahanın (emr'u-ddeyn eskale'l-ahmal fi'd-din) buyurmuş olduklarını ve hadisi aliyyede (yağfiru li's-şehidi küllü zenbin illa eddeyn) varid olduğunu tezkar ile mahkemeye inzar eylerim.

Kezalik mahkeme evrak-ı nakdiyye kanunlarında bir yüzlük varaka-ı nakdiyyenin bir altın lirayı Osmaniye (muadil ve mümasil) olduğu beyan edildiği iddia ediyor. Müşahadat, bediyyatın ifsahı iken bu müşahedatta bu derece fahiş bir galat nasıl vakı' olduğuna hyret etmemek mümkün değildir. İşte evrak-ı nakdiyye kanunlarının hadiseye mütealluk ikinci maddesini ber vech-i ati tekrar derç ediyorum, ta ki karîin keremin gözü önünde bulunsun:

(İşbu evrak-ı nakdiyyenin bil-umum tediya ve sarfiyat ve ahz ve iğtada nakit gibi tedavül ve kabulü mecburdur.)

Bu ibarede (muadil ve mümasil) kelimeleri nerede? Böyle bir kelime olmadıktan başka bunların manasını tazmin edecek tek bir lafız mevcut olmadığını karîin keremen müşahadetin görüp kararın kanuna derç-i mutabakatini elbette taktir buyururlar. (gibi) kelimesinin müşabihet ifade edip mümasilet ve bahusus mümasilet kanuniye beyan eylemediğini yukarıda izah etmiş idik. Bari mahkeme bu kararını vermeden evvel evrak-ı nakdiyyenin üzerlerindeki (bedeli altın olarak dersaadette tesviye olunacaktır.) ibaresini tahtir etmiş olsaydı bu galat hise düçar olmazdı. Zira mahkemenin iddiası gibi eğer evrak-ı nakdiyye altının misli olsaydı bir altını diğer bir altınla mübadele etmekte bir faide metsur olmayacağından abesle iştiğal olurdu.

4- (Akit müdayeneden sonra neşr olunan memnu' bulunmasına) deniliyor. Kavânin-i hukukiyenin hükmü ma-kabline şamil olmadığı nusus kanuniye ve hatta evrak-ı nakdiyye kanunları ahkamı iktizasından bulunduğu bi'l-eda mufassalan isbat edilmiş olmakla mahkemenin bu mütalaat indiyesinde hiçbir kıymet hukukiye olmadığı ayanen sabittir.

5- (Tevhid-i meskukat kanununun mevaddi sebep neşri kanuna göre kabil tatbik olamayacağına) deniliyor. Tevhid-i meskukat kanununun yedinci maddesi bakınız ne söylüyor.

(Bu kanunun mer'iyetinden evvel zimmette sabit olan duyun, akçenin nev'i veya kıymeti tayin ve tasrih kalınmış olduğu taktirde onunla ifa olunur.)

Yani akçenin nev'i altın ise altın ile, gümüş ise gümüşle, kağıt ise kağıtla ifa-ı deyn olunur.

İbare-i kanunun bu mertebe sarahatine rağmen mahkeme sebep-i neşr-i kanuni vesiyle ittihat ederek metnin kanunda musarrah nususi ihlal ve ilka etmek istiyor. Halbuki kanunlarda muteber olan metin mundericesidir. Serlevhası değildir. Zikir olunan sarahat ve hüküm kat'i tevhid-i meskukat kanununda olmayıp da bil-farz tamğan kanununda yahut müskirat kanununda muharrer olsa kıymet kanuniyesi müsavidir.

Bu izahattan vazıhan anlaşılacağına göre mahkeme-i istinafin şu kararı nesus şer'iyeye ve kavaid-i usuliye ve tasrihat-i kanuniyeye ve müşehadata ve akıl ve mantık ve hak ve muaddilete külliye muğayırdır.

Mahkeme-i temyiz heyeti umumiyesince bir madde-i kanuniye tefsir ve manası tayin edildikten sonra hilafına hüküm ve karar iğtası caiz midir?

Kanun esasiyenin 117'nci maddesinde (bir madde-i kanuniyenin tefsiri lazım geldikte umur-u adliye mütealluk ise tayin manası mahkeme-i temyize ve idare-i mülkiyeye dair ise şurayı devlet ve işbu kanun esasiyeden ise heyet iane aittir.) denilmiş olmasına nazaran mahkeme-i temyizce bir madde-i kanuniye bir kere tefsir ve manası tayin edildikten sonra artık o tefsir kanuna mülhak olur. Ve mahkeme sairenin dahi ahval-i mümasilede o tefsir dairesinde iğta-i hüküm eylemeleri kesbi zaruret eyler.

Fil-hakika kanundan murat yan yana dizilen bir takım kelimatin elfaz ve işkali olmayıp bunları ifade eyledikleri mana ettiği derkar olmakla kanunun manası, aynı kanun demektir.

Şu hâlde mahkeme-i temyizcin tayin eylediği mana dairesinde hükmetmek, aynıyle kanunu tatbik ve icra eylemek demektir.

Bazı zevat buna itirazın diyorlar ki mahkeme-i temyizcin tefsirlerine bu derece kuvvet-i bahsetmek ona tanzim kavanin kudretinin fevkinde bir salahiyet vermekle müsavidir. Zira mehakim, kanunları bile – icthadi vecihle- tatbikte serbest iken mahkeme-i temyizcin tefsiriyle mukayyıt tutulmuş oluyor.

Bu mütalaa varid değildir. Çünkü evvela muhakimin içtihadı sarahat-ı keyfiyeyi haiz olmayan mevadde münhasırdır yoksa manası sarıh ve kat'i olan hususatta içtihat olamaz. Mesela mecellenin 242'nci maddesinde (semenin vasfı beyan olunarak pazalık olunduğuna surette akit herhangi nev'i nakit üzerine vakı' olmuş ise ondan verilmek lazım gelir. Mesela Osmanlı veya İngiliz veya Fransız altını veyahut yirmilik mecdiye verilmek üzere diye pazalık olunduğu surette her ne türlü meskukat denilmiş ise ondan verilir.) diye muharrer olmasına göre Osmanlı altını verilmek üzere pazarlık edilen bir akit münasebetiyle huzur-u mahkemeye gelen bir davada mahkeme (Osmanlı altını yerine mecdiye verilebilir) diyerek madde-i mezkuranın sarahatine muğayır surette içtihatla bulunamaz. Zira kavaid kelimenin iktizasında (murad-ı nassta içtihadla mesağ yoktur.)

mahkeme-i temyizın tefsiri maddesine gelince: mahkeme-i temyiz, vaz'ı kanunun fevkinde bir kudreti haiz değildir. Zira mahkeme-i temyiz bir kanuni tefsir etmekle yeni bir kanun yapmış olmuyor. Mevcut bir kanunun manası budur diyor. Yani evvelce müphem görülen bir ibareyi kanuna vuzuh ve sarahat bahs ediliyor. Ve bu sarahat sayesinde o ibare artık (nass) hükmüne giriyor.

Şu hâlde muhakim sairenin mahkeme-i temyizın tefsiri mucebince hükme mecbur olmalarının hükmünü (murad-ı nassta içtihadı mesağ yoktur) kaide kelimesinden başka bir şey değildir. İmdi meselemizde mahkeme-i temyiz heyeti umumiyesi [evrak-ı nakdiyye haddizatında altının misli olmadığı gibi kanunen de misli addedilmemiştir. Aralarındaki cihet ve hiddet hasran nokta-ı nakdiyyet olup varaka-ı nakdiyyeye kanunen izafe edilen şu sıfat bil-farz altın ile hem kıymet olması istilzam etse bile kanunen mahiyeti malum olan misillü müstelzem olmaz. Ve (nakit gibi) tabirinden namayan olan müşabihat ancak nakit misilli tedavül ve kabulün vücup ve lüzumu noktasına münhasırdır.) diyerek altın duyunatın evrak-ı nakdiyye ile tesviyesi caiz olamayacağına karar vermekle evrak-ı nakdiyye kanunlarının ikinci maddelerinin manasını ve izahan tayin eylemiş ve ondan sonra hadisat ve eşhasın tenvi' ve teaddüdü ile kanunun manası tebdil etmeyeceği derkar bulunmuş olduğundan artık ne mahkeme-i temyizın ne de muhakim sairenin ahval mümaselede bunun hilafında kararlar vermeleri kanun esasının mebhüs 117'nci maddesi ile kabulü telif değildir.

Eğer mahkeme-i temyizın tefsirinde bu kuvvet ve tesir olmasaydı ve bir hadise münasebetiyle tefsir edilen bir madde-i kanuniyenin tayin kalınan manası o hadiseye münhasır olsaydı mahkeme-i temyiz – sair bil-umum mahkemeler gibi – zaten içtihad-ı vech ile kanunları tatbik salahiyetine bittabi malik olduğundan bunun için kanun esasiyeye bir madde-i mahsusa dercine lüzum görülmezdi. Yalnız usul-ü muhakemat hukukiye kanunu ile iktifa olunurdu.

Buna rağmen bazı muhakimin hala altın duyunatın evrak-ı nakdiyye ile tesviyesi olunabileceği yolunda hiçbir esas-ı sahiha müstened olmayan sırf indî kararlar vermeleri muhalif kanun olmakla beraber hukuk-u ibadî külliyyen mahv ve iptal eylediği cihetle adalet namına icra-ı zulüm demektir. [1]¹¹

Hikam, haiz istiklal olmak hasebiyle verdikleri kararlardan dolayı maddeten mesuliyetleri varid değil ise de işbu adam mesuliyet kadiyesi mücerret içtihadı tealluk eden ve manası müphem olan hususata münhasır olmak lazım gelip yoksa sarahat kanuniyyeye muhalif ve ahkam-ı esasiyeye muğayır olarak ve aynı madde hakkındaki mahkeme-i temyizın tefsirini asla nazar-ı itibara almayarak hak ve muaddilet ve kanun ve usul namına her ne mevcut ise kaffesini zir-ü zeber edecek surette verilen ve hukuk-u ibadın mahvine badi olan kararlardan dolayı idareten mesuliyetleri şüpheden varısatadır. Hukuk nası sıyaneten bu babda tedabir-i lazımenin ittihazı adliyye nazırı ile sair bil-cümle vükalayı devlete müterattip vezaif cümlesindendir. Zira altın duyunat meselesi hükmünce nazar ile müsamaha ile talakki edilecek hususattan değildir.

¹¹ [1] Yakhümallahü beynena ve beyne kuddatin zamanına efsedü aleyna dinana ve şeriatın nebini Muhammet rasulüllah sallallahü teala aleyhi vesellem lem yebgi minhüm illel ismi verresmi. (Mecelle şerhi)

& Hükümetin bugün bana bir kanun muvakkıt tanzımı ile altın olarak zimmete tertip eden duyun sabikanın elyevm altının sekizde bir nisbetinde kıymeti haiz evrak-ı nakdiyye ile tesviyesine cevaz vermesi acaba muvafık mıdır?

Bu sualin cevabı makam-ı sadarat azamaya ve vükelayı fehham hazretine ayrı ayrı takdim eylediğim sureti atide münderiç muhtaramile vermek istedim:

Makam-ı sadarat azamaya takdim kılınan 3 Eylül 1337 tarihli muhtıranın suretidir.

1- Evrak-ı nakdiyye kanunlarında altın duyunatın evrak-ı nakdiyye ile tesviye olunabileceğine dair bir güne kayıt ve sarahat yoktur. Bu kanunlar evrak-ı nakdiyyenin yalnız nakit gibi (tedavül ve kabulünü) mecburi kılmış, yoksa (bunlar nakittir) yahut (naktin mislidir) dememiştir. Bu manayı ifade edecek kanunda bir tek kelime bile tesadüf edilmiyor. İşte kanunun metni:

(İşbu evrak-ı nakdiyyenin bil-umum tediya ve sarfiyyat ve ahz ve i'tada nakit gibi tedavül ve kabulü mecburidir.)

Bu ibarenin manası teşrih ederek ifade etmek lazım gelirse diyebiliriz ki: (bil umum tediya ve sarfiyat ve ahz ve i'tada (nakit) denilen altınla gümüş meskukat nasıl tedavül ediyor ve nasıl kabul ediliyorsa (evrak-ı nakdiyye) denilen kağıt paranın da onlar gibi tedavül ve kabulü mecburidir.) yani bunlar her yerde meskukatı madeniye gibi tedavül edecek ve kimse bunları almam diye ret edemeyecektir. Ancak tediye-i duyun bahsinde esas (cinsiyyette mümaselet) olduğu cihetle dainin rızası olmadıkça altın yerine gümüş ve keزالik gümüş yerine altın verilmediği gibi cinsen kağıt olan evrak-ı nakdiyyenin de altın yerine iğtası caiz olamaz.

2- Evrak-ı nakdiyye kanunlarının hükmü, evrak-ı nakdiyyenin bila mâni tedavülünü ve herkesçe her yerde (kıymet mevzuasıyla) kabulünü mecburi kılmaktan yani Cours Force te'siyesinden ibarettir. Bu kanunlar ile duyunun suret tesviyesini tayin ve irae eden (ed-duyun takza bi emsalih) kaidei fıkhiyesi beyinde bir güne münasebet yoktur. Zira bu kaide fıkhiye hükmünce kaza-ı duyun bahsinde şart esası cinsiyyette mümaselettir. Zaten altın duyunatın altın akçe ile tediyesi lazım geleceğine dair mahkeme-i temyizden sadır olan kararlar o derece müdellel esbab mucebe-i kanuniye ve şer'iyede müstenettir ki her türlü tereddütü izaleye kafidir.

3- Altın duyunatın altın akçe ile tesviyesi lazım geldiğine dair mahkeme-i temyizce ittihaz olunan mukarraratın (yanlış) ad ve itibar edilmesi bahsine gelince: bu karar yanlış değil bilakis gayet kanunidir. Bir kimsenin böyle bir iddiada bulunabilmesi için maruzzıkr esbab-ı mucebe-i kanuniye ve şer'iyeyi redd-u cerh edecek diğer esbab-ı mucebe-i kanuniyeye malik olması iktiza eder. Aksi taktirde davası (ındi) olmak şaibesinden kurtulamaz.

Evrak-ı nakdiyye kanunlarını tanzim eden hükümetler evrak-ı nakdiyyenin (altın mukabilinde) verileceği (altın yerine kaim) olacağı asla hatırlarına getirmemişlerdir. Bunlar yalnız meydan-ı tedavüle yeni bir cins para (kağıt para) çıkarmışlar ve bu yeni cins paranın kıymeti mevzuasıyla tedavülünü temin etmek istemişlerdir. Bundan başka gayeleri yok idi ve olamaz. Zira evrak-ı nakdiyyenin kıymet mevzularıyla tedavül temin edilince altın – kağıt meselesi kendiliğinden hal olunur. Hatta tehaddüs bile etmez. Duyun-u sabikanın zimmete tertibi tarihindeki vasfına riayet olunması lüzum-u kat'ıyyesine dair

olan kaide-i fıkhiyyeye onlarca dahi riayet edilmiştir. Evrak-ı nakdiyye kanunundan müahhır olan tevhid-i meskukat kanununun yedinci maddesi bunu isbate kafidir. Filhakika bu maddede (bu kanunun mer'iyetinden evvel zimmette sabit olan duyun akçenin nev'i veya kıymeti tayin ve tasrih olunmayarak kuruş üzerine tertip etmiş ise zimmete tealluku tarihindeki akçe rayici ile ifa olunur.) denilmesiyle vaz'ı kanun tesviye-i duyun bahsinde göz edilecek ve esas ittihat olunacak şey, duyunun zimmete tealluku tarihindeki (vasfı) olduğunu tasdik ediyor ki ahkam-ı umumiyemize tamamıyla mutabıktır. Altın ile mecdiyyenin muhtelif mahallerdeki muhtelif rayiçlerini tevhid ederek Memalik-i Osmaniyyenin her yerinde liranın yüz ve mecdiyyenin yirmi kuruşa kabul edilmesi gibi o derece haiz-i ehemmiyet olmayan bir hususta bile deynin zimmet medyuna tealluku tarihindeki vasfı tediye-i duyun bahsinde esas ittihaz etmiş olan bir hükümetin elbette kanunun neşrinden mukaddimeyi tarihlerde zimmete altın olarak tertip eden duyunun evrak-ı nakdiyye ile tesviyesi gibi ahkam esasiyeye ve kavaidi adl ve hakka muğayır bir fikirde bulunmadığı bununla da sabittir. Fazla olarak mezkûr yedinci maddenin fıkra-ı müteakibesinde (bu kanunun neşrinden evvel zimmette sabit olan duyun, akçenin nevi veya kıymeti tayin ve tasrih edilmiş olduğu taktirde engele ifa olunur.) denilerek tesviye-i duyun bahsindeki ahkam-ı umumiyemizin kemakane devam mer'iyeti sarahaten teyit ve tasdik ediliyor.

Evrak-ı nakdiyye kanunlarını yapan hükümetlerin evrak-ı nakdiyyeyi (altın yerine) ikame etmediklerinin bir delil maddiyesi daha vardır ki o da istikraz dahili muamelesidir. Malumdur ki istikraz dahili tahvilatı faizlerinin altın olarak tesviyesi hükümetçe teahhüt edilmiş ve taksitlerinin altın olarak tesviye edilmesiyle bu teahhüt mevkı' icraya konulmuştur. Hükümet bu muamelesi ile fiilen isbat etmiştir ki evrak-ı nakdiyye (altın yerine) ikame edilmemiştir. Maliye nezaretinin tevarih-i muhtelifede resmi memurları marifetiyle hazine-i celile hesabına piyasada altın alışverişlerinde bulunmuş olması da altınla evrak-ı nakdiyyenin beyninde fark olmadığını fiilen tasdik etmiş olduğunu isbat eder ahvaldandır. Binaen aleyh ne ibare-i kanun, ne de muksad-ı kanun evrak-ı nakdiyyeyi (altın yerine) ikame etmek merkezinde olmadığı zahir ve bed'idardır. Ve mahkeme-i temyizın kararlarındaki isabet kanuniye her türlü tereddütten aridir.

4- Bu cihetler malum olduktan sonra altın akçe ikraz etmiş olanların altın talebindeki hak kanuniyeleri mahkeme-i temyiz mukarrarıyla de teyit eylemiş olmasına rağmen hükümetin buna muhalif olarak (kağıt altın yerine kaimdir) şeklinde yeni bir kanun tanzimine teşebbüs eylemesi acaba caiz ve muvafık mıdır? – Kat'ıyyen değildir. Zira:

Evvelen, kavaid makarrara icabatındandır ki kanunların evsaf mümeyyizesinden başlıcası hak ve muaddilete ve ahkam-ı esasiye-i hukukiyeye mutabık olması kazı-e mu'tenabihasıdır.

Nassın hukuk-u sariha-i kanuniyelerini iptal ve ahkam esasiyeyi ilka edecek surette kanun yapılması asla caiz değildir. Yapılacak olursa kanun mahiyetini caiz ve muta' olmaz. Eğer evrak-ı nakdiyyenin bidayet ihdasında henüz kıymeti altınla müsavi olduğu zamanlarda böyle bir kanun yapılmış olsaydı – ahkam-ı esasiyemiz muğayıratıyla beraber – bir dereceye kadar mazur olabilirdi. Çünkü o vakit evrak-ı nakdiyye bila fark altınla mübadele imkânı mevcut ettiğinden halk bundan mütezarrır olmazdı. Herkes alacağını kağıt olarak alır ve derhal altına tebdil edebilirdi. Fakat bugün ki gibi sekiz varaka-ı nakdiyye bir altın kıymetinde olduğu bir sırada (altınla kağıt müsavidir. Altın yerine kağıt verilecektir)

şeklinde kanun yapılmış hükümetin hak ve hakikatinden biraz fazlaca tebaid etmesi demektir.

Saniyen, bil-cümle muamelat nasdan mütevellit ihtilafatın, muamelat-ı mezkurenin zaman hudusunda mer'i kanunun mucibince hal ve fasl olunması ve kanunların ma-kabline şamil olmaması dünyanın her tarafında cari kanun iktizasındandır. Zira kimse mükellef olmadığı bir kanunun ahkamından mesul tutulamaz. Bu cihet bizde dahi düsturun birinci cildinde münderiç 2 Cemaziye'l-ahir sene 1329 tarihli kanunun beşinci maddesiyle taht-ı temine alınmıştır. Binaen aleyh yapılacak kanunun ma-kabline teşmil edilmek istenilmesi bu kanunede muğayırdır.

Salisen, elyevm dainlerle medyunlar arasında zuhur eden ihtilafatın mahkemelerce kavânîn hazıraya tevfiikan hal ve tesviyesi isnadında tarafından birinin lehine ve diğerinin aleyhine ve kavânîn mezkureye muğayır surette yeni bir kanun yapılması kuvve-i icraiye'nin umur-u adliyyeye fiilen müdahalesi demek olup bu ise kanun esasiyenin 86'ncı maddesine muğayır olduktan başka adaletsizliğin en bariz bir delilidir. Hükümet vasıf mübecceleni taşıyan ve mucip mesuliyet ahvalinden ihtiraz eden bir heyet-i aliyenin bundan tevki eylemesi lazım gelir.

Maliye nazırâtınca tanzim olunan kanunun esbab-ı mucibe layıhasında (tevhit meskukat kanunun yedinci maddesi mahkemelerce (yanlış) telakki edilmekte olduğundan ber vech-i ati tadiline lüzum görülmüştür.) denilmesiyle de sabittir ki hükümet bu kanunu teklif etmekle mahkemelere arzusuna muvafık karar verdirmek için umur-u adliyyeye fiilen müdahale azminde bulunuyor. Mevcut kanunun mahkemelerce yanlış tatbik edildiği farz edilse bile bundan dolayı yeni bir kanun yaymağa hacet yoktur. O kanun tefsir ettirilir ve bu tefsir hakkı da kanun-u esasiyenin 117'nci maddesi mucibince mahkeme-i temyize aittir. Mahkeme-i temyiz ise kanunu çoktan biri tefsir etmiştir.

Rabian, elyevm muhakemede derdest-i ru'yeti bir takım altın matlubat davaları mevcuttur ki bunlardan bir kısmı bidayeten ve istinafen ve temyizen tetkik edilerek kararlara rabt edilmiş ve bu kararların emr-i makzi hali iktisab etmesi için müddet kanuniyelerin mururine intizardan başka yapılacak bir muamele kalmamıştır. Böyle bir sırada hükümetin, o kararların iğtasına badi olan kanunları tağyir edecek yolda yeni bir kanun yapmağa kıyam eylemesi tarafından birini diğerinin zararına olarak iltizam etmek demek olur ki adl ve hakka münafi düşeceği gibi muamelatını kavânîn mevcudeye Tevfik eden adamların bizzat hükümet tarafından iğfal edilmiş olması manasını tazmin eder. Bu ise nassın hükümete ve kanuna emniyet ve itimatlarını külliye'nin selb edecek ahvaldendir.

Hamisen, muhtelif bankalarda halkımızın harpten mukaddimeyi zamana ait pek mühim ve la ekal üç milyon altın lira nisbetinde mevduatı vardır. Bu mevduatın esası altın olduğu cihetle yine altın olarak tesviyesi zaruridir. Ve bankalar bağdel salah bu paraları altın akçe ile tesviye mecburiyetinden kendilerini varesta kılamazlar. Zira bunlar halk nezdinde kazandıkları emniyet ve itibar sayesinde iş yaptıklarından bu emniyet ve itibarlarını muhafaza kazıyesi kendileri için hayat ve memat meselesidir. Bu cihetle mahkemelerin kararlara ittibaan bu kabilden olan duyumatını altın ile akçe ile tesviyeye müsaraat edecekleri tabiidir. Ve bunu bugün en mühim bankalar itiraf etmektedirler. Bu hale rağmen hükümet şimdiden bir kanun yaparak bankaların üzerinden bu mecburiyeti raf'a edecek olursa bankalar bu vesileden bil istifade zaten bin türlü felaketlerle mahv olma derecesine

gelmiş olan bu zavallı halkın elyevm yed inde kalabilen servetinin bugünkü piyasaya göre yüzde seksen beşini gasb etmiş olacaktırlar. Buna da hükümet sebep olacaktır ki mesuliyet maddeye ma'nuyesi azimdir.

Sadisen, hükümetin, muamelat cariyeye-i nassın her an tekzibine maruz kalacak surette (altınla kağıt müsavidir, altın yerine kağıt verilecektir.) demesiyle evrak-ı nakdiyyenin kıymet ve itibarı aratmayacağı bedihidir. Bu yolda yapılacak kanun ancak altın matlubatı olan dainlerin hukukunu iptalden başka bir kaideyi mucep olmayacak, tabir dinarla hükmü münhasıran maziye raci' olup ati hakkında hiçbir tesiri olmayacaktır. Çünkü hükümet yüzlerce kanun yapsa kimse bir kağıt mukabilinde bir altını vermez. Halbuki kanunlar muamelat-ı atiyeye için yapılır ve muamelat sabika kanunun mevcudeye tabi olur. Binaen aleyh bu itibarla dahi yeni bir kanun yapılması muvafık değildir.

5- Evrak-ı nakdiyyenin bugünkü kıymeti pek düşkün olmasından naşi elyevm altın akçe ile ifayı deyn etmek mecburiyetinde bulunan medyunların düşar olacıkları müşkilatı nazar-ı itibara alarak haklarında bazı mertebe teshilat arası maksadıyla hareket ediliyorsa yapılacak kanun her iki tarafın hukukunu seyyanen muhafaza etmelidir. Ve bu kanunun hükmü medyunlar hakkında mesela bir müddet münasibe ile tecil-i deyn gibi mücerret bir suhulet ifasından ibaret kalmalıdır.

6- Hazine-i devlet bil-cümle duyumat ve matlubatını evrak-ı nakdiyyeye ile ifa ve istifa eylediği cihetle hükümetin yeni bir kanun yapmağa mecburiyeti yoktur. Şayet mevcut kanunun sarahati bu ciheti temine kâfi görünmüyorsa hükümet kendi borçlarını tesviye için yeni bir kanun yapabilir. Nitekim emsali de vardır: tevhid-i meskukat kanunu meydanda.

7- Kanun-ı Esasiyenin 118'inci maddesinde (kavânîn ve nezamatın tanziminde muamelat nassa ufak ve ihtiyacat-ı zamana ufak ahkam-ı fıkhiye ve hukukiye ile adab ve muamelat esas ittihaz kalınacaktır.) denilerek tanzim kavanin ve nezamatta ahkam fıkhnın esas ittihazı lüzumu sarahaten emir edilmiş olduğu gibi 36'ncı maddesinde kavânîn muvakkata (meclis-i umumi münakıt olmadığı zamanlarda devleti bir muhatıradan veyahut emniyet-i umumiyyeyi hallinden ve gaye için bir zarurat müberrime zuhur ettiği ve bu babda vaz'ına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için meclisin celb ve cem'ine vakit müsait olmadığı halde tanzim olunmasına cevaz verilecek bunun haricinde buna asla mesağ yok iken elyevm mevcut bir kanunun mücerret mahkemelerce suret-i tatbiki hükümetin veya bazı sahib-i nüfuz medyunların arzusuna veya menfaatine muvafık gelmediği bahanesiyle nasın zararına ve mevcut kanunun hilafına olarak halkın hukuk müktesibe-i kanuniyesini iptal edecek surette bir kanun muvakkat tanzimine tesis edilmesi her türlü kavaid-i adli ve hakka ve kanun esasiyeye ve ahkamı şer'iyeye ve usul muhakemat-ı hukukiye kanununa muğayırdır. İşbu kanun – tahminen olunduğu veçhiyle – atıyen meclis mebusunca ret olunduğu taktirde bu yüzden mütezarrır olan kimseler düşar olacıkları zarar ve ziyanlarını hükümet-i hazıra erkanından şahsen talep ve dava etmek hakkına malikdirler. Binaen aleyh böyle bir kanun yapıldığı taktirde heyet-i hükümetin ne kadar azim bir mesuliyet altına girmiş olacağı müstağni arz ve beyandır.

ALTIN DÜYUNATI MESELESİNİN ÇARE-İ HALLİ

& Hak ve hakikat ve muktezayı kanun ve adalet altın duyumatın yine altın akçe ile tesviyesi merkezinde olmakla beraber elyevm evrak-ı nakdiyyenin kıymeti altına nispetle pek ziyade düşkün bulunmasından naşi deynlerini altınla tesviye mecburiyetinde bulunanlar bittabi

azim müşkilata düşar olacaklarından ve bu hal ise ahval umumiye-i memleketin ihdas eylediği güne gün felaketlerden biri olup bunda ne dainlerin ne de medyunların bir güne sun' ve taksiri olmadığından dainlerin hukuk-u kanuniyelerini muhafaza etmek şartıyla medyunlar hakkında suhuleti mucep bir çare düşünülmesi hükümete müterattıp vezaif cümlesinden bulunduğu kabul inkar değildir.

Hak ve muaddilet ve kanun dairesinden çıkamamak şartıyla aynı zamanda dainlerin hukukunu muhafaza etmekle beraber medyunlar zarardan ve gayesini temin edebilecek yegâne çare, kanuni kemakane tatbik etmek ve fakat mahkemelerce altın olarak tesviyesine hüküm olunacak duyumatın muamelat icraiyesini salahın akdinden bir seneye sonraya kadar tecil eylemekten ibarettir. Tabiidir ki salahın akdi ile beraber evrak-ı nakdiyyemizin kıymeti bugünkü gibi kalmayacak, yükselecektir. Hele aradan bir seneye geçinceye kadar muamelat tüccariyemiz inkişaf ederek ihracatımız çoğalacak ve o vakit arz ve talep kaidesinin tesiri ile üç veya iki varaka-ı nakdiyye mukabilinde bir altın tedarik etmek imkânı hasıl olacaktır. Ve bu suretle medyunların ifayı deyn eylemesi hali hazırda nisbetle pek ziyade kesb suhulet eyleyecektir.

& Bir vecih bila-arzına mütecasir olduğum hulasa-i tetkikat ile altın- evrak-ı nakdiyye meselesini tenvire ve bu suretle hak ve muaddilete hukuk sarihası mahv ve iptal edilmiş istenilen vatandaşlarıma cüz'i bir hizmette bulunabilmiş isem benim için medar-ı iftihardır.

8 Kanun-i Sani Sene 1337

Ahmet Ragıp

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı:		Evet
Kapak		
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

İmza:

Danışman Adı Soyadı: